

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту

Кафедра обліку та фінансів

Кісіль Назар Ярославович

***ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

Спеціальність 8.03050801 – фінанси і кредит

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”

Студент групи ФУДмі-51
Кісіль Н. Я.

Науковий керівник:
к.е.н., доц. Стецько М. В.

Дипломну роботу допущено
до захисту

„__” _____ 2013р.

Зав. кафедри

д.е.н., професор

Алексеєнко Л. М. _____

Тернопіль – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	8
1.1 Інновації та їх роль у теоріях економічного зростання	8
1.2 Економічна сутність та цілі фінансової політики інноваційного розвитку	20
1.3 Особливості інноваційного розвитку трансформаційних економік і країн з розвиненою ринковою системою	33
Висновки до розділу 1	48
РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	50
2.1 Державний бюджет у механізмі реалізації фінансової політики інноваційного розвитку економіки України	50
2.2 Суперечності та стимулююча роль оподаткування інноваційної діяльності	65
2.3 Фінансово-кредитні інститути в забезпеченні інноваційних процесів	76
Висновки до розділу 2	91
РОЗДІЛ 3 ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ	93
3.1 Пріоритети фінансової політики в забезпеченні інноваційного розвитку держави	93
3.2 Механізми покращення фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств України	110
Висновки до розділу 3	121
ВИСНОВКИ	123
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	128

ВСТУП

Актуальність теми. Однією із складових забезпечення динаміки зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки України є утвердження інноваційної моделі її розвитку. Саме це дає можливість Україні зберегти і найефективніше використовувати наявний науково-технічний потенціал для здійснення структурних технологічних змін, щоб посісти належне місце у світовому співтоваристві.

Україна, маючи вельми потужний науково-технічний потенціал, малоефективно використовує його в національних інтересах: понад половину його можливостей реалізовано поза потребами інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Повна індиферентність до наукових відкриттів і високих технологій, створених вітчизняними науковцями, призвела до фактичної ізоляції наукових установ від підприємницької сфери, зумовила з метою виживання їх переорієнтацію на виконання робіт, які не є достатньо важливими для економічного розвитку України. Назріла необхідність створення умов та відповідного механізму фінансового забезпечення функціонування суб'єктів науково-технічної і підприємницької діяльності.

Інноваційний шлях розвитку економіки безпосередньо пов'язаний з пошуком джерел фінансових ресурсів та підвищенням ефективності використання фінансово-кредитних важелів. Сучасна фінансова політика України у сфері забезпечення інноваційного розвитку не повною мірою реалізує взаємозалежності процесів його фінансового забезпечення, оскільки в країні не функціонує адекватний механізм ринкової конкуренції, що заохочував би підприємців фінансувати інноваційні процеси. Поглиблення теоретичних і методичних засад такої політики з урахуванням транзитивного характеру національної економіки – це актуальна проблема. У вітчизняних наукових джерелах бракує робіт з викладенням системного уявлення про модернізацію економіки на засадах технологічного інноваційного оновлення, а

також обґрунтуванням принципів формування фінансово-інноваційної політики і механізмів її реалізації.

Саме розробка та реалізація державної фінансової політики має створити в національній економіці сприятливі передумови для покращення інноваційного клімату і розвитку відповідного середовища. Для реалізації інвестицій інноваційного характеру, забезпечення економічного зростання країни необхідно сформувати ефективний фінансово-кредитний механізм.

Створення ефективного фінансового механізму є важливим чинником розвитку економіки інноваційного типу. Сьогодні управляти інноваційним процесом – це, передусім, управляти фінансовими ресурсами і через інститути та інструменти фінансового механізму стимулювати інноваційний розвиток. Тому потреба у теоретичному обґрунтуванні і формуванні цілісного уявлення щодо фінансового механізму інноваційного розвитку є основою ефективної фінансової політики держави.

Проблемі фінансового забезпечення реалізації політики інноваційного розвитку присвячено чимало праць відомих зарубіжних вчених, а саме: Е. Денисона, Є. Домара, Дж.М. Кейнса, Д. Кларка, Р. Лукаса, Г. Менша, Б. Твісса, Р. Харрода, Й. Шумпетера та ін.

Серед російських учених варто зазначити праці С. Валдайцева, С. Глазьева, А. Дагаєва, В. Іноземцева, В. Мединського, І. Молчанова, Л. Скамай, Е. Уткіна, Ю. Яковця.

Теоретичні та практичні питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку висвітлені у працях таких вітчизняних вчених-економістів: Ю. Бажала, Л. Безчасного, В. Гейця, М. Крупки, О. Лапко, І. Лукінова, І. Лютого, Б. Маліцкого, С. Онишко, В. Осецького, А. Пересади, М. Туган-Барановського, В. Федосова, Д. Черваньова, А. Чухна та ін.

Відаючи належне напрацюванням вітчизняних та зарубіжних економістів, здійсненим у галузі теорії, методики та організації фінансового забезпечення інноваційної політики, слід зауважити, що до цього часу багато проблем не

знайшли свого остаточного вирішення, що й зумовлює актуальність теми дослідження, її теоретичну та практичну значимість.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження теоретичних та методологічних основ фінансової політики держави на різних рівнях управління та аналіз особливостей і суперечностей механізму її реалізації в процесі забезпечення інноваційного розвитку економіки України.

Реалізація мети дослідження зумовила постановку та вирішення таких завдань:

- обґрунтування теоретичних засад сутності та основних цілей фінансової політики держави з визначенням її ролі у забезпеченні інноваційної моделі розвитку економіки;
- аналіз особливостей фінансового забезпечення інноваційного розвитку країн із трансформаційною економікою;
- визначення організаційно-правових і економічних умов реалізації фінансової політики інноваційного розвитку України;
- обґрунтування ролі держави у створенні та функціонуванні фінансового механізму інноваційного розвитку економіки України;
- дослідження проблем оподаткування інноваційної діяльності як складової фінансової політики держави;
- виявлення шляхів підвищення ефективності використання фінансово-кредитних важелів інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Об'єкт дослідження – система економічних відносин в процесі реалізації фінансової політики інноваційного розвитку національної економіки.

Предмет дослідження – фінансова політика держави та механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використана сукупність методів та прийомів наукового пізнання. Теоретична база дослідження – осмислення об'єктивних історичних процесів становлення та розвитку системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку країн з

трансформаційною та ринковою економікою. Основні висновки сформульовано на підставі використання методів системного аналізу та наукової абстракції. За оцінки ефективності функціонування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, історичний та логічний підходи, метод структурно-функціонального порівняння, аналогій.

Інформаційна база дослідження: статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, економічні звіти науково-дослідних центрів і рекомендації міжнародних експертів із питань фінансово-економічного розвитку країни, законодавчі та нормативно-правові акти, періодичні видання, наукові збірки, монографії та наукові видання вітчизняних і зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі проведено дослідження суті фінансової політики держави та механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України, що дало змогу одержати теоретичні і практичні результати, які характеризують новизну дослідження і особистий внесок автора, зокрема

- обґрунтовано теоретичні засади, проаналізовано суперечності і визначено підходи щодо формування фінансової політики інноваційного розвитку України, яка спрямована на поєднання інтересів суб'єктів науково-технічної та підприємницької діяльності, і реалізується через механізм фінансового забезпечення, що включає державне фінансування та фінансове стимулювання інноваційного розвитку;

- на основі системного аналізу особливостей та суперечностей реалізації фінансової політики в Україні визначено роль, завдання та пріоритетні цілі, які відповідають реальному стану соціально-економічного розвитку держави та особливостям інноваційних процесів у національній економіці.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в дослідженні основні результати мають загальнотеоретичний характер і можуть бути використаними в процесах формування та вдосконалення фінансової політики

держави, розробки конкретних програм щодо удосконалення процесу формування фінансових ресурсів з урахуванням відповідних факторів і важелів впливу.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету.

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (112) та додатків. Роботу виконано на 127 сторінках, містить 20 таблиць, 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Інновації та їх роль в теоріях економічного зростання.

Історія розвитку людства свідчить про те, що кожна людина, кожна країна прагне жити якомога краще, а це означає бути впевненим у своєму майбутньому, мати належний рівень добробуту, гарантію соціальної стабільності, більш повне задоволення потреб. Досвід свідчить, що позитивний розвиток суспільства залежить від економічного зростання, яке є найважливішою характеристикою суспільного виробництва у будь-яких господарських системах.

Економічне зростання – це «збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки задовільняти зростаючі потреби населення в товарах і послугах» [33, 454]. На нашу думку, економічне зростання є поняттям, що характеризується використанням зростаючих обсягів грошових коштів, продуктів і послуг з метою реалізації інтересів і задоволення потреб членів суспільства.

Економічне зростання забезпечується створенням і використанням власного інноваційного потенціалу, який повинен базуватися на конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Проте суперечність реалізації даних процесів в Україні вимагає їх системного аналізу та формування ефективного механізму розв'язання через розробку та реалізацію адекватної фінансової політики держави.

Сьогодні економічне зростання – одна з «першочергових цілей суспільства», центральна економічна проблема, яка стоїть перед усіма країнами світу, вона займає головне місце в економічних дискусіях і обговореннях, що ведуться представниками різних націй, народів і їх урядів.

Існує кілька класифікацій економічного зростання. Класифікуючи економічне зростання за його темпами (високими чи низькими) не можна

оцінити однозначно, які темпи є кращими. Так, високі темпи зростання забезпечують суспільству можливість отримати більше продукції і таким чином – більше можливостей задовільнити свої потреби, проте якість продукції при цьому може бути невисокою.

Крім того важлива структура приросту виробництва, що має бути збалансованою між виробництвом капітальних товарів і товарів для населення. Світовий досвід свідчить, що оптимальні темпи економічного зростання мають ґрунтуватися на макроекономічній рівновазі національної економіки та одночасно бути засобом її забезпечення на рівні 3–5% річних [80, 266].

За типами економічне зростання поділяють на інтенсивне та екстенсивне. Проте в процесі розширеного відтворення відбувається поєднання інтенсивних та екстенсивних факторів і розмежовувати один тип від іншого дуже складно. Тому і говорять про переважно інтенсивний або екстенсивний тип економічного зростання.

Для екстенсивного типу економічного зростання характерне збільшення національного продукту внаслідок використання більшої кількості виробничих ресурсів, причому технологічна база залишається незмінною. Інтенсивний тип економічного зростання характеризується використанням сучасніших, досконаліх засобів виробництва та технологій (сучасної техніки, технологій, передових досягнень науки, економії ресурсів, підвищення кваліфікації робітників). У національному багатстві відбуваються структурні перетворення, за яких збільшується частка невиробничих фондів. Завдяки цим чинникам не тільки збільшують обсяги продукції, а підвищують її якість і зберігають ресурси.

Проблема економічного зростання не нова в історії економічної думки. Вона була предметом дослідження вже у представників класичної школи. Так згадка про теорію економічного зростання йдеться в роботах А.Сміта, Д.Рікардо, Дж. Мілля Стюарта, К.Маркса. До теорії економічного зростання вони підходили з позиції економічної статичності. На їх думку, «причиною економічного зростання є постійне прагнення до стаціонарного стану», коли

населення, капітал та технології не змінюються.

Мальтусівська теорія народонаселення, що встановила жорстку залежність зростання населення від наявності продовольчих ресурсів у суспільстві та погляди Д.Рікардо на заробітну плату та ренту, визначення вартості витратами виробництва стали складовими елементами класичної теорії економічного розвитку, що стверджувала про залежність економічного зростання від накопичення капіталу. Суть економічної проблеми за Мальтусом полягає в тому, що зі збільшенням накопичення капіталу заробітна плата збільшується і це стимулює зростання чисельності населення, яке поступово переходить до обробки щораз гірших земель. Менша родючість цих земель зумовлює зниження продуктивності праці, що в свою чергу призводить до зниження прибутку. Згодом “зникають стимули до збереження та інвестування і економіка повторює цикл стаціонарного стану”. Тобто населення не збільшується, природні ресурси та різні форми капіталу не змінюються, що гарантує економічній системі відсутність потрясінь та будь-яких негараздів [114, 506–507].

Дослідники післявоєнного періоду прийшли у проведених дослідженнях кардинально протилежних висновків. Перед прибічниками «економічного зростання» головною постала проблема дослідження довгострокового економічного зростання, умов його забезпечення. Є.Домар пише, що міжнародний конфлікт робить проблему росту умовою існування [114, 318]. Вирішення питань економічної динаміки стало викликом часу і неокейнсіанська теорія прийняла цей виклик. Серед кейнсіанських теоретиків, які розробили моделі економічного зростання, особливо виділяються позиції Р.Харрода та Є.Домара. Оскільки їхні погляди на цю проблему були близькими, то іноді говорять про єдину модель зростання Харрода-Домара, модель на основі якої в подальшому були побудовані складніші моделі економічного зростання. Це є однофакторна модель, в якій єдиним фактором економічного зростання є капітал. Вважається, що цей фактор охоплює вплив

інших факторів (трудових і природних ресурсів та науково-технічного прогресу) [21, 296].

Досліджуючи проблему економічного зростання, Є.Домар доповнив теорію Дж.М.Кейнса тим, що інвестиції мають подвійний характер: вони є не тільки фактором створення доходів, але і фактором створення потужностей. В цьому полягає суть моделі зрівноваженого зростання національного доходу. За Є.Домаром економіка перебуває у стані рівноваги тоді, коли загальні попит та пропозиція врівноважені, причому немає ні надлишкового капіталу, ні надлишкової робочої сили. Для збереження такої ідеальної рівноваги в динаміці приріст капіталу має дорівнювати приросту пропозицій. А це, як довів Є.Домар, може відбуватися тільки за певних темпів збільшення капіталу [21, 292–293].

Модель економічного зростання Р.Харрода є продовженням моделі Є.Домара. Їхні моделі подібні за змістом і простотою. За визначенням обох економістів, норма врівноваженого зростання є функцією співвідношення росту доходів та капітальних вкладень. На відміну від Є.Домара, який використовував принцип мультиплікатора, Р.Харрод застосовував теорію акселератора, тому його модель економічного зростання визначає норму збалансованого збільшення доходів, до якої прив'язуються капіталовкладення.

Р.Харрод і Є.Домар дійшли висновку, що за сталої норми нагромадження капіталу і сталої капіталовіддачі стійким буде і темп росту національного доходу. Цей темп називається «гарантованим» – це принципово нова категорія, введена в економічну науку Р.Харродом. Гарантований темп має декілька значень. За Р.Харродом він являє собою прогнозовану лінію розвитку, на яку орієнтуються підприємці, і, разом з тим це такий темп, за якого виробники будуть задоволені своєю працею. Інакше кажучи, гарантований темп – це узагальнена макроекономічна прогнозована величина і водночас – той темп просування, який має властивість задовольняти підприємців та увічнювати себе. Отже Р.Харрод стверджує, що рівняння гарантованого темпу зростання виражає «рівновагу безперервного

поступального руху», а сам гарантований темп є лінією динамічної рівноваги.

Однак Р. Харрод та його послідовники розуміли, що забезпечення динамічної рівноваги в умовах ринкової стихії є завданням не з легких. Розглядаючи відхилення фактичного темпу зростання від гарантованого, Р. Харрод стверджує, що капіталістична економіка «балансує на вістрі ножа», що їй внутрішньо притаманна динамічна нестабільність («втеча фактичного темпу росту від гарантованого»), що всередині неї працюють відцентрові сили, які змушують систему все далі відхилятися від потрібної лінії розвитку. Це триває допоки якась випадковість не обірве цей процес. Всі ці твердження згодом отримали в літературі назву «парадоксу Харрода».

Кейнсіанці завжди вважали і вважають праці Р. Харрода в сфері економічної динаміки піонерськими дослідженнями, які стали поштовхом для появи більш складних моделей економічного зростання. За твердженням А. Ейхнера, дослідження Р. Харрода були «першим кроком уперед» в розвитку концепції «Загальної теорії зайнятості» Дж. М. Кейнса [62, 6–7]. Разом з цим у Р. Харрода знайшлося чимало противників, як з правого боку, так і з лівого. Дж. Робінсон, автор більш складної моделі економічного зростання, є представником лівого кейнсіанства. Модель Дж. Робінсона базується на деяких основних положеннях К. Маркса. В своїй роботі «Накопичення капіталу», яка присвячена проблемі економічного зростання, Дж. Робінсон зазначає, що заощадження відіграють значну роль для економічного зростання і стверджує, що останнє можливо лише за умови “надлишку наднеобхідних засобів існування”.

Відповідно до цієї моделі капіталізм за певних умов може успішно розвиватися. Для цього потрібні однакові темпи збільшення ефективного попиту та випуску продукції; здатність капіталу в галузях, які виробляють як засоби виробництва, так і предмети споживання, пристосуватися до нової техніки за постійної частки капіталу, який інвестується для заміни устаткування; постійне інвестування амортизаційних відрахувань [114, 511].

Своєю моделлю економічного зростання, де внутрішньо пов'язані

механізація, реальна заробітна плата та норма прибутку, Дж. Робінсон торкається технічного прогресу. Якщо темпи технічного прогресу змінюються, а накопичення капіталу не призводить до підвищення продуктивності, то економічне зростання та технічний прогрес стають нерівномірними. Ця модель, на відміну від інших кейнсіанських моделей, в більшій мірі ґрунтується на технологічних факторах.

В середині 50-х років ХХ століття представники неокласичного напрямку розпочали «атаку» на неокейнсіанську концепцію економічного зростання. Критика розгорталася у трьох напрямках. По-перше, на відміну від неокейнсіанців, представники неокласичної школи стверджували, що приріст суспільного продукту залежить від зміни всіх факторів виробництва – праці, капіталу та природних ресурсів, а не тільки від динаміки інвестицій, як впливало з моделей Р. Харрода, Є. Домара та ін. По-друге, критиці підлягало положення про нейтральний характер науково-технічного прогресу. Було встановлено, що нейтральний характер науково-технічного прогресу, при якому винаходи, що економлять працю, рівні за ефектом винаходам, які економлять капітал, є скоріше винятком, аніж правилом. Частіше всього зустрічається нейтральний тип науково-технічного прогресу, який в свою чергу поділяється на працезберігаючий та капіталозберігаючий. І, по-третє, головне заперечення неокласиків було спрямоване проти тези Р. Харрода про внутрішню нестабільність капіталістичної системи. Представники неокейнсіанства, а саме Р. Харрод, виходили з того, що величина заощадження визначається причинами психологічного характеру, а коефіцієнт капіталоемності – нейтральним типом науково-технічного прогресу. За Р. Харродом різноплановість цих причин включає можливість досягнення відповідності між ними, за допомогою одних лише ринкових важелів. Для капіталістичної економіки необхідним є державне регулювання.

Неокласики, навпаки, вважали, що між величиною капіталоемності та нормою накопичення є глибокий внутрішній взаємозв'язок, який забезпечує збереження між ними визначеної відповідності, а це означає і тенденцію до

автоматичного підтримання сталого безперервного зростання [99, 67–71].

Подібно тому, як неокейнсіанська теорія економічного зростання виникла завдяки критиці кейнсіанства, так і неокласична теорія з'явилася завдяки критиці неокейнсіанства. Представником неокласичної школи є Роберт Солоу, який отримав Нобелівську премію саме за вклад у теорію економічного зростання. Його модель виходить з того, що виробництво здійснюється в умовах досконалої конкуренції і що той самий випуск продукції та послуг може бути отриманий на основі різних можливих комбінацій капіталу та робочої сили. Неокласична модель економічного зростання, на відміну від неокейнсіанських моделей, є багатофакторною моделлю, в ній враховані різні фактори урівноваженого зростання, а саме: капітал, робоча сила і технологічні зміни [5, 82].

В своїй статті «Технічний прогрес і узагальнена виробнича функція» Р.Солоу уперше дав оцінку автономному технічному прогресу. Тут була зроблена спроба дослідити залежність обсягу виробництва від технічного прогресу. Для автора технічний прогрес є не тільки фактором зростання ефективності виробництва, а будь-які зміни, що призводять до «зрушення» у виробничій функції.

Категорія «інновація» була введена в економічну літературу відомим австрійським економістом Й. Шумпетером. Цей термін в своїй праці «Теорія економічного розвитку» він називає «нова комбінація», який в подальших працях набув назву «інновація».

Ідея про «нові комбінації» була покладена в основу запропонованої Й.Шумпетером концепції інновацій. Серед комбінацій він називає п'ять таких випадків:

- виробництво нового продукту чи продукту з новими властивостями;
- впровадження нового методу виробництва, який досі невідомий та в основу якого покладено нове наукове відкриття;
- освоєння нового ринку збуту, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні;

- отримання нових джерел сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, існували ці джерела раніше чи ні;
- введення нових організаційних та інституційних форм (створення монополій чи їх ліквідація).

Український вчений професор Ю. Бажал відзначає, «що біля джерел інноваційної теорії економічного розвитку стояв український учений, перший міністр фінансів Української Народної Республіки, економіст-класик світового рівня Михайло Туган-Барановський». Такої точки зору дотримується не тільки наш співвітчизник, але і відомі західні вчені. Зокрема, У. Ростоу у своїй праці «Теоретики економічного зростання від Давида Юма до нинішніх часів: з перспективою щодо наступного сторіччя», говорячи про економічне зростання, відзначає, що «... в Європі послідовність розвитку ідей така: від Туган-Барановського до Шпітгоффа, далі до «Ліги Націй» Хаберлера і за тим «Бізнесові цикли» Шумпетера». В цій же роботі також наводяться слова Дж.М.Кейнса про українського вченого: «Я дуже симпатизую школі, представленій такими авторами, як Туган-Барановський, Хал, Шпітгофф і Шумпетер» .

М. Туган-Барановський був одним із перших, хто побачив причини економічних криз в особливостях господарської системи капіталізму:

- 1) «антагоністичне господарство»;
- 2) тенденції до необмеженого розширення виробництва як засобу накопичення капіталу;
- 3) капіталізм в цілому представляє собою неорганізоване господарство.

Саме ці характерні особливості капіталізму, згідно М.Туган-Барановського, викликають періодичні кризи.

Проаналізувавши різні підходи до пояснення циклічного характеру розвитку виробництва, український вчений дійшов висновку, що перешкодою для безперервного розвитку виробництва є не стільки зовнішні фактори, скільки внутрішні властивості самої системи. Такими властивостями є циклічні коливання, які пов'язані з динамікою основного капіталу. В своїй

роботі «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини і вплив на народне життя» М.Туган-Барановський показав як динаміка цін на залізо пов'язана з фазами циклу. Попит на залізо та його ціна, як правило, збільшуються в періоди процвітання та скорочуються в періоди депресій. Залізо – це основний матеріал, який використовується для виготовлення засобів виробництва і попит на нього зростає, коли зростає основний капітал.

Такий підхід до теорії ринку на той час був новаторським. Наш співвітчизник висунув гіпотезу мультиплікатора, яку потім сформулював Дж.М.Кейнс: розширення виробництва в одній галузі збільшує попит на продукти інших галузей. Причина міститься у взаємозалежності галузей. В періоди швидкого накопичення основного капіталу спостерігається збільшення попиту на товари.

В працях А. Шпітгоффа теорія М. Туган-Барановського отримала подальший розвиток. Теорія А. Шпітгоффа побудована на таких рушійних силах, які існують завдяки можливостям нових інвестицій. Проте на стадії піднесення існує такий момент, коли можна використовувати лише визначений обсяг капіталу. А.Шпітгофф зазначав, що «попит на виробниче обладнання і споживчі товари довготривалого використання не є безперервним; і коли економіка повністю ними забезпечена, їх виготовлення та устаткування для їх виготовлення виштовхуються з виробництва» .

Потреба у виробництві нових технічно вдосконалених машин та устаткування штовхає до інвестування. Таким чином, наукові відкриття та технічні досягнення розширюють можливості капіталоутворення і викликають постійну необхідність його збільшення. Аналізуючи дослідження А.Шпітгоффа, Ю.Бажал відмічає, що “як тільки ця місткість наповнюється, всяке додаткове утворення нового капіталу швидко стає марним, гранична ефективність капіталу знижується до нуля, інвестування припиняється, розквіт уривається” [6, 4].

Завершив формування інноваційної теорії економічного розвитку Й.Шумпетер – батько «інноваційної парадигми соціально-економічного

розвитку» [6, 4]. Він є автором теорії циклічних змін, яка ґрунтується на законах розвитку інноваційного процесу. Більше того, як стверджував сам Й.Шумпетер, вивчаючи теорію економічного зростання, не можна не враховувати теорію циклів. В запропонованій ним схематичній картині складної циклічної моделі поштовхом до розвитку є нововведення, саме вони викликають економічні зміни. Проте є зміни, які викликані причинами, «що знаходяться поза економікою». До них відносяться війни, катастрофи, революції, коливання врожаїв, а також зміни, які викликані причинами, що знаходяться в самій економіці. До них він відносить зміни у смаках людей, в методах виробництва товарів та ін. Саме останнім факторам Й.Шумпетер приділяв велику увагу, при цьому не зменшуючи роль зовнішніх факторів, в яких нововведення відображаються в найбільшій мірі.

Розглядати теорії економічного зростання не можливо без дослідження методологічних основ інноваційного розвитку. Зважаючи на багатовекторність ролі та місця інновацій в економічному розвитку всіх без виключення країн, стає зрозумілим сфокусованість економічної науки на проблемах формування сучасної теоретичної концепції інноваційного розвитку. В процесі дослідження актуальних проблем сьогодення доведено, що новації відіграють ключову роль у спонуканні економічного зростання.

Зв'язок економічної системи та інновацій має складний і багатоаспектний характер. До того ж він є двостороннім, тобто подібно тому, як інновації впливають на соціально-економічну систему, так і певні чинники впливають на формування параметрів інноваційного ресурсу. Все це доцільно розглядати в контексті динаміки.

В перших моделях економічного зростання враховувався вплив класичних факторів виробництва: праці (L) та капіталу (K). Американські вчені П. Дуглас та Х. Кобб – автори двофакторної моделі зростання, доводили прямо пропорційну залежність випуску (Y) від праці та капіталу:

$$Y = F(K; L). [7, 214]$$

Подальші спроби побудувати модель економічного зростання, якомога наближену до реальності, потребували виявлення всіх факторів, що впливають на темпи зростання економіки. До того ж не всі фактори відіграють однакову роль в економічному зростанні. Велику обчислювальну та аналітичну роботу в цьому напрямі здійснив Е.Денісон. За аналізу величезного статистичного матеріалу, американський вчений віднайшов 23 фактори, що впливали на економічне зростання. При цьому одні із них впливають на темпи економічного зростання економіки безпосередньо, інші – опосередковано (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Складові темпів економічного зростання окремих країн (%)*

Складові темпів зростання	США (1970–1992 р.р.)	Японія (1983–1991 р.р.)	ФГН (1980–1992 р.р.)
Праця	1,12	1,85	1,37
Капітал	0,83	2,10	1,41
Технічний прогрес	0,76	1,97	0,8
Розміщення ресурсів	0,29	0,95	1,01
Масштаби виробництва	0,36	1,94	1,61
Інші складові	-0,04	0,00	0,00
Темпи зростання	3,32	8,81	6,27

*Джерело: [7, 216].

Якщо подивитися на дані з табл. 1.1 по різних державах в окремі періоди, стає очевидним досить значний вплив факторів так званої групи «продуктивність», до якої входять технологія, розміщення, масштаби, спеціалізація [7, 216].

Отже, для пояснення динаміки економічної системи стало необхідним врахування такого чинника як технологія (Т). При цьому модель економічного зростання набуває такого вигляду:

$$Y = F(K; L; T).$$

Однак, описати та пояснити технологічні зміни було складно і тому цей параметр почали вважати константою. Тоді вищезгадана модель має наступний вигляд:

$$Y = TF(K; L).$$

і відповідає реальності тільки в короткому та середньостроковому періоді.

Результатом такого підходу є висновок про те, що позитивна динаміка економічного зростання в довгостроковому періоді залежить від зростання екстенсивного фактора виробництва – пропозиції праці, вплив же інтенсивних чинників при цьому не враховується. Як відзначає Ю.М.Бажал: «Неокласичний аналіз виробничої функції виявив значущість технологічних змін для сучасного періоду розвитку, але як екзогенний чинник науково-технічний прогрес залишався «чорною скринькою» економічної теорії» [5, 21].

Думка про вплив науково-технічного прогресу та інновацій змінилася, коли було доведено, що економічне зростання можливе навіть за умови нульових темпів приросту пропозиції праці. Це дало підстави для розвитку концепції ендогенного науково-технічного прогресу, аналізу процесів формування його параметрів. Сьогодні такий підхід набув значного поширення. Адже головним недоліком дво- і трьохфакторних моделей економічного зростання є припущення, що технологічні зміни залежать лише від часу і практично не пов'язані з внутрішніми процесами складної економічної системи.

Аналізуючи різні класифікаційні ознаки інновацій, можна зробити висновок, що специфічний зміст інновацій складають зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція змін. На нашу думку, класифікація інновацій за наслідками впровадження інноваційної політики, їх впливом на розвиток економічних процесів на певному рівні, має особливе значення для української економіки.

На сьогодні теоретичні дослідження проблем інноваційного розвитку як ніколи важливі для визначення концепції, а відповідно реалізації соціально-економічної та фінансової політики розвитку України. Сучасний світ побудований на розвитку конкурентного середовища інноваційної продукції і завдання, яке стоїть перед Україною, – необхідність входження в це середовище. Умови інтеграції у світовий співпростір визначаються тим потенціалом, який має суб'єкт інтеграції, а тому одного прагнення до вступу у

світові організації для України замало. Структурна перебудова в Україні, високі темпи соціально-економічного зростання повинні забезпечуватись створенням власного інноваційного потенціалу, який базується на конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, а, відповідно, й забезпечить Україні достойне місце у світовому співпросторі.

1.2 Економічна сутність та цілі фінансової політики інноваційного розвитку

На рубежі двох тисячоліть в житті всіх держав світу визначальне місце займають політичні, економічні та соціальні процеси в глобальному та регіональному масштабах. Під впливом цих процесів світ отримав нові проблеми, важливе місце серед яких займають проблеми розвитку, виживання та трансформації. Україна не є виключенням, вона, як і інші постсоціалістичні держави, що почали перехід до ринкової економіки, також постала перед рядом проблем й опинилася в кризовому становищі. Як відзначає Б.Панасюк, “українська економічна політика періоду формування ринкових відносин, як і вся політика країни кінця ХХ століття, через відсутність теоретичних і практичних основ характеризувалася невизначеністю національної мети, напрямків і методів формування суспільних відносин та державного устрою на ближню і далеку перспективу” [94, 30].

Фінансова політика є однією з складових частин економічної політики, мета якої спрямована на досягнення економічної стабільності та прогресу в умовах оптимального рівня основних макроекономічних показників.

Потреба у розробці та систематичному проведенні фінансової політики виникла з розвитком капіталізму. Безпосередній поштовх до складання і здійснення програм фінансової політики дала економічна криза 1929–1933 років, що поставила під сумнів здатність ринкової системи до саморегулювання без активного втручання держави в економічне життя, підірвала довір'я багатьох економістів до класичної теорії та її складової – кількісної теорії грошей. Як відомо, класична теорія стверджувала, що

урівноваженість та збалансованість економічної системи досягається самостійно, без втручання держави, за умови панування приватної власності. У своєму описі системи ринкової економіки Адам Сміт доводив, що саме прагнення підприємця до досягнення приватних інтересів є головною рушійною силою економічного розвитку, збільшуючи в остаточному підсумку добробут як його самого, так і суспільства в цілому. Головна передумова ефективного функціонування даної системи полягає в тому, що для всіх суб'єктів господарської діяльності повинні бути гарантовані основні економічні свободи, а саме: свобода вибору сфери діяльності, вільної торгівлі та ринкової конкуренції.

Але на той час диспропорції в економіці все більше загострювалися й супроводжувалися глибоким спадом виробництва, масовим безробіттям, падінням цін, банкрутством підприємств та банків. За таких умов теоретичні положення класичної теорії прийшли у протиріччя з господарською практикою й стали суперечити одне одному.

На зміну класичній прийшла економічна теорія Дж.М.Кейнса. Основною ідеєю його монографії “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей” (1936р.) було визнання того факту, що економіка країн Заходу стала “перезрілою”, і тому втратила здатність до саморегулювання. Диспропорції, що виникають у процесі економічного розвитку, більше не можуть усуватися автоматично за допомогою стихійно діючих ринкових сил, а тому для досягнення економічної рівноваги необхідне втручання держави. Таке втручання в економіку держава може здійснювати переважно за допомогою важелів активної грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики.

За допомогою бюджетно-податкової політики Дж.М.Кейнс рекомендував збільшити податкові ставки і за рахунок акумулювання коштів фінансувати нерентабельні підприємства, що повинно було не лише знизити рівень безробіття, але і послабити соціальну напруженість.

На відміну від класичної теорії грошей, згідно якої гроші – це один з технічних інструментів, що використовується суб'єктами ринку при здійсненні

ними угод купівлі-продажу, Дж. Кейнс переконав, що гроші – це не лише засіб обміну та платежу, але й важливий фактор економічного зростання. Відповідно до його теорії, гроші впливають на розвиток економічних процесів через ставку банківського проценту: гроші → банківський процент → інвестиції → виробництво → ціни.

Варто зауважити, що кейнсіанська ідея про те, що грошовий фактор, грошово-кредитна політика держави впливають на реальні економічні процеси не безпосередньо, не прямолінійно, а посередньо, через норму банківського проценту, постала ще задовго до виходу в світ “Загальної теорії зайнятості, процента та грошей” Кейнса. Теоретичну схему лінійної залежності між грошовою масою і економічною кон’юнктурою заперечував ще шведський економіст К. Віксел. Проте Кейнс розвинув її значно більше К. Віксела, аналізуючи макроекономічні ситуації, включаючи ставку банківського процента. Величина цього процента має значний вплив на інвестиції у напрямку їх зростання чи скорочення, а інвестиції, в свою чергу, впливають на виробництво і в результаті на величину національного продукту.

На зміну кейнсіанської теорії та її модифікованого варіанту “кривої Філіпса” почалося “неокласичне відродження” монетарної теорії. Нові дослідження у галузі економіки були зроблені вченими-економістами Чикагського університету в 50-60-х роках ХХ століття. Вони показали, яким чином можна досягти економічного зростання за допомогою корегування пропозиції.

Неокласики, переглянувши традиційну монетарну теорію, покращили та збагатили її новими відкриттями. Нова, модифікована монетаристська теорія, розроблена під керівництвом професора М. Фрідмена, отримала назву теорії попиту на гроші. Економісти “Чикагської школи” дійшли висновку, що лише в короткостроковому періоді спостерігається лінійний взаємозв’язок між зміною кількості грошей в обігу, рухом товарних цін та динамікою національного продукту. За умов тривалих часових “лагів”, які виникають між грошовим імпульсом, цінами та динамікою національного продукту, існують численні

перехідні стани, які необхідно врахувати при здійсненні грошово-кредитної політики. Монетаристські концепції, що були розроблені М. Фрідменом та його послідовниками, лягли в основу грошово-кредитної політики, яку здійснювали уряди США та Великобританії й багатьох інших промислово-розвинутих країн світу.

На основі сучасної монетарної теорії в багатьох країнах Заходу виникла нова теорія, яка називалась “економіка пропозиції”. В її основу покладено фактор мобілізації та кращого використання ресурсів, домінанта інтересів покупців, мотив споживання, а також стимулювання науково-технічного прогресу. Ця теорія є антитезою кейнсіанській теорії “ефективного попиту”. Вищезгадані теоретичні течії мають різні методологічні основи, відмінні підходи до оцінки факторів економічного розвитку, шляхів здійснення економічної політики, механізму регулювання господарських процесів. Але на практиці, у 60-ті та 70-ті роки ХХ століття спостерігалось поступове переплетіння кейнсіанської і монетаристської теорій. В умовах циклічних спадів та високих темпів інфляції в країнах Заходу почали одночасно застосовувати кейнсіанські (фіскальні) та монетаристські (грошово-кредитні) інструменти стабілізації економіки.

Таким чином, світова теорія грошей перебуває в постійному розвитку. Різноманітні тлумачення грошового фактора та особливості його впливу на зростання національного продукту передбачають відмінність підходів до здійснення фінансової політики.

Сучасні вчені-економісти у своїх роботах досліджують питання фінансової політики держави, намагаються визначити фактори, які перешкоджають успішному її проведенню, дають якісні рекомендації та пропозиції щодо її вдосконалення, підвищення ефективності. Кожен вчений розглядає фінансову політику по-своєму. Професор Лавров В.В., розкриваючи сутність фінансової політики, відзначав її зв'язок з обліком і контролем за виробництвом, кількістю праці й розподілом продуктів, оскільки ці питання були базовими для визначення поточних завдань фінансової політики у сфері

діяльності національних банків, монополізації зовнішньої торгівлі, державного контролю за грошовим обігом, введення податків [128, 4; 419–422].

За часів Радянського Союзу фінансова політика розглядалася як одна з основних у сфері державного регулювання економіки. Так, професор Левчук І.В., підкреслюючи важливу роль фінансової політики у підвищенні рівня виробництва, відзначив, що ця політика покликана створити правильне сполучення централізованого і демократичного управління в розподілі та використанні фінансових ресурсів з розвитком господарської ініціативи підприємств [28, 16]. Російський вчений професор Шерменєв М.К. дає два визначення змісту фінансової політики. За першим визначенням фінансова політика розглядається як основні напрямки діяльності держави у сфері використання фінансів, за другим – як концентроване відображення фінансів. [129, 35–36].

Професор Василик О.Д. вказує, що своє конкретне вираження фінансова політика знаходить в чинній системі мобілізації фінансових ресурсів та їх використанні для задоволення різноманітних потреб держави, підприємницьких структур і населення. До того ж він виділяє її складові частини: бюджетну, податкову, кредитну, грошову, інвестиційну політику, не обходячи увагою деякі напрямки в галузі страхування, державного боргу, фондового ринку та співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями [16, 57–64].

За визначенням, яке міститься у тлумачному словнику, фінансова політика – це “політика уряду країни щодо податків, бюджету, валютно-фінансових стосунків, ринку цінних паперів, страхового ринку тощо; має на меті як суто фінансові цілі регулювання діяльності фінансової системи, так і загальноекономічні” [2, 211].

В економічній теорії виділяють такі види фінансової політики: політика економічного зростання (або стимулююча політика), політика обмеження ділової активності (або стримуюча політика) та політика стабілізації.

При виборі моделі фінансової політики, потрібно враховувати реальне економічне становище країни. Політика економічного зростання – це система фінансових заходів, спрямованих на збільшення фактичних обсягів ВВП і підвищення рівня зайнятості населення, що досягається за допомогою: по-перше, збільшення державних закупівель, зміни структур центрального і місцевих бюджетів на користь реального (виробничого) сектору економіки; по-друге, зниження податкового тиску, що забезпечує скорочення падіння виробництва; по-третє, з боку центрального банку – збільшення пропозиції грошей, шляхом купівлі державних цінних паперів на відкритому ринку, зменшення норми резервування та зниження облікової ставки. Проте виникають деякі ускладнення при проведенні стимулюючої політики у відкритих економіках – відбувається приплив іноземного капіталу, дорожчає національна валюта, зменшується чистий експорт країни, що може послабити результативність даної політики.

У свою чергу, політика обмеженої ділової активності спрямована на зменшення реального обсягу ВВП у порівнянні з його потенційним рівнем. Вона застосовується у період підйому з метою запобігання кризи надвиробництва та інфляції, викликаній надлишковим попитом. Політика обмеження ділової активності передбачає зменшення державних закупівель, зміну структур центрального й місцевих бюджетів на користь фінансового та соціально-культурного секторів економіки; по-друге, збільшення податкового тиску; по-третє, збільшення норми обов'язкових резервів, підвищення облікової ставки та продаж центральним банком державних цінних паперів на відкритому ринку. У відкритих економіках – знецінюється національна валюта та збільшується чистий експорт країни, що, в свою чергу, може призвести до послаблення дії стримуючої політики. Для здійснення політики стабілізації уряд поєднує різні інструменти фінансової політики, намагаючись стримати рівень випуску продукції на типовому для країни рівні і підтримати стабільність цін.

У світовій практиці державного регулювання економіки використовуються певні інструменти фінансової політики, які поділяються на інструменти бюджетної політики (норми доходів та видатків), податкової політики (податкові норми, періоди оподаткування, податкові стимули та санкції), грошово-кредитної політики (облікова ставка, операції центрального банку на відкритому ринку, норми обов'язкових резервів, емісія грошей, пряме регулювання процентної ставки, обмеження розмірів кредитів, квотування операцій комерційних банків, обмеження на відкриття філій, ліцензування банківських операцій, визначення форми забезпечення кредитів, регулювання умов випуску цінних паперів) та валютної політики (облікова ставка, валютна інтервенція, девальвація і ревальвація, валютні обмеження).

Слід зауважити, що вищезазначені інструменти взаємопов'язані, і тому для досягнення позитивного результату у реалізації фінансової політики, їх потрібно застосовувати у сукупності. Як підтверджує практика зарубіжних країн, використання бюджетно-податкових та грошово-кредитних інструментів у взаємозв'язку та єдиній економічній спрямованості підвищує ефективність фінансової політики та дає прискорені результати у досягненні поставлених цілей і завдань даної політики. Якщо можна так сказати, то бюджетно-податкова та грошово-кредитна політика є своєрідними двома крилами одного птаха економіки. Недієздатність будь-якого із крил або їх неузгоджена, взаємозаперечна робота може призводити лише до падіння. Якщо ми хочемо, щоб наша економіка була на висоті, то необхідною умовою цього є взаємоузгоджена, синхронна, централізована керована робота обох її крил в чітко визначеному русі.

Досліджуючи проблеми інноваційного розвитку, обов'язковим є розгляд процесів нагромадження фінансових ресурсів як економічної основи фінансового забезпечення інновацій. Нині структурна перебудова вітчизняної економіки потребує не просто інвестицій, а розвитку інновацій, не тільки нагромадження інвестиційного, а й інноваційного потенціалу для проведення якісних змін у національній системі виробництва та інших сферах діяльності.

Цьому сприяє обрана урядом стратегія інвестиційного та інноваційного розвитку України.

Сам інноваційний розвиток, завдяки своєму внутрішньому змісту, здатен віднайти джерела фінансового забезпечення. Інновації відкривають якісно нові можливості для інвестування, здатні забезпечити отримання масштабних ефектів, зокрема за рахунок власності ефективних технологій, за інших рівних умов, притягувати капітал. Саме такі внутрішні імпульси і становлять особливий інтерес, оскільки, на наш погляд, здатні сформувати основу нового підходу до досліджуваної проблеми. В такому випадку стає недостатнім використання показника фінансових ресурсів і зумовлює необхідність пошуків додаткового інструментарію. В цьому напрямку велися дослідження С.В.Онишко, яка запропонувала застосування в аналізі поряд з категорією “фінансові ресурси” категорію “фінансовий потенціал”.

Ми погоджуємося з такими поглядами. Адже весь комплекс проблем фінансової політики у сфері забезпечення інноваційного розвитку повинен досліджуватися, відштовхуючись саме від аналізу фінансового потенціалу. Останній відображає не тільки стан об'єкта, а є одночасно сутністю методологічних основ багатьох реальних процесів і явищ. Фінансова політика, спрямована на інноваційний розвиток – це не тільки політика забезпечення інновацій наявними фінансовими ресурсами, а політика розблокування фінансового потенціалу, який представляє собою сукупність фінансових можливостей економічної системи для інноваційного розвитку.

Узагальнена схема взаємозв'язку фінансової та інноваційної політики має наступний вигляд. Можливості інноваційного розвитку розширюються, якщо приєднати до наявних вихідних фінансових ресурсів потенційні (як за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів, так і мультиплікатора інноваційного розвитку). Таким чином, інноваційний розвиток стає джерелом нагромадження фінансових ресурсів та модифікації їх якісних характеристик. Це, в свою чергу, робить інноваційний розвиток більш інтенсивним [132, 97–98].

Для дослідження фінансової складової інноваційного розвитку важливо визначитися з категорією «фінансовий механізм», що є одним із базових категорій серед тих, які лежать в основі управління процесом фінансового забезпечення. Вибір напрямку фінансового розвитку пов'язаний, насамперед, з теоретичною концепцією фінансового механізму [11, 42]. Хоча фінансова наука вже довгий час вивчає його характер дії та структуру, однак не має підстав вважати цю сферу остаточно дослідженою. На думку О. Ковалюка, фінансовий механізм – це “система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, що їх використовують у фінансовій діяльності держави і підприємства за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення фінансовою політикою на мікро- та макрорівні” [60, 22]. В розумінні С. Львовчкіна фінансовий механізм – це “сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив” [76, 32]. Проте в такому визначенні, на нашу думку, автором втрачений певною мірою системний характер терміну “механізм”.

Фінансове забезпечення та фінансове регулювання лежать в основі поглядів О.Дерев'янка щодо функціонування фінансового механізму. Інші автори також виділяють дві підсистеми досліджуваної категорії, одна з яких – це фінансове забезпечення, друга – побудова відповідної системи економічних інтересів. В такому аналізі більше йдеться про структуру фінансового механізму, чим також не можна нехтувати, оскільки, кожна сторона є необхідною для поглибленого пізнання його закономірностей.

На практичному рівні науковці визначають фінансовий механізм як складовий елемент господарського механізму [61, 26]. На глибинному рівні він представляє собою систему фінансових відносин, які виникають під час формування, розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту з приводу створення, нагромадження та використання фінансових ресурсів. Вироблений ВВП при цьому є об'єктом фінансових відносин, а робітники,

підприємці (виробники ВВП) та сама держава, як структура, що володіє правом керування в суспільстві, є суб'єктом цих відносин.

Професор О.Василик визначає фінансовий механізм як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених державою форм і методів створення й використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства [18, 45].

На нашу думку, фінансовий механізм є доволі складне фінансове явище, формування якого відбувається на високому якісно новому рівні соціально-економічного устрою суспільства.

З метою отримання певного уявлення про механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку, його необхідно виокремити із загального фінансового механізму. На нашу думку, за такого підходу відбувається не тільки дослідження змін у власній структуризації фінансового механізму як досліджуваного об'єкта, але й аналізується його системна трансформація в зв'язку з реалізацією інноваційної моделі розвитку.

На нашу думку, фінансовий механізм інноваційного розвитку лише в тому випадку буде забезпечувати пристосування до конкретної ситуації, коли зміна ситуації відбуватиметься під впливом інноваційного важеля. Останній, що являє собою спеціальний механізм, перетворює незначні витрати в інноваційній сфері в значно більший приріст прибутку для підприємства або валового національного продукту для держави. Подібні перетворення відбуваються з певною швидкістю і максимальною вона буде, якщо інноваційний важіль виконати у вигляді мультиплікатора. Не залишаються поза увагою і суміжні галузі економіки, де в результаті мультиплікативного ефекту зростає віддача вкладених ресурсів. Отже, при розробці сучасних положень фінансової політики повинно бути враховане практичне значення мультиплікатора інноваційного розвитку. З його введенням знімаються труднощі доступу і використання традиційних та створення нових джерел фінансування. З одного боку, поживним середовищем для інноваційних структур є фінансові ресурси, що споживаються ними. З іншого – структури

системи інноваційного розвитку є продуцентами інтегрованих фінансових потоків іншої якості, які тим самим доповнюють живильний ґрунт інноваційних структур. Відтак, стійкість та ефективність функціонування системи інноваційного розвитку залежить від правильного вибору регулятивної функції її фінансової складової. Держава може створити міцне підґрунтя для забезпечення сталого економічного і соціального розвитку за умови фінансування всієї інноваційної системи через використання повного комплексу фінансування руху інновацій в суспільстві, їх відтворення, обміну, передачі та примноження.

Формування фінансової політики щодо інноваційного розвитку неможливе без відпрацювання концепції механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Наукові дослідження в цьому напрямку необхідні і для визначення площини практичної реалізації певних завдань. Фінансування інноваційних процесів повинно бути як повним, так і продуктивним. Тому принципово нова вимога системної взаємодії двох структуроформуючих факторів повинна бути покладена в основу концепції механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Запропонований підхід має позитивне значення для самої інноваційної системи, безпосередньо щодо її ефективного та раціонального функціонування, а також, на нашу думку, дозволяє розширити сферу пошуку фінансових ресурсів за рахунок дослідження не тільки форм та методів використання фінансових потоків, а й чинників фундаментальної якості. Таким чином, спробуємо сформулювати положення щодо принципової корекції механізму фінансового забезпечення системи інноваційного розвитку в Україні.

Важливим концептуальним принципом, на якому повинна базуватися розробка концепції механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, є принцип концентрації фінансового та інноваційного потенціалів. Під інноваційним потенціалом слід розуміти сукупність всіх наявних матеріальних і нематеріальних ресурсів, які використовуються або можуть бути використані в процесі інноваційної діяльності. Як база для здійснення

фундаментальних і прикладних наукових досліджень, проектно-конструкторських і технологічних робіт, що орієнтовані на вирішення науково-технічних, соціально-економічних та екологічних проблем різних рівнів, інноваційний потенціал формується з двох основних елементів: матеріальних ресурсів та інтелектуального потенціалу.

Створення раціонального фінансового механізму інноваційної економіки вимагає й раціонального використання фінансових ресурсів на всіх рівнях – як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і держави в цілому. Однак, окрім вирішення кількісних проблем фінансового забезпечення тих чи інших процесів актуальними стають проблеми щодо якості такого забезпечення. Тому потрібно активізувати пошук шляхів якомога повної реалізації потенціалу, який продукується особливостями інноваційного розвитку та ринково зорієнтованої господарської системи. Як вищезазначено, за допомогою регулятивної функції фінансового механізму можна підвищити ефективність забезпечення фінансовими ресурсами інноваційних процесів.

Сучасна економічна наука та світова практика, в основі яких лежить цивілізаційний підхід, доводять, що економічне зростання потребує інвестування виробництв, які виробляють високотехнологічну конкурентоспроможну продукцію. Якщо в Україні для виходу з кризової ситуації першочерговим передбачався розвиток галузей зі швидким кругообігом капіталу (харчова, легка промисловість), то опанування інноваційного шляху розвитку та сама інноваційна природа економічного зростання потребують пріоритетного розвитку інтелектуально-інформаційних сфер через зростання інвестицій в них. За даними Інституту економічного прогнозування НАН України, 75% інвестицій спрямовуються в підприємства третього технологічного укладу, тоді як 20% і 4,5% - у підприємства четвертого і п'ятого технологічного укладу відповідно. Якщо проаналізувати ту частину загального обсягу інвестицій, яка безпосередньо направляється на удосконалення техніки і технології виробництва, то 83% капіталовкладень припадає на підприємства третього технологічного укладу, і лише 10 % - на

підприємства четвертого технологічного укладу [84]. В ситуації, яка склалася, особливого значення набуває принцип цільового використання фінансових ресурсів.

Отже, особливість фінансової політики, що реалізує інноваційний розвиток, полягає у створенні умов і механізмів, які б стимулювали суб'єктів, що реалізують інноваційний проект до бачення перспектив отримання результату від реалізації інноваційного продукту.

Інноваційна переорієнтація економіки потребує розробки концепції відповідної фінансової політики, яка передбачає визнання за наукою провідної ролі в системі продуктивних сил, активізацію інноваційної діяльності підприємств, прискорення та інтенсифікацію науково-технічного прогресу, зменшення діапазону між рівнями соціально-економічного розвитку регіонів та країн.

Головною метою фінансової політики є створення соціальних й економічних умов та нових організаційних структур для здійснення інноваційної діяльності; формування інформаційної системи в напрямку інноваційної та маркетингової діяльності і в результаті досягнення економічного зростання. Інтенсивність перебігу та поширеність інноваційних процесів у реальному секторі економіки й соціальній сфері залежить від системи державної підтримки нововведень та їх стимулювання.

На нашу думку, фінансова політика, що спрямована на інноваційний розвиток – це політика акумуляції та максимально ефективного використання фінансових ресурсів державою з метою збереження та покращення існуючого інноваційного потенціалу країни. Фінансова політика інноваційного розвитку передбачає, перш за все, визначення відповідних стратегічних і тактичних цілей.

Формування фінансової політики інноваційного розвитку відбувається за наявності певної стратегії. Стратегічний курс інноваційного розвитку передбачає визначення і реалізацію комплексу конкретних заходів щодо сприяння науково-технічному прогресу з метою структурної перебудови

економіки на базі високих технологій, скорочення енерго-, матеріало- і трудомісткості виробництва, підвищення конкурентоспроможності промисловості.

1.3. Особливості інноваційного розвитку трансформаційних економік і країн з розвинутою ринковою системою.

Входження України до числа провідних технологічно та економічно розвинених країн світу можливе за умови інноваційно ринкової трансформації її економіки. Забезпечити ж успішний інноваційний розвиток можна через реалізацію державної науково-технологічної та інноваційної політики. Саме держава покликана створити фінансові та організаційні умови для подолання енерго- та ресурсовитратного характеру вітчизняних виробництв, підвищення їх конкурентоздатності, використання та примноження інтелектуального потенціалу суспільства.

Утвердження інноваційної моделі розвитку передбачає створення та належний розвиток інфраструктури інноваційного ринку, враховуючи функціональні можливості ринкового господарства. Зокрема, посередницької функції, яка полягає в тому, що ринок безпосередньо сприяє здійсненню процесу купівлі–продажу; ціноутворюючої функції, що виникає завдяки конкуренції та при взаємодії попиту та пропозиції; інформуючої функції, завдяки якій про стан економіки ділові люди дізнаються через ціни, які склалися на той чи інший товар (через конкретний розбіг цін на товар можна дізнатися про розміри виробництва продукції, про ступінь насиченості ринку товарами, про попит на товар); регулюючої функції, яка дає змогу за допомогою механізму вільних ринкових відносин скоротити виробництва в одних галузях та збільшити в інших; стимулюючої функції, за допомогою якої «винагороджуються» додатковим прибутком ті, хто вдосконалює виробництво, збільшує продуктивність, знижує витрати; оздоровчої функції, за допомогою якої відбувається переорієнтація на потреби споживачів.

Отже, інноваційний ринок не виняток. Навпаки, він повинен виконувати вищезазначені функції, в результаті чого генерувати таке середовище, яке б надало можливість суспільству розвиватися на інноваційній основі. В цьому контексті головними структурними елементами інноваційного ринку є центри інновацій з різними організаційними формами, а саме: технопарки, технополіси, інкубатори, кластери, наукові центри тощо.

Створенням у 1951 р. найкрупнішого в США науково-технічного парку для електронної та авіакосмічної індустрії на базі Стенфордського університету було покладено початок розвитку технопарків [118, 18]. Університет здавав в оренду вільну землю та приміщення високотехнологічним компаніям і малим підприємствам, які швидко розвивалися за рахунок військових замовлень федерального уряду, а також мали тісні відносини з навчальним закладом. У 1981 р. закінчилося будівництво та формування інфраструктури інноваційного об'єкту, який на той час нараховував 80 компаній та 26 тисяч зайнятих. Стенфордський науковий парк став місцем народження всесвітньо відомих компаній, таких як «Hewlett Packard», «Polaroid», «IBM».

У розвитку технопарків простежуються два етапи: 1) поява більшості наукових парків на їх «вітчизні» – в США, та перших їх форм в деяких країнах Західної Європи – Великобританії, Франції, Німеччині – 60-ті роки XX ст., 2) поява «другого покоління» технопарків в США та Західній Європі, а також в країнах Далекého Сходу, в т.ч. в Японії – 80-ті роки.

Умовно технопарки можна звести до трьох моделей – американської (США, Великобританія), японської (Японія) та змішаної (Франція, Німеччина).

В ході еволюції технопаркових структур з'являлися різні їх типи. Наприклад, на сьогодні серед технопарків так званої американської моделі існують наступні їх різновиди:

- «науково-технічні парки» у вузькому розумінні цього слова;

- дослідницькі центри, характерною рисою яких є розробка новацій тільки до стадії технічного прототипу (Херіот-Уаттський дослідницький парк (Шотландія)), центр Іллінойського технологічного інституту (США);

- інкубатори (в США) та інноваційні центри (у Великобританії та Західній Європі), які поєднують ідеї та винаходи з капіталом та підприємцями, приваблюють приватні та громадські фонди. Функції інноваційних центрів охоплюють різні стадії інноваційного процесу, зокрема перехід від експериментального виробництва до комерційного освоєння нової продукції. Найбільш великі інноваційні центри входять в Європейську мережу з базою в Брюсселі, що полегшує фірмам вести між державами торгівлю високими технологіями.

Інкубатор, як правило, знаходиться на самофінансуванні. Він являє собою структуру, «яка спеціалізується на створенні сприятливих умов для виникнення й ефективної діяльності малих інноваційних підприємств (МІП), які реалізують оригінальні науково-технічні ідеї» [68, 31]. Подібні структури надають перспективним підприємцям на відповідний термін виробничі приміщення, консалтингові послуги з юридичних та економічних питань, організують рекламну та інформаційну підтримку. Інкубатор також веде пошук інвесторів, здійснює експертизу проектів.

Сьогодні у світі нараховується 1,0–1,5 тис. інкубаторів різних типів (університетські, державні, приватні, корпоративні та інші) [117, 111-128]. Значна кількість фірм-інкубаторів розміщена в США, Японії, Канаді, Франції, Великобританії, Бразилії, Китаї. Так, наприклад, США нараховує понад 350 таких інноваційних об'єктів, започатковані інкубаторні програми і в багатьох країнах СНД (в Росії існує 12 бізнес-інкубаторів та 60 інноваційних центрів).

В Україні також створені та функціонують декілька інкубаторних структур при вищих навчальних закладах та в регіонах, зокрема Київський інноваційний бізнес-інкубатор (КІБІН), бізнес-інкубатори, які діють при «Львівській політехніці», Київському та Дніпропетровському технічних університетах, Харківському політехнічному та авіаційному інститутах [72,

112]. Проте їх створення відбувалося досить складно, а деякі з них так і не вийшли на заплановані обсяги роботи, зокрема Київський інноваційний бізнес-інкубатор.

Маючи перед очима такий багатий світовий досвід щодо організації та функціонування технопаркових формувань, метою яких є діяльність, спрямована на виконання інноваційних та інвестиційних проєктів, виробниче впровадження результатів науково-технічної діяльності, прискорення комерціалізації нововведень, Україна лише на дев'ятому році незалежності прийшла до створення технопарків. Прийняті законодавчі та нормативні акти дозволили створити технологічні парки на базі провідних науково-дослідних комплексів України (Кібернетичного центру НАН України, Інституту технічної теплофізики НАН України, Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»), а також технологічні парки «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона», «Інститут монокристалів» [45; 104; 107].

Аналіз наукових праць, присвячених функціонуванню високорозвинутих технопарків, дає підстави стверджувати, що увага вчених концентрується на тих інноваційних об'єктах, діяльність яких пов'язана з біотехнологією та комп'ютерними технологіями. Спеціалізовані ж технопаркові структури залишаються менш дослідженими і потребують глибшого вивчення. Тому корисно звернутися до досвіду зарубіжних країн щодо функціонування технополісів, їх створення та розвитку.

Технополіси започаткували японці, тому таку модель технопаркової структури умовно називають японською. Технополіс зосереджує наукові дослідження в передових і піонерських галузях. Це «конгломерат кількох сотень науково-дослідних установ, промислових, впроваджувальних, венчурних фірм, які пов'язані зацікавленістю в появі нових ідей і їхній швидкій комерціалізації» [68, 32].

В Японії всі технополіси повинні відповідати наступним критеріям: бути розташованим неподалік від своїх «міст-батьків» від Токіо, Нагаї та Осаки (в межах 1 дня їзди) із населенням не менш 200 тис. чоловік (в межах 30 хвилин їзди); займати площу не більш 500 квадратних миль; мати збалансований набір університетів, дослідницьких центрів, науково-промислових комплексів, які б розташовувалися у зручних для життя районах, збагачених культурною та рекреаційною інфраструктурою; бути розташованими у мальовничих районах та гармонійно поєднуватися з місцевими традиціями і природними умовами.

Одним із технополісів світового рівня в Японії є місто Аукуба – «місто мозку». Він один з наймогутніших наукових центрів світу. В Аукубі проживає 11500 осіб, які працюють у 50 державних дослідницьких інститутах та 2 університетах. Тут знаходяться 30 із 98 провідних державних дослідницьких лабораторій Японії.

Для компенсації високої собівартості нововведень необхідне масштабне виробництво інноваційної продукції та успішна її реалізація, що неможливо без охоплення не тільки національного, а й світового ринків збуту. Одним з напрямків підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності наукоємкої продукції є розвиток міжнародних кооперативних зв'язків у сфері досліджень і розробок країн Європейського Союзу у сфері НДДКР [55, 25].

Обмеженість європейського науково-технічного простору у можливостях створення ноу-хау, їх комерціалізації та виробництва, а також загострення конкуренції зі сторони Японії та США на ринку наукоємної продукції призвело до організації Європейської моделі міжнародної кооперації, яка набула подальшого розвитку на початку 80-х років після появи спільних міжнародних проектів з провідних напрямків науково-технічного прогресу [55, 25].

Організація інноваційного процесу в межах міжнародної кооперації відбулася у вигляді створення міжнародних стратегічних альянсів особливої

форми організації науково-технічної кооперації між промисловими компаніями різних країн [68, 37].

Вони передбачають об'єднання певної частини фінансового капіталу та матеріальних ресурсів фірм. Такий підхід дозволяє розподілити між учасниками інноваційного процесу ризик втрати інвестицій, особливо на початкових його стадіях. Найбільшого поширення набули такі форми стратегічних альянсів, як спільні підприємства та консорціуми.

Будь-яка модель інноваційного розвитку потребує підтримки держави. З цією метою розвинуті країни розробляють та вводять в практику господарювання конкретні шляхи і форми підтримки інноваційної сфери, зокрема, це стосується державного фінансування наукових та науково-технічних робіт.

Останнім часом в країнах великої сімки питома вага загальних асигнувань на наукову діяльність у ВВП перебуває на рівні 2,9–3,1% в Японії, 2,5–2,8% в США та Німеччині, 2,3–2,4% – у Великобританії та Франції, 1,6–1,9% – в Канаді. (Таблиця 1.2). Тоді як в Україні цей показник становив 1,2 в 2002 році, та 1,36% в 2003 році. [87, 83–84, 111]. При цьому в 2000 році витрати на одного науковця в США становили 195 тис. дол., а в Україні тільки 2,5 тис. дол. США [71, 61].

Таблиця 1.2

**Частка видатків на НДДКР у ВВП
у державах великої сімки та в Україні за 1995–2010 рр. (%)***

Країна	Роки			
	1995	2000	2005	2010
США	2,7	2,6	2,8	2,7
Японія	2,9	2,7	2,9	3,1
Німеччина	2,8	2,5	2,7	2,5
Франція	2,4	2,4	2,4	2,3
Великобританія	2,2	2,2	2,3	1,9
Італія	1,3	1,3	1,7	1,1
Канада	1,5	1,5	1,6	1,9
Україна	-	1,2	1,2	1,2

*Джерело: [53, 54]

У розвинутих країнах потребам економічного зростання також відповідає співвідношення державних та приватних коштів, які йдуть на фінансування наукових та науково-технічних робіт. Однак, в країнах, які входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, за останнє десятиліття минулого століття частка видатків на НДДКР з державного бюджету дещо поменшала, при цьому зросла питома вага позабюджетного фінансування з 55% у 1981 році до 67% у середині 90-х років [53, 54]. В Україні ж сьогодні з державного бюджету на наукову діяльність припадає близько третьої частини асигнувань (Таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

**Фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні
за джерелами фінансування у 1996–2011 рр.
(у % до загального обсягу фінансування)***

Джерела фінансування	1996	2001	2006	2011
Кошти замовників України	35,8	35,7	32,5	34,7
Кошти Державного та місцевих бюджетів	37,6	28,9	31,6	34,5
Кошти іноземних замовників	15,6	26,2	22,8	21,4
Власні кошти	2,2	5,6	8,7	6,5
Кошти інших джерел	4,9	2,5	3,2	2,3
Кошти позабюджетних фондів	3,9	1,1	1,2	0,6

*Розраховано за даними: [87, 84; 88, 96].

В той же час в розвинених країнах зменшення частки державного фінансування в науковій діяльності не зменшує ролі держави в її інноваційному розвитку. Підтвердженням цьому є розробка для країн ЄС в 1985 р. програми „Stritt” щодо забезпечення розвитку окремих районів Західної Європи на базі інноваційних територій та зон. Уряд США визначив форми підтримки малого бізнесу прийняттям в 1981 році та доповненням в

1992 р. Закону про інноваційні дослідження малого бізнесу („Small business innovation research act”) [131, 201].

Серйозним надбанням для України у забезпеченні інноваційного розвитку є світовий досвід та практика щодо системи державної підтримки інноваційного підприємництва як провідника інноваційного продукту від науково-технічного винаходу до масового виробництва. За кордоном державна підтримка підприємницького сектора здійснюється наступними шляхами: надається допомога малому інноваційному підприємству в цілому і окремим інноваційним підприємствам зокрема, причому не має значення їх організаційно-правова форма та розмір. До того ж існують прямі і непрямі методи державної підтримки вищезгаданого сектору. Для прямих методів характерні дві їх форми: адміністративно-відомча та програмно-цільова. За допомогою першої форми держава прямо впливає на інноваційне підприємство через дотаційне фінансування на підставі чинного законодавства. Так, наприклад, в США в 1981 році був прийнятий закон про прискорену амортизацію на підприємствах малого бізнесу, а в 1982 році – закон про розвиток малих інноваційних підприємств, який передбачав їх стимулювання через розширення дотацій.

Друга форма прямої державної підтримки інноваційного розвитку полягає у використанні цільових програм, за якими розвиваються технопарки, технополіси, контрактні та субпідрядні системи, венчурні фірми тощо.

Прогресивним у світі та достатньо новим для України є такий компонент інноваційного ринку як венчурні фірми. Ці фірми володіють незначним капіталом та діяльність їх зорієнтована на вирішення науково-технічних і технологічних проблем, які залишаються поза увагою великих компаній [142, 48-49]. Незважаючи на дуже незначну питому вагу науково-інженерних кадрів, які працюють в малих та середніх венчурних фірмах, майже 50% всіх створюваних новацій рахуються саме за цими формуваннями [119, 27].

Втілення інноваційних ідей в життя завжди супроводжується великим ризиком. Як зазначає американський науковець Б.Твісс, успіху досягають

лише 10% початкових проектів, всі решта (90%) отримують поразку [123, 252]. Проте ступінь ризикованості не однаковий на всіх стадіях освоєння нововведень. Найбільшим він є на перших етапах. За деякими оцінками в цей період відкидається біля 70% нових ідей.

Великі промислові підприємства, які також зацікавлені у розробці стратегії власного розвитку на інноваційних засадах, не завжди можуть «поринути з головою» в ризиковані проекти з самого початку. Тому вони підключаються до інноваційного процесу на етапах масового виробництва та масових продаж нововведень. Це пов'язано з їх природою, яка не дозволяє їм, на відміну від малих та середніх підприємств, швидко та адекватно реагувати на кон'юнктурні зміни. Тому великі підприємства виграють за рахунок «ефектів масштабу».

Венчурні фірми, які характеризуються високою мобільністю та гнучкістю, відіграють велику роль на початкових стадіях інноваційного процесу. Вони є продуцентами оригінальних ідей, розробляють їх та доводять до етапу впровадження у виробництво. Особливе поєднання науки та ризикового капіталу дало можливість малим венчурним фірмам з високою ефективністю здійснювати пошукові дослідження та впроваджувати новації у виробництво.

Венчурний капітал – це ризикований, довгостроковий капітал, який інвестується в нові та швидко зростаючі фірми з метою отримання високих прибутків. Існує два сектори венчурного капіталу: формальний та неформальний.

До формального сектору відносяться «фірми (фонди) венчурного капіталу», організаційно-правовою формою яких є партнерства, що об'єднують ресурси пенсійних фондів, корпорацій, приватних осіб, страхових компаній, благодійних фондів та ін., а також підрозділи комерційних банків, дочірні підприємства промислових корпорацій, державні інноваційні програми [3, 22–27; 13, 3–8].

Часто пошук шляхів інвестування в нові сфери венчурні фірми ведуть в певному і, переважно, одному напрямі, що не завжди призводить до очікуваного результату, доволі частим є банкрутство подібних структур. Так, з 250 ризикованих фірм, заснованих у 60-ті роки, 37% стали банкрутами [55, 12]. Проте такі фірми приваблюють значну кількість науковців та винахідників, спонукаючи їх до розкриття власного таланту, реалізації свого творчого потенціалу, при цьому надаючи можливість самостійного вибору напрямку пошуків і досліджень, що не завжди є можливим на великих підприємствах або в державних структурах. На підтвердження цього слід відмітити, що малі та середні ризиковані фірми дають у 24 рази більше нововведень на кожний долар, який вкладається у наукові дослідження та розробки, та в 2,5 разів більше новацій на кожного зайнятого працівника, ніж великі корпорації [125, 58]. Тому світова практика не тільки підтверджує необхідність існування, але й наводить на думку про доцільність значного поширення венчурних фірм, які відіграють значну роль у науково-технічному прогресі.

Непрямі методи державної підтримки інноваційного підприємництва спрямовані на створення сприятливого економічного середовища для здійснення інноваційних процесів та активізацію новаторів. Реалізація таких цілей відбувається через пільгове оподаткування та кредитування суб'єктів інноваційної діяльності, ефективної системи страхування інноваційних ризиків.

Режим пільгового оподаткування для малого підприємництва, як правило, забезпечується через ступеневе оподаткування прибутку, застосування знижених ставок щодо сплати податку на прибуток, а також продовж певного часу звільнення від його сплати. Так, наприклад, в США використовується ступеневе оподаткування малих підприємств. При основній ставці податку на прибуток 34% підприємство сплачує всього 15% за перші 50 тис. дол. оподаткованого доходу, 25% – за наступні 25 тис. дол. і лише 34% оподатковується сума, що залишилася. До того ж, запроваджений додатковий збір у розмірі 5% на суму доходу від 100 до 335 тис. дол.

У Великобританії також використовуються податкові пільги для розвитку малого бізнесу. Тут основна ставка податку на прибуток становить 35%. Проте ця ставка зменшується до 25%, якщо доходи підприємства не перевищують 200 тис. ф. ст. на рік. Крім того, малий бізнес звільнений від сплати податку на спадщину всього ділового майна фірми, також ПДВ (для підприємств з обігом коштів до 47,5 тис. євро на рік).

В економічно розвинутих країнах до податкових стимулів розвитку інноваційного підприємництва відносять також амортизаційні пільги, пільги щодо підтримки та активізації проведення досліджень і розробок, пільги щодо формування резервних фондів, податкові кредити і т.і. [68, 88]

В Японії для стимулювання малого бізнесу використовують метод прискореної амортизації. На малі підприємства, капітал яких не перевищує 100 млн. ієн, розповсюджується особлива система бухгалтерського обліку з нормами прискореної амортизації.

У Бельгії пріоритетні галузі економіки користуються пільговими нормами та строками амортизації основного капіталу [90, 53].

Важливим інструментом державної підтримки інноваційної діяльності, який використовують зарубіжні країни є різноманітні податкові пільги щодо стимулювання проведення наукових досліджень та розробок. В цьому контексті промислові підприємства Японії за умови інвестування у новітню техніку та технології мають право на зменшення податку на прибуток в розмірі, що дорівнює 7% вкладених коштів. Для канадських промислових компаній існує аналогічна знижка в межах від 7 до 20%. Біля 10% корпоративного податку на прибуток англійським компаніям дозволяється інвестувати у визначені законом сфери.

Останнім часом велику роль у стимулюванні НДДКР відіграє податковий кредит, який дає можливість фірмам фінансувати певну частину своїх інноваційних витрат з податкових зобов'язань. Пільгами у вигляді податкового кредиту підтримується розвиток НДДКР в таких державах як Франція, Бельгія, Іспанія, Голландія. Зокрема, в США підприємства малого

бізнесу можуть покривати 20% своїх витрат на фундаментальні наукові дослідження з податку на прибуток [116, 84]

Окрім податкових методів державного регулювання інноваційної діяльності промислово розвинуті країни використовують і бюджетні методи. Ця група методів охоплює, зокрема, державну фінансову підтримку конкретних інноваційних програм і проектів, секторів, технологій та підприємств, які визначено пріоритетними, шляхом надання субсидій та дотацій, гарантування позик, розміщення державних замовлень, надання кредитів.

Суттєву фінансову допомогу від держави інноваційне підприємництво може отримати через гарантування позик. Так, в США адміністрація малого бізнесу близько 90% всієї фінансової допомоги надає у вигляді гарантованих позик, середній розмір яких 175 тис. дол., а термін – близько 8 років (для капітального будівництва – до 20 років). До того ж, гарантії та пільги постійно коригуються відповідно до поточної соціально-економічної ситуації та змін в економічній політиці [111, 187].

Уряди інших розвинутих країн (Канади, Великобританії, ФРН) забезпечують належні умови для створення й функціонування малого підприємництва шляхом надання гарантій при реалізації комерційних кредитів, позик, венчурного фінансування та лізингу.

В системі державної підтримки малого інноваційного бізнесу важливе місце займає пільгове кредитування. Адже малі підприємства потребують значних коштів на будівництво, придбання новітньої техніки та технологій тощо. Наприклад, для малого бізнесу Франції режим пільгового кредитування найчастіше реалізується у вигляді позик, які повертаються у разі ефективного використання, та позик з пільговими процентами. Малі підприємства європейських країн в рамках “програми відродження Європи” можуть скористатися пільговими кредитами на придбання устаткування (під 6% на 10 років) та для будівництва (на 15 років). Італія підтримує інноваційне

підприємництво шляхом зменшення суми позики на 20-30% при достроковій сплаті кредиту.

Цікавою є узагальнена інформація, що відображає застосування у країнах ЄС податкових стимулів в інноваційній сфері (Таблиця 1.4)

Таблиця 1.4

Податкове стимулювання інноваційної діяльності у країнах ЄС*

<i>Країни</i>	Австрія	Англія	Бельгія	Данія	Ірландія	Іспанія	Італія	Нідерланди	Португалія	Фінляндія	ФРН	Франція	Швеція
<i>Види іннов. діяльності</i>													
Витрати на дослідження та розробки		+	+			+	+	+	+	+		+	
Витрати на придбання обладнання, призначеного винятково для проведення досліджень і розробок	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+
Трансфер технологій					+	+							
Виробниче проектування						+						+	
Навчання працівників для інноваційних цілей						+	+					+	
Укладання контрактів з дослідниками		+				+	+	+	+			+	+
Співробітництво підприємств із дослідними організаціями		+	+			+	+		+			+	
Придбання програмного забезпечення						+						+	
Створення нових інноваційних підприємств												+	

*Джерело: [122].

Фахівці більшості країн в цілому позитивно оцінюють результати державної підтримки інноваційної діяльності шляхом запровадження

податкових стимулів. Підтвердженням цього є продовження строку чинності пільг, що запроваджувалися як тимчасові заходи. Однак, інтенсивність використання податкових методів у стимулюванні інноваційної діяльності залежить від існуючої в країні системи оподаткування та економічної політики держави. Для доказу такої залежності порівнюємо Францію та ФРН, які мають однаковий показник питомої ваги витрат на інноваційну діяльність у загальному обсязі виручки компаній, який є індикатором інноваційної активності в країні. У Франції податкове стимулювання застосовується практично щодо усіх вказаних в таблиці 1.4 видів інноваційної діяльності, а податкова система держави характеризується високою ставкою податку на прибуток (35%). Тоді як у ФРН пільговий режим оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності відсутній, а для системи оподаткування цієї країни характерні низькі податкові ставки (у 2001 році ставки податку на прибуток було знижено з 40% та 30% до 25%) та широка податкова база [116, 86].

Узагальнюючи досвід західних країн вважаємо необхідним створення в Україні державної системи фінансування, регулювання та стимулювання інноваційного розвитку, складовою якої має бути механізм стимулювання інноваційної діяльності на основі податкових методів. В практиці державного регулювання інноваційної діяльності найпоширенішими є два методи: бюджетний та податковий. Способи підтримки інноваційної сфери, які відносяться до бюджетних методів регулювання, передбачають збільшення видаткових частин бюджетів. Заходи підтримки, які відносяться до податкових методів регулювання інноваційної діяльності, спричиняють скорочення податкових надходжень до бюджетів. Отже, держава повинна раціонально поєднувати бюджетні та податкові методи регулювання інноваційної діяльності, інакше це призведе до погіршення загальноекономічної ситуації в країні.

Таким чином, інноваційна модель розвитку відкриває реальну перспективу динамічного зростання, якісного розвитку національної економіки, підвищення рівня життя народу. Цим зумовлена необхідність

державної підтримки інноваційної діяльності. Системна інноваційна політика держави дає змогу вирішити соціальні, культурні, економічні проблеми суспільства.

Закони України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про інноваційну діяльність”, а також зміни і доповнення до інших законодавчих актів, що роблять дієздатними ці закони, повинні забезпечувати життєдіяльність науки та інших структур, які є стрижнем науково-технологічного та інноваційного процесу.

Застосування загальноприйнятої світової практики для інноваційного оновлення економіки України не завжди призводить до очікуваних позитивних результатів. Адже, в процесі реалізації ідей інноваційного розвитку з’являються фактори, які не можна було передбачити на початкових етапах.

Тому, на наш погляд, предметом постійної уваги законодавчих органів держави повинні бути нормативні акти, які забезпечують життєдіяльність інноваційної сфери. Після їх експериментальної практики (1-2 роки з моменту введення в дію), появи небажаних результатів слід оперативно проводити необхідну корекцію, яка б дозволила діяти законам ефективно та на протязі тривалого часу. Як показала світова практика, зміни та уточнення в нормативно-правовому полі відбуваються зі значним запізненням.

Забезпечити сталість економічного і соціального розвитку України можна за умови формування фінансового інструментарію реалізації основних загальнодержавних цілей інноваційної політики, орієнтованого на інтегральний потенціал регіонів держави, їх соціально-економічний розвиток, геополітичне положення, демографічний та екологічний стан.

Серед всіх видів діяльності найпріоритетнішою повинна бути інноваційна, на розвиток якої впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Важливу роль в інноваційному розвитку відіграє фінансово-кредитний механізм регулювання інноваційної діяльності.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретичних засад фінансової політики інноваційного розвитку дає підстави зробити наступні узагальнення:

1. Прогресивний розвиток суспільства залежить від темпів економічного зростання, яке є найважливішою характеристикою суспільного виробництва у будь-яких господарських системах. Теоретико-методологічне обґрунтування взаємозв'язку між інноваційним розвитком та соціально-економічним зростанням дозволило визначити його важливість для розробки і реалізації ефективної фінансової політики держави.

2. Ефективність фінансової політики держави залежить від того, наскільки враховано національні інтереси та реалізуються економічні інтереси тих суб'єктів фінансової діяльності, на яких спрямована дія механізму реалізації фінансової політики уряду.

3. Реалізація фінансової політики держави відбувається через механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку, стратегічна ціль якої – формування ефективного ринкового фінансового механізму, здатного фінансово забезпечити та стимулювати суб'єкти науково-технічної і підприємницької діяльності, а також забезпечити їх життєдіяльність.

4. Основними складовими фінансового механізму, які здатні суттєво підвищити результативність фінансового забезпечення інноваційного розвитку є державна підтримка фундаментальних досліджень, різноманітні форми та джерела фінансування, фінансове стимулювання інноваційної сфери.

5. При аналізі фінансового забезпечення інноваційного розвитку важливо враховувати дію внутрішніх імпульсів інновацій, які становлять особливий інтерес.

6. Для відпрацювання дієвого механізму фінансового забезпечення впровадження інновацій був розглянутий зарубіжний досвід та практика щодо системи державної підтримки інноваційної сфери. Хоча в Україні й

використовуються більшість з вказаних форм підтримки інноваційної сфери, проте ефективність їх застосування залишається на досить низькому рівні.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

2.1 Державний бюджет у механізмі реалізації фінансової політики інноваційного розвитку економіки України.

Обов'язковою складовою всебічного пізнання інноваційного розвитку та факторів його фінансового забезпечення є емпіричний аналіз домінантних напрямів розвитку цих процесів. Для адекватної оцінки їх сучасного стану та розробки і реалізації ефективної фінансової політики держави необхідно, по-перше, знайти точку відліку, тобто проаналізувати стан інноваційного розвитку національної економічної системи з використанням параметрів, потім виявити найважливіші фактори, що впливають на їх динаміку. По-друге, зробити порівняльний аналіз інноваційних тенденцій в Україні та розвинутих економічних державах з метою визначення місця нашої держави у світовому інноваційному процесі. По-третє, дослідити ситуацію, що склалася у фінансовому забезпеченні процесів інноваційного розвитку та його складових. В цьому контексті особливої актуальності, з огляду на складність визначених завдань, набуває питання ефективності механізму фінансової політики держави, щодо забезпечення якісних змін в економіці, особливо з позицій інноваційного розвитку.

Якщо звернутися до аспектів фінансового забезпечення інноваційного розвитку, поєднуючи їх за критерієм значимості нагромадження фінансових джерел, важливо виявити взаємозв'язки змін у фінансовому та інноваційному секторах, зокрема, у втіленні багатогранних зв'язків між фінансами та інноваціями, та, в органічному поєднанні процесів формування фінансових ресурсів і нагромадження фінансового потенціалу інноваційного розвитку. Все це інтегровано в нову концепцію – створення і використання фінансового потенціалу інноваційного розвитку для реального забезпечення випереджаючого розвитку

інвестиційно-фінансового сектору як ключової передумови активізації інноваційного розвитку. Своєрідним підтвердженням правильності запропонованої методології дослідження фінансового забезпечення інноваційного розвитку можна вважати результати досліджень, здійснених Я.Сергієнко. На основі аналізу макроекономічного напрямку еволюційної теорії та відповідних розрахунків процесів розповсюдження “нової економіки” в США, він дійшов висновку, що нововведення у фінансовій системі передують широкій комерціалізації нової техніко-економічної парадигми, а також наголосив на необхідності розробки концепції, що описує взаємопов’язані довгохвильові зміни у фінансовому та виробничому секторах [115, 68; 73].

Розв’язання наступного завдання полягає у розблокуванні окремих шляхів нагромадження фінансового потенціалу, можливостей виходу з обмежень фінансових потоків, в яких опинилася національна економіка та окремі суб’єкти господарювання, що забезпечить системну перебудову механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, його переорієнтацію з передавального на продуктивно-стимулюючий, та одночасно сприятиме (в ході організації цих процесів) як максимальному приведенню в дію фінансових стимулів, так і формуванню відповідного простору, призначеного для активізації інноваційного розвитку економіки України.

Системне узагальнення проблемної ситуації, що склалася у сфері фінансового забезпечення інноваційного розвитку, обґрунтовані принципи модифікації діючого механізму фінансового забезпечення переконують у тому, що визначальною умовою ефективної реалізації інноваційної моделі, орієнтованої на забезпечення довгострокового економічного зростання, є використання потенціалу секторів державних і приватних фінансів шляхом їх взаємодії. За всієї відносної незалежності і навіть суперечності їх один одному в основі практичних кроків до реалізації нового механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку має бути гармонізація їх дій, що представлена системою конкретних заходів.

Принциповим є те, що обидва сектори сьогодні вельми обмежені у фінансових засобах і разом з пошуком додаткових джерел, потребують їх

ефективного використання. У сучасній моделі фінансового забезпечення системи інноваційного розвитку, якої ми прагнемо, мають бути якомога повніше враховані ці вимоги. За суттю вони різномірні: одна їх частина чітко потребує широкої самостійності економічних агентів, інша – централізованих заходів. Однак у будь-якому разі можна стверджувати про особливу роль створення державою відповідного загальноекономічного середовища для утвердження інноваційної стратегії, розбудови економіки інноваційного типу.

Водночас найефективніша трансформація механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку можлива лише на основі комплексного врахування всіх фундаментальних факторів суспільного прогресу. Для цього необхідно визначитися щодо співвідношень усіх складових і елементів системи інноваційного розвитку. Саме ці співвідношення мають стати підґрунтям для формування вихідних фінансових критеріїв обґрунтування інноваційної стратегії, адекватної вирішуваним завданням. З цією метою, насамперед, звернімося до співвідношень, які склалися у фінансуванні окремих видів освіти, яка в сучасних умовах стає найважливішим чинником розвитку продуктивних сил суспільства.

Переважає державна підтримка (фінансування за рахунок бюджету) сировинної галузі, а не технологій розвитку обробного сектору економіки і сектору послуг, призводить до необхідності прийняття термінових рішень про перегляд такого становища. За розрахунками фахівців рівень наукоємності продукції промислового комплексу суттєво знизився – з 1,11% у 2003 р. до 0,62% у 2010 р. [32, 692]. Зокрема, одним з очікуваних результатів розвитку наукоємних технологій є зміна структури промислового комплексу за технологічними укладами шляхом збільшення у період до 2013 р. обсягів виробництва 5-го технологічного укладу з 5 до 12%, а 6-го – з 1 до 3%. На нашу думку, ці показники і мають слугувати аналітичним критерієм визначення видів економічної діяльності, що потребують державної підтримки. У цьому зв'язку необхідна структуризація класифікатора видів економічної діяльності за рівнями технологічних укладів. У бюджетному процесі за вирішення питання державної

підтримки слід розглядати лише ті види економічної діяльності, що належать до 4, 5 і 6-го рівнів технологічного укладу, а форму та механізм підтримки потрібно визначати в залежності від специфіки розробок та очікуваних результатів інновацій.

Слід запровадити практику диференціації інноваційних продуктів за ознаками їх належності до певних технологічних укладів, а також мультиплікативного впливу на розвиток фінансового та структурного потенціалу виробництва, поклавши її в основу механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та внести відповідні зміни до Законів України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про наукову і науково-технічну експертизу».

Суттєвий недолік державної інноваційної політики полягає в тому, що потенціал урядових видатків серед інструментів, на базі яких можна раціоналізувати фінансові потоки для інноваційного розвитку, використано не повною мірою.

Практика бюджетного фінансування науково-технічних програм також набула переважно характеру підтримки наукових установ, а не засобу створення перспективних ринкових інновацій. Підвищення ефективності бюджетного фінансування науково-технічної сфери потребує інвентаризації науково-технічних програм з відповідним фінансуванням, припинення реалізації програм, які виконуються на неналежному рівні, або втратили актуальність; проведення науково-технологічного аудиту державних наукових і науково-дослідних установ та організацій з метою комплексної оцінки їхнього інтелектуального капіталу, визначення технологій, досвіду і знань, що мають комерційний потенціал. Слід удосконалити механізми державних та галузевих замовлень з метою державного стимулювання виробництва науково-технічної та інноваційної продукції.

В усіх інших випадках державна підтримка також має ґрунтуватися на вибірковому підході до визначення пріоритетів, забезпечуватися інструментами

непрямого впливу, стимулювати реалізацію інноваційних проектів приватних підприємств, надавати пільги фірмам, які впроваджують прогресивну техніку і технології, здійснюють НДДКР. Перевагу потрібно надавати фінансуванню найрентабельніших, швидкоокупних інноваційних проектів, які сприятимуть оволодінню ринком та накопиченню коштів.

Як уже зазначено, одним з потужних засобів інноваційного розвитку вітчизняної економіки є фінансовий сектор, який потребує вдосконалення механізмів фінансування інноваційної діяльності. Держава за використанням прямих і непрямих методів організації цієї діяльності може забезпечити збільшення кількості форм і джерел інвестиційних ресурсів, що надасть можливість наростити інвестиційний потенціал національної економіки. Останніми роками в Україні окреслилась децентралізація джерел фінансування. Так професор М. Крупка пропонує наступну класифікацію форм і джерел інвестиційних ресурсів:

<i>Форми фінансування</i>	Джерела фінансування
Власні фінансові ресурси	Прибуток, амортизаційні відрахування, страхові виплати тощо
Позичені фінансові кошти	Позики банків з випуском акцій чи облігацій, банківські кредити, бюджетні кредити
Лізингове фінансування	Фінансовий, операційний, зворотній лізинг
Інвестиційні асигнування	Державний бюджет; місцеві бюджети; позабюджетні фонди
Іноземні інвестиції	Капітал іноземних юридичних і фізичних осіб
Міжнародні інвестиції	Кредити Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Світового банку (СБ), засоби міжнародних фондів і агентств

Рис. 2.1. Форми і джерела інвестиційних ресурсів в Україні

Очевидно, що такий підхід не враховує інвестиційну, а особливо інноваційну складову використання фінансових ресурсів держави суб'єктами

господарювання, так як механізм надання фінансових коштів, їх строки не враховують можливість цільового використання на інноваційні потреби.

Використовуючи бюджетний механізм, держава мобілізує фінансові ресурси та використовує їх для стимулювання розвитку економіки, тому його потрібно вдосконалювати та посилювати його вплив на підвищення ефективності раціонального використання фінансових ресурсів. Адже обмеженість фінансових ресурсів, що спрямовуються в інноваційну сферу, призводить до уповільнення розвитку інноваційних процесів.

На нашу думку, бюджетний механізм є складовою фінансового механізму України. Для повнішого визначення суті бюджетного механізму доцільно розглядати це поняття різнобічно. З одного боку, він є засобом внутрішнього впорядкування фінансових ресурсів, з іншого – являє собою зовнішню дію функціонування бюджетних коштів, за якої фінансові ресурси стають фактором впливу на соціальні та економічні процеси держави. Таким чином, бюджетний механізм – це сукупність форм, методів, прийомів, інструментів, важелів формування та використання бюджетних коштів для досягнення рівноваги складових економічної системи та впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

За допомогою бюджетних коштів держава стимулює розвиток тих виробництв, які не можуть розвиватися та функціонувати самостійно завдяки власним ресурсам. Особливо це стосується об'єктів сфери інноваційної діяльності. Ефективність дії бюджетного механізму та його впливу на соціально-культурний та економічний аспекти розвитку держави характеризується показниками виконання зведеного бюджету (*табл. 2.1*).

Як видно з табл. 2.2 в 1994 р. дохідна частина бюджету досягла максимального рівня – 43,5% ВВП. На кінець 2004 р. доходи бюджету становили 28,1% до ВВП.

Таблиця 2.1

Доходи Зведеного бюджету України за 1996–2012 рр.*

Рік	Питома вага доходів бюджету до ВВП (%)	Податок на прибуток підприємств		ПДВ		Прибутковий податок з громадян		Акцизний збір		Плата за землю	
		% до ВВП	% у доходах бюджету	% до ВВП	% у доходах бюджету	% до ВВП	% у доходах бюджету	% до ВВП	% у доходах бюджету	% до ВВП	% у доходах бюджету
1996	24,4	5,5	22,7	9,7	39,6	3,0	12,2	1,2	4,9	0,3	1,3
1997	33,5	9,8	29,2	11,6	34,7	1,9	5,8	1,7	5,1	0,5	1,6
1998	43,5	11,9	27,3	10,8	24,8	2,8	6,5	1,4	3,2	0,4	0,8
1999	38,0	8,9	23,5	8,3	21,9	2,9	7,7	0,8	1,96	1,2	3,1
2000	37,0	6,7	18,2	7,7	20,7	3,2	8,6	0,8	2,1	1,0	2,7
2002	30,1	6,2	20,6	8,8	29,3	3,5	11,7	1,3	4,3	1,1	3,6
2004	28,1	5,5	19,7	7,3	25,8	3,5	12,3	1,3	4,5	1,1	3,9
2006	25,2	4,9	19,3	6,4	25,6	3,4	13,5	1,4	5,4	0,8	3,3
2008	28,9	4,5	15,7	5,6	19,2	3,8	13,0	1,3	4,6	0,8	2,8
2009	26,9	4,1	15,1	5,1	18,8	4,3	16,0	1,3	4,8	0,8	2,9
2010	27,6	4,2	15,5	6,1	22,2	4,9	17,8	1,9	6,7	0,8	3,0
2011	28,2	5,0	17,6	4,7	16,7	5,1	18,0	1,96	7,0	0,8	2,7
2012	26,3	4,7	17,8	4,9	18,5	3,8	14,6	1,9	7,4	0,7	2,5

* Розраховано за даними: [127].

Продовж 1996–2012 рр. відбулися зміни у структурі доходів Зведеного бюджету України. Найвагоміші джерела надходжень до бюджету – податкові платежі, основні серед яких – податком на додану вартість і податок на прибуток підприємств. У доходах бюджету частка ПДВ була максимальною у 1996 р. -39,6%, а податку на прибуток у 1997 р. – 29,2%. Упродовж наступних років їх питома вага в структурі доходів бюджету значно зменшилася, однак і дотепер вони є провідними в дохідній частині бюджету. Водночас збільшилися обсяги платежів, що становлять значну частину надходжень до бюджету в розвинених країнах із ринковою економікою: прибутковий податок з громадян, плата за землю тощо. Збільшенню питомої ваги податку на доходи громадян з 5,8% у 1997р. до 18,0% у 2011 р. сприяло погашення заборгованості зі заробітної плати і зростання середнього рівня оподаткованого доходу в зв'язку з підвищенням номінальної заробітної плати.

Серед доходів бюджету особливе місце належить коштам, отриманим від приватизації державного майна. Їх можна спрямовувати на інноваційне оновлення і модернізацію підприємств. Питома вага цих коштів у структурі надходжень до бюджету становила у 2009 р. 4,75% або 1,21% до ВВП. Причому план надходження коштів до загального фонду Державного бюджету України, отриманих від приватизації об'єктів державної власності, та інших доходів, безпосередньо пов'язаних із цим процесом, у 2009 р. виконано на 37,3%, у 2011 р. – лише на 10,3% від обсягів річного завдання [101].

Вплив бюджетного механізму на розвиток вітчизняної економіки характеризується обсягами бюджетних видатків та їх структурою (табл. 2.2).

Як видно з таблиці 2.2, питома вага видатків зведеного бюджету у 2012 році становила 29,7% до ВВП, що значно менше від аналогічного показника в роки кризи та депресії (1998-2000 рр.). Обсяги видаткових частин бюджету змінюються залежно від стану економіки – вони збільшуються у період спаду та мають тенденцію до зменшення у період піднесення економіки.

Таблиця 2.2

Видатки Зведеного бюджету України за 1996–2012 рр., (% до ВВП)*

Р ОКИ	Питома вага видатків до ВВП (всього)	у тому числі:					
		На розвиток економіки	На соціальний захист населення	На фінансування соціально- культурних закладів, установ та заходів	На оборону	На державне управління	Інші видатки
1997	38,1	14,2	7,1	9,3	2,1	1,3	1,8
1998	38,6	9,4	12,2	9,3	1,9	2,0	2,5
1999	52,4	17,4	5,8	11,1	1,9	2,5	4,4
2000	44,6	4,3	6,1	11,1	1,9	2,6	9,3
2002	41,9	4,2	5,0	9,6	1,5	2,8	8,0
2004	36,7	4,7	6,0	10,4	1,9	3,2	8,6
2006	30,4	6,9	4,1	8,6	1,4	1,3	6,7
2008	26,7	5,5	3,2	7,1	1,2	1,2	7,4
2009	28,3	4,3	3,5	7,7	1,3	2,0	8,4
2010	27,2	4,1	4,1	8,4	1,5	1,8	6,4
2011	26,7	3,2	5,6	9,4	1,6	3,8	3,2
2012	28,1	4,6	4,9	10,1	2,0	3,8	3,2

* Розраховано за даними: [127]

Аналіз структури видатків бюджету продовж 1996–2012 рр. показує, що значну частину виробленого в країні валового внутрішнього продукту у вигляді фінансових ресурсів, що надходили до державного бюджету, було спрямовано у невиробничі галузі. Постійно зростали видатки на утримання органів державної влади й управління, правоохоронну та судову діяльність і – навпаки – скорочувалося фінансування галузей економіки, соціально-культурних закладів, установ та заходів. Це стало великою перешкодою для економічної активності підприємств і стабілізаційних процесів в суспільстві.

Видатки державного бюджету на потреби суб'єктів господарської діяльності можна поділити на такі основні види:

- державний кредит на пільгових умовах;
- надання державних субсидій та дотацій;
- надання державних гарантій.

Ефективність впливу держави на розвиток економіки та підприємницького сектору потребує раціонального поєднання бюджетних та

податкових методів державного регулювання. Бюджетні способи підтримки інноваційної сфери (надання державних субсидій, дотацій; надання державних кредитів, у тому числі безвідсоткових; проведення державних закупівель тощо) призводять до збільшення видаткових частин бюджету тоді, як використання пільгового режиму оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, застосування прискореної амортизації тощо спричиняють зменшенню дохідної частини бюджету.

Так, наприклад, за даними Рахункової палати України у першій половині 2000 р. найбільший приріст обсягів промислового виробництва та ВВП забезпечили підприємства гірничо-металургійного комплексу. Проте ці підприємства, що виробили близько 30% обсягу промислового виробництва, мають податкові пільги на суму 3,4 млрд. грн. За такої ситуації державний бюджет програє, а “тепличні” умови виробничо-господарської діяльності підприємств не стимулюють підвищення ефективності їх діяльності.

Як доводить світовий досвід, підхід до використання механізму податкових пільг має бути реалістичним і узгоджуватися з досягненням суттєвих результатів. Надмірні пільги є однією з вагомих причин невиконання плану дохідної частини бюджету України. Неприпустимим є масове надання пільг в оподаткуванні окремим суб'єктам підприємницької діяльності. Найінтенсивніше обсяг пільг зростав продовж 2001–2004 рр. – у 2,4 разу, тоді як обсяги доходів зведеного бюджету за цей час збільшилися в 1,7 разу. 2002 року з'являється тенденція, за якої обсяг наданих пільг перевищує сумарні надходження до зведеного бюджету на 35,1 %, 2004 р. – вже на 47,5 %. Останніми роками частка пільг у доходах зведеного бюджету та ВВП трохи зменшується. 2010 року податкові пільги сягнули близько 90% загальної суми доходів зведеного бюджету, або 25% від ВВП. Упродовж 1999–2003 рр. виконання Зведеного бюджету за доходами коливалося в межах 87,6 – 95,6 % від планового обсягу. В наступні чотири роки (2004–2012 рр.) ситуація дещо змінилася – доходи бюджету перевищували річні призначення, за винятком 2010 р. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Виконання плану надходжень доходів Зведеного бюджету України
у 1999-2012 рр. ***

Рік	Доходи Зведеного бюджету	
	млн. грн.	% до планового обсягу
1999	27689,9	93,7
2000	38218,7	87,6
2001	48112,0	89,2
2002	78915,8	95,6
2007	219876,4	94,4
2008	297117,9	114,5
2009	273934,6	102,0
2010	314954,3	93,1
2011	377285,8	108,8
2012	428592,9	109,6

*Джерело: Офіційні дані Міністерства фінансів України // <http://www.minfin.gov.ua/>; Сайт Верховної Ради України. // <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Найбільші пільги надавалися таким галузям, як вугільна промисловість, гірничо-металургійний комплекс та сільське господарство, які, з погляду на інноваційну модель розвитку, навряд чи можуть належати до пріоритетних. Більш обгрунтованим є надання податкових пільг молодим галузям, які мають реальні можливості стати конкурентоспроможними і потребують державної підтримки та захисту від конкуренції з боку розвинених країн.

Проблема в тому, що з одного боку, галузеві пільги є одним із основних інструментів державного регулювання розвитку економіки. З іншого – вони найменш ефективні, оскільки їх результативність залежить від правильного визначення пріоритетних галузей. А для цього необхідна детальна інформація про технологічні особливості виробництва, потреби ринків, у тому числі світових.

У процесі економічного розвитку державний бюджет зазнав еволюції: від інструмента фіскальної політики до чинника національної політики. Побічним наслідком фіскальної політики в Україні виявилось виникнення та зростання бюджетного дефіциту. Проблема дефіцитності державного бюджету посідає важливе місце в розвитку національної економіки та інноваційних процесів.

Бюджетні дефіцити породжують боргові фінансові піраміди. В Україні за останнє десятиліття абсолютний розмір державного боргу зріс від 31,1 млрд. грн. (2005 р.) до 67,8 млрд. грн. (на кінець 2012 р.). Причому відносно до ВВП питома вага боргових зобов'язань держави зменшилася з 61% у 2005 р. до 19,6 % на кінець 2011 р. [103]. На погашення та обслуговування державного боргу було спрямовано значну частку мобілізованих у галузі виробництва кредитних ресурсів комерційних банків. Крім того, використані заощадження населення, що акумулювалися банківською системою, фінансові вкладення нерезидентів, кредити МВФ та золотовалютні резерви НБУ.

Зрозуміло, що для реалізації завдань інноваційного розвитку найефективнішим був би профіцит державного бюджету, його збалансованість, що дало б змогу переорієнтувати фінансові потоки у реальний сектор економіки.

Проблемі фінансування державного дефіциту приділено чимало уваги у вітчизняній літературі [24, 17–19]. Серед головних методів покриття нестачі бюджетних ресурсів можуть бути такі: запровадження емісії грошей або здійснення грошових позик. Крім того, можна поєднати ці методи.

Стосовно фінансування дефіциту державного бюджету шляхом запозичення грошей варто зауважити, що за планування та здійснення зовнішніх позик пріоритетним слід вважати забезпечення фінансування державного бюджету в необхідних обсягах та утримання державного боргу в економічно безпечних межах, не допускаючи збільшення боргового навантаження на бюджет та економіку загалом.

Однією із важливих складових національної стратегії економічного зростання, а значить й інноваційного розвитку є освіта. Тому, слід звернути увагу на обсяги державного фінансування цієї галузі.

В аналізі питання про фінансове забезпечення освіти з боку держави в середньостроковому періоді (1994–2011 рр.) проглядаються позитивні тенденції щодо збільшення обсягів фінансування освіти. Відбувається поступове збільшення видатків на освіту як у структурі бюджетних видатків,

так і в структурі ВВП. Однак збільшення обсягів фінансування освітянської діяльності має нестабільний характер (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Державні витрати на освіту в Україні за період 1994-2011 рр. *

Рік	Державні витрати на освіту, % від обсягу державних витрат	з них витрати на освіту, (%)			Державні витрати на освіту, % від обсягу ВВП
		дошкільну	середню	вищу	
1994	14,7	9,8	41,2	18,1	3,8
1995	14,0	14,1	38,4	20,7	4,6
1996	21,6	13,6	40,1	21,5	4,8
1997	11,8	17,9	44,7	14,7	4,5
1998	10,2	17,7	42,4	16,9	5,3
1999	12,1	16,2	47,2	17,8	5,4
2000	11,7	14,5	47,2	19,2	4,9
2002	15,1	14,8	50,2	17,9	5,4
2004	14,6	14,4	46,6	19,0	4,4
2006	13,5	12,8	45,7	20,2	3,6
2008	14,7	11,1	36,2	32,3	4,1
2009	17,2	11,1	37,0	31,9	5,1
2010	20,3	11,1	40,2	34,0	5,4
2011	19,8	11,4	41,7	30,9	5,8

* Розраховано за даними: [100; 101].

Державні видатки на освіту в Україні (див. табл. 2.4) коливаються в досить широкому діапазоні (з 10,2 до 21,6% від обсягу витрат), що передбачає значні коливання в абсолютних їх розмірах. Це свідчить про непослідовність бюджетної політики уряду України, відсутність в ній функціонально-структурної спадковості щодо фінансового забезпечення освіти.

Детальніший аналіз даних табл. 2.4 свідчить про тенденцію зменшення урядових витрат на загальноосвітня програми. Цікавим, на наш погляд, є порівняльний аналіз (табл. 2.5) щодо витрат на одного учня та студента в окремих країнах Європи і в Україні.

Слід зазначити, що відносні показники фінансового забезпечення освіти в Україні близькі до середніх тенденцій у країнах Європи тоді, як абсолютні обсяги фінансування цієї галузі значно менші за середньоєвропейські (у 2012 р. Україна витратила на потреби освіти 5,3% від свого ВВП). До того ж між витратами на підготовку одного учня й студента в Україні та в країнах Європи існує великий розрив (перші у 8 разів (для учня) та 20 разів (для студента)

менші). Частково це можна пояснити диференціацією рівня життя, різницею в цінах та іншими факторами.

Таблиця 2.5

Витрати на освіту в країнах Європи у 2010 р.*

Країна	Витрати на освіту, % ВВП	Витрати на навчання учня і студента, дол. США	
		Учня середньої школи	Студента
Бельгія	5,5	5 970	6 508
Данія	8,0	7 200	9 562
ФРН	4,7	6 209	9 481
Греція	3,7	3 287	4 157
Іспанія	4,5	4 274	5 038
Франція	5,9	6 605	7 226
Ірландія	4,6	3 934	8 522
Італія	4,5	6 458	6 295
Нідерланди	4,8	5 304	10 757
Австрія	6,3	8 163	11 279
Фінляндія	6,2	5 111	7 327
Швеція	7,7	5 648	13 224
Великобританія	4,6	5 230	9 699
<i>Середнє</i>	<i>5,5</i>	<i>5 646</i>	<i>8 390</i>

* Джерело: [67, 6–7].

Крім того, хоча в європейських країнах у вищих навчальних закладах, досить поширена практика навчання на платній основі, однак витрати на вищу освіту більші за витрати на початкову та середню освіту в середньому в 1,5 рази. В Україні щодо цього протилежна картина. На наш погляд, в Україні недофінансування вищої освіти відбувається перш за все через тотальну її комерціалізацію та дію кон'юнктурних факторів на ринку освітянських послуг.

За даними міжнародної організації Education International, що опублікувала звіт про стан освіти у світі, в 2011 році Росія витратила на потреби освіти 4,4% від свого валового внутрішнього продукту. Лідером серед пострадянських держав, згаданих у звіті, стала Грузія (9% ВВП). Далі в списку: Естонія – 7,5%, Литва – 6,4%, Латвія – 5,9%, Киргистан – 5,4%, Азербайджан – 4,2%, Молдова – 4%. Світовим лідером по цьому показнику стала Палестинська Автономія, що направила на підтримку шкіл і вищих

навчальних закладів рекордні 19,46 % ВВП. Для порівняння, США – 4,8 %, Канада – 5,7 %, Індія 4,1 %, Ізраїль – 7,3 %, Японія – 3,5 % [67].

Очевидно, що природа суперечностей та існуючої проблеми в системі освіти України та Росії однакова. На думку російських фахівців, які досліджували проблеми розвитку освіти в Росії, наявний стан справ в освітянській галузі спричинений тенденцією “виходу” з неї держави. Отже можна погодитися, що для України подібна тенденція також стала основною причиною всіх негараздів в цій сфері. До того ж, в Україні значно погіршилась якість освітянських послуг внаслідок безсистемного перенесення західних стандартів освіти в українську освітню систему, що вважалася найкращою за часів СРСР. Проте сьогодні Україна втратила свої колишні позиції в означеній галузі і за цим показником не входить навіть до першої двадцятки світу.

Таблиця 2.6

**Динаміка фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні
за джерелами за період 1991–2012 рр. ***

Рік	Всього у т.ч.:	Держбюджету	кошти місцевих бюджетів	позабюджетних фондів	власних коштів	КОШТІВ ЗАМОВНИКІВ:		інших джерел
						підприємств, організацій України	іноземних держав	
млн. крб.								
1991	7297,7	865,7	-	-	-	2391,3	3521,1	519,6
млн. грн.								
1999	652,0	244,9	-	53,9	14,6	233,3	101,9	3,2
2000	943,6	376,4	-	29,2	18,3	325,6	160,4	33,7
2002	1318,6	466,9	-	46,0	33,2	448,5	273,8	50,2
2004	1261,0	363,0	-	9,8	39,2	494,1	291,1	63,8
2006	1554,1	428,2	-	9,6	62,0	597,6	359,7	87,0
2008	2046,3	614,5	-	18,6	61,3	785,8	477,1	89,0
2009	2432,5	751,6	18,1	30,2	210,4	789,5	555,3	77,4
2010	2611,7	733,3	20,6	28,3	146,7	933,6	683,1	66,1
2011	3597,4	1070,7	21,3	19,2	228,5	1321,4	875,1	61,1
2012	4251,7	1449,5	19,9	24,6	275,9	1475,0	908,6	98,3

* Джерело: [101; 88, 104].

У зв'язку з тим, що інноваційна політика є визначальним пріоритет держави, логічним стає питання фінансування підтримки наукової і науково-

технічної діяльності (Див. додаток Д.). Упродовж 1991–2012 рр. основними джерелами фінансування наукових та науково-технічних робіт були кошти замовників – кошти Державного бюджету України та вітчизняних суб'єктів господарювання. За 1999–2012 рр. обсяги фінансування наукових програм зросли у 6,5 рази, проте ще не досягли показників 1991 р.

У зазначений період питома вага загальних асигнувань на наукову діяльність у ВВП коливалася в межах 1,18% у 2010 р. і 1,36% у 2011 р. Для порівняння: в СРСР впродовж 1950–1990 рр. вона становила 0,99% у 1950 р. і 3,11% у 1985 р.

Таким чином, бюджетний дефіцит минулого десятиліття став індикатором фінансового стану вітчизняної економіки на макро- і мікрорівні. В таких умовах існування підприємства не змогли стати джерелом фінансових ресурсів, які є фундаментом фінансової стабільності економіки України. В цьому зв'язку бюджетний механізм потребує вдосконалення, розробки нових форм, методів, прийомів впливу на поліпшення структури дохідної та видаткової частин бюджету і підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

2.2 Суперечності та стимулююча роль оподаткування інноваційної діяльності

Важливим аспектом фінансової політики в Україні на сучасному етапі інтеграції української економіки зі світовою економічною системою, що потребує теоретичного та законодавчого врегулювання є питання оподаткування інноваційної діяльності.

З метою підвищення мотивації високопродуктивної і високоякісної праці ринкова економіка вимагає максимально ефективного використання таких фінансових важелів та інструментів, як ціни, податки, збори, мита, норми, пільги, премії, штрафи, дотації, субсидії та ін. Розробка і застосування фінансових важелів повинні базуватися на врахуванні економічних інтересів всіх зацікавлених сторін – держави, суб'єктів господарювання, населення, а не

виходити з вигідності їх для якоїсь однієї з сторін фінансових відносин [51, 120].

В економічно розвинених країнах світу стимулювання та підтримку цієї сфери здійснюють проведенням пільгової політики.

Забезпечити ефективність податкових відносин щодо сприяння їх утвердженню інноваційної моделі розвитку неможливо без певних передумов. Узагальнюючи їх, можна виокремити кілька концептуальних груп. Перша пов'язана з концепцією системного підходу до інноваційного розвитку. Проблеми впливу податкової політики на його темпи слід розглядати в комплексі із загальними фінансовими проблемами держави взагалі. Недостатність інвестування в інноваційну сферу зумовлена не лише недосконалістю податкової системи. Надмірна фіскальна спрямованість її через недостатні темпи інвестицій в економіку держави може спричинити звуження інноваційних можливостей. Однак у залежності від сформованої структури джерел фінансування інновацій ймовірність таких обставин зростає або зменшується. Запозичені чи залучені кошти дають змогу покращити фінансовий стан суб'єктів інноваційної діяльності, який пов'язаний з дефіцитом власних ресурсів. Отже структура та співвідношення між окремими джерелами фінансування не меншою мірою здатні впливати на темпи інноваційного розвитку.

Друга група передумов пов'язана з розробкою концепції стратегії інноваційного розвитку. За утвердження інноваційної моделі економічних перетворень визнаною буде лише така податкова політика, що ґрунтується на таких принципах:

- максимальній узгодженості взаємозалежності інноваційної та податкової політики;
- активного впливу податкової системи на інноваційну переорієнтацію економіки.

Втілення цих принципів потребує реалізації потенціалу, зосередженого у податковій системі, як джерела фінансування та засобу, який здатний впливати

на інноваційні процеси. З одного боку йдеться про відповідний рівень фінансового забезпечення інноваційного розвитку за рахунок бюджетних коштів, основним джерелом яких є податки, а з іншого – саме про податки, що їх використовують як регулятивний інструмент.

Податки інколи називають основою непрямого стимулювання інновацій. За допомогою податків держава мобілізує кошти для виконання покладених на неї суспільством функцій, і водночас вони служать вагомим інструментом впливу на активність інноваційної та інвестиційної активності. Їх величина має вплив на пропорції нагромадження та споживання, на забезпечення раціонального використання обмежених природних ресурсів [51, 121].

Величина прибутку, що залишається в розпорядженні підприємця після сплати податків, має визначальний вплив на потенційні можливості здійснення ним інноваційної діяльності не лише прямим способом – через цільове спрямування бюджетних коштів, але й впливаючи на інтереси суб'єктів науково-технічної та підприємницької діяльності посередньо, завдяки зниженню ставки податку на прибуток.

Вітчизняна система оподаткування потребує радикального реформування з метою жорсткого упорядкування надання податкових пільг та посилення контролю за цільовим використанням коштів від наданих податкових пільг. Як переконує світовий досвід, суб'єкти інноваційної діяльності не можуть обійтися без державної фінансової підтримки, без надання податкових преференцій. Однак пільговий режим оподаткування має охоплювати всі стадії життєвого циклу інновацій та етапи виробництва, реалізації, використання та обслуговування нововведень.

Надаючи преференції суб'єктам господарювання, держава фактично надає їм можливість розпоряджатися бюджетними коштами, тому важливо запровадити певні критерії та конструктивну систему контролю за ефективним використанням бюджетних ресурсів, що дало б змогу забезпечити цільове їх спрямування на розвиток інноваційної сфери. Дослідження, проведені за даними дев'яти країн ОЕСР продовж 1979–1997 рр., показали, що 10 %-на

податкова пільга призводить до зростання інвестицій у НДДКР на 1 % в короткостроковому та на 10 % у довгостроковому періодах. Для підвищення результативності та соціально-економічної ефективності вітчизняної системи пільг у податковій сфері щодо інноваційних проектів важливо враховувати такі критерії:

- стратегічні (інноваційна спрямованість проекту, ступінь новизни продукції, виникнення потреби в розвитку паралельних виробництв, відповідність проекту національним чи регіональним інноваційним програмам);
- науково-технічні (технічний рівень продукції за проектом, ймовірність технічної результативності, перспективи розвитку технології та удосконалення продукту, патентний аспект);
- ринкові (рівень конкурентоспроможності пропонованої продукції, ринковий попит на неї);
- фінансові (вартість проекту, в тому числі вкладення в наукові дослідження, розробки та у виробництво, обсяги власних і залучених фінансових ресурсів, їх співвідношення, фінансовий стан підприємства, рентабельність інвестицій, термін окупності).

На нашу думку, врахування цих критеріїв дає змогу прийняти правильне рішення про застосування податкового стимулювання для конкретного інноваційного проекту і підвищує ймовірність комерційного успіху.

Утвердження інноваційної моделі розвитку України потребує всебічного стимулювання національного капіталотворення й інвестиційних процесів. За таких обставин доцільним було б зменшення податкової ставки податку на прибуток або повне звільнення від сплати цього податку за витратами суб'єктів господарювання, з інвестування в основні засоби. До того ж у процесі переходу на інноваційний шлях розвитку зростає роль інтелектуальної власності та людського капіталу, тому витрати такого спрямування можна прирівнювати до інвестицій та звільняти від оподаткування. Проте, на нашу думку, впроваджувати пільгове оподаткування усіх інвестицій, спрямованих

на капітальні вкладення, не доцільно. Структурна перебудова передбачає закриття окремих безперспективних для народного господарства виробництв. Розповсюдження податкових пільг на всі капітальні інвестиції держава стимулює й збереження структурних деформацій суспільного виробництва. Крім того, держава повинна враховувати реальні можливості інвестиційного потенціалу. Досвід промислово розвинених країн переконує, що в цьому контексті може йтися про обмежене коло сфер діяльності.

Важливим заходом у фінансовому забезпеченні системи інноваційного розвитку стає звільнення від оподаткування інвестиційних доходів (відсотки на довгострокові депозити, дисконтні доходи від придбання довгострокових фінансових та фондових активів, дивіденди).

Водночас зі скасуванням податку на відсотки, нараховані за банківськими депозитами, доречно було б звільнити від оподаткування дивіденди за ставкою 13%. У такому разі інвестиційні доходи не підлягатимуть подвійному оподаткуванню, що позитивно впливатиме на розвиток інвестиційної діяльності в Україні.

Законом України “Про інноваційну діяльність” встановлені особливості в оподаткуванні інноваційної діяльності. Передбачено, що 50% від суми податку на прибуток, одержаного за виконання інноваційних проєктів, залишається в розпорядженні підприємств. Ці кошти зараховуються на їхні спеціальні рахунки з подальшим використанням виключно для фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності й розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз. Однак дія цієї норми була призупиненою на 2004 р. Подібна ж ситуація склалася й стосовно пільг з податку на додану вартість. Відповідна норма вищезгаданого закону дає змогу 50% від суму податку на додану вартість щодо операцій з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), які пов’язані з виконанням інноваційних проєктів, залишати у розпорядженні платника податку з подальшим їх використанням виключно на інноваційну діяльність. Дія цієї норми також призупинено [41].

У цьому контексті слід звернути увагу на досвід інших країн у визначенні обсягів державного фінансування, що доповнюють фінансування НДДКР. Там вони складають приблизно половину прибутку, що вилучається державою [140, 46]. В Україні ж до Зведеного бюджету у вигляді податку на прибуток надійшло в 2012 р. 96161,7 млн. грн. тоді, як на фінансування наукової діяльності із Зведеного бюджету в цьому ж році було виділено 7469,4 млн. грн., а витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт склали 8265,3 млн. грн. [127, 25; 88, 94].

З наведених даних видно, що фінансування державою науки не досягає не тільки половини прибутку, який нею вилучається у суб'єктів господарювання, а й третини загальних витрат на наукову діяльність.

Перехід України до ринку супроводжується становленням і розвитком малого інноваційного підприємництва, що зумовлює розвиток промислового виробництва, швидко формуючи попит за утвердження інноваційного розвитку. Малі інноваційні підприємства дають змогу зберегти кваліфіковані наукові кадри, прискорити доведення розробки до “товарного” вигляду та здійснити її провадження. Такі підприємства гнучкіші, ініціативніші, краще адаптовані до зовнішнього постійно змінюваного середовища. Діяльність їх особливо ефективна тоді, коли налагоджена інтегративна взаємодія цих підприємств і великих корпорацій. Таким чином, мале інноваційне підприємництво стає джерелом інновацій і необхідною ланкою у процесі відтворення інноваційної продукції. За статистичними даними в Україні кількість малих та середніх підприємств, орієнтованих на інноваційну продукцію, незначна, і це насамперед, пов'язано з чинною системою оподаткування суб'єктів підприємництва. В цьому зв'язку стимулююче оподаткування саме малих інноваційних підприємств – це ще один спосіб сприяння інноваційному розвитку в цілому.

В 1997 р. було запроваджено нові закони в системі оподаткування, в тому числі й малих підприємств, але податковий тиск щодо малого підприємництва залишався досить жорстким. До таких підприємств

застосовувалося багаторазове оподаткування, ставки податків були завищеними, існували чисельні прямі та непрямі податки і позабюджетні платежі, були відсутні необхідні податкові пільги, особливо для інноваційних та інвестиційних підприємств. Така податкова політика в цій сфері спричинила тінізацію значної частини малих підприємств. А ті, що залишилися, змушені були приховувати свій прибуток (26% малих підприємств приховувала 90% прибутку, ще стільки ж приховувала від 30 до 50 % прибутку, 10-20 % прибутку приховували 28 % малих підприємств) та ухилятися від сплати податків [68, 265-267].

Ситуація дещо змінилася після підписання Президентом України Указу “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” від 28 червня 1999 року № 746/99. Цим указом Президента України 16 податків і зборів (у тому числі податок на додану вартість) для суб’єктів малого підприємництва було замінено одним податком за ставкою 10 % від обсягу реалізованої продукції, або 15 податків і зборів – одним податком за ставкою 6 % від обсягу реалізованої продукції для суб’єктів малого підприємництва, які побажали залишитися платниками ПДВ. Це дало можливість не тільки знизити податковий тиск, але й значно скоротити обсяг податкового і бухгалтерського обліку, що є важливим, особливо для підприємств, які є новоствореними.

Серед усіх податків, які сплачують і великі, і малі підприємства, найбільшими за обсягами є такі: податок на прибуток, на додану вартість (ПДВ), нарахування на заробітну плату.

За роки незалежності України механізм нарахування податку на прибуток змінювався, проте ставка цього податку все ж таки залишилися на досить високому рівні, що зовсім не стимулює розвитку малих інноваційних підприємств. На думку професора М. Крупки навіть незначне зниження ставки податку на прибуток є додатковим стимулом його зростання, що дуже важливо для трансформації всієї системи оподаткування в період переходу економіки до інноваційного типу розвитку [68, 269].

Аналізуючи досвід інших країн щодо оптимізації розміру податку на прибуток, шведські економісти дійшли висновку, що ставка податку на прибуток у розмірі 25–50 % різко знижує схильність товаровиробників до інновацій, а якщо ставка більше 50 %, то вони взагалі не беруть участі в інноваційному процесі.

Регресивний підхід до системи оподаткування прибутку, коли ставка податку на прибуток знижується регресивно зі збільшенням прибутку і залишається незмінною (30 %) за його зменшення, стимулює малі інноваційні підприємства підвищувати рівень ефективності виробництва, що своєю чергою відіграє важливу роль в інноваційному розвитку [68, 269].

Найвагомішими пільгами щодо цього податку є амортизаційні, спрямовані на прискорену амортизацію основних фондів. Ці пільги налаштовані в першу чергу на стимулювання впровадження інновацій, а також енерго- та ресурсозбереження. Завдяки збільшенню амортизаційних відрахувань, зменшується сума оподаткованого прибутку, і це збільшує власні фінансові можливості для оновлення виробництва.

Згідно зі ст. 21 Закону України “Про інноваційну діяльність” для інноваційних підприємств встановлено щорічну двадцятивідсоткову норму прискореної амортизації. Для порівняння можна зазначити, що у Франції дозволено списувати 50 % вартості обладнання, використаного в інформатиці, починаючи з першого року використання, а для комп’ютерної техніки – повної їх вартості. Японським законодавством у наукоємних галузях у перший рік використання дозволено списувати до 60 % вартості обладнання [93, 636].

Практика застосування Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” виявила ряд недоліків, а саме: в ньому немає ефективної системи податкових пільг; механізм перенесення збитків на фінансові результати минулих та майбутніх років потребує вдосконалення; через втрату підприємствами права відносити на валові витрати суми авансів, сплачених партнерами, що працювали на єдиному, або фіксованому податку, ускладнилися умови співпраці малих підприємств з підприємствами, що

сплачували податки на загальних підставах; підлягає врегулюванню питання амортизаційних відрахувань на капітальний ремонт, що дає змогу підтримувати в робочому стані підприємства, а також накопичувати кошти для відновлення основного капіталу за умов його зношеності на 70–80 %.

Збільшення кількості малих інноваційних підприємств стимулює й зменшення податку на додану вартість (ПДВ). Порівнюючи ставку ПДВ в Україні (20%), з його ставкою у розвинених країнах світу, потрібно зазначити, що в США цього податку взагалі не має, в Японії він складає 3 %, у Німеччині 14, Великобританії 15, Франції – 18,6 %.

Такий рівень ПДВ негативно впливає на вітчизняного товаровиробника. Фактично це – податок на податок. В Україні до бази оподаткування ПДВ входять амортизаційні відрахування, акцизний збір, платежі до цільових фондів та інші, що не зовсім стосуються доданої вартості [68, 271]. Він діє на всіх етапах виробництва. Такий механізм сплати ПДВ призводить до того, що під час тривалого циклу виробництва цей податок сплачує виробник, а не споживач, а це викликає скорочення обсягів виробництва, що своєю чергою імпорнтним товарам полегшує проникнення на внутрішній ринок України.

В інших країнах подібний податок сплачують лише після закінчення виробництва. Світова практика говорить, що вплинути на структуру господарства країни можливо за впровадження податкових пільг та диференціювання податкової ставки. Наклад, в Японії та Німеччині систему податкових та фінансових пільг спрямовано на розвиток менш розвинених регіонів цих країн [93, 637].

Диференціюючи податок на додану вартість відповідно до ступеня необхідності в певному товарі, держава може не тільки впливати на ціни і рівень споживання окремих видів товарів, але й сприяти національним товаровиробникам у виробленні конкурентоспроможної продукції з правом виходу на світовий ринок. Подібну практику використовують Франція та Німеччина.

Так, у Франції медицина, освітянська діяльність, громадські та благодійні організації звільнені від сплати ПДВ, продовольчі товари і продукція сільського господарства має ставку ПДВ 5,5%, а такі товари, як тютюнові вироби, автомобілі та інші оподатковуються за завищеною ставкою – 22 % [93, 638].

Негативні моменти у використанні цього податку не означають, що від нього треба відмовитися, проте з метою підтримки малого інноваційного підприємництва та стимулювання його розвитку необхідно вдосконалити механізм стягнення ПДВ та переглянути можливість зменшення його ставки.

Стурбованість викликають досить великі нарахування на заробітну плату, що призводить до негативних наслідків. В Україні виробники виплачують заробітну плату з “чорної каси”, чи продукцією, виробленою на цьому підприємстві чи взагалі не виплачують. У цьому зв’язку робітники стають юридично незахищеними перед працедавцями, які з цієї ж причини здійснюють нелегальний бізнес. Усе це викликає небажання працювати не тільки в інноваційній сфері, а й взагалі [68, 270].

Для поширення малого інноваційного підприємництва в Україні важливого значення набуває система ліцензування та патентування. Держава повинна створити сприятливі умови для виробництва нових вітчизняних товарів з виходом на ринок.

Однак за недотримання правил ліцензування ця система перетворилася на фактор гальмування розвитку інноваційного бізнесу. Сьогодні ліцензуванню підлягають практично всі види підприємницької діяльності. Проте в різних регіонах одні й ті самі види підприємницької діяльності ліцензують по-різному, що завдає значних матеріальних збитків підприємцям, обмежуючи вихід підприємств на нові регіональні ринки.

В новій редакції Закону України “Про підприємництво” передбачено вирішення зазначених проблем, визначені види підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню. До них належать лише ті, що пов’язані з ризиком для життя людей або загрожують їх здоров’ю, є небезпечними для

навколишнього середовища і благополуччя держави. На сьогодні їх кількість становить 41, що майже втричі менше за кількість раніше визначених видів підприємницької діяльності, що підлягали ліцензуванню.

Законом України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” передбачено введення спеціальних торгових патентів, власники яких звільняються майже від усіх податків і зборів. Хоча такий спеціальний патент діє лише на обмежених територіях як експеримент, проте вже зроблені перші кроки держави в напрямі зниження фіскального тиску патентування.

Інноваційний розвиток держави та безпосередньо – МПП стимулює система оподаткування імпорту товарів, особливо техніки. Це вельми важливе питання тому, що з ним пов’язана не тільки втрата наукового та виробничого потенціалів, а й економічної незалежності країни. Тож за оподаткування всіх товарів, які ввозяться з-за кордону (за винятком необхідних для реалізації інноваційного проекту) потрібно враховувати чинник прискорення розвитку вітчизняного виробництва та інноваційних процесів, а також оптимального використання світових досягнень у галузі науки й техніки.

Як було зазначено, важливими джерелами фінансування інноваційної діяльності є позабюджетні ресурси, тому існує об’єктивна необхідність надання податкових пільг за створення сприятливого середовища функціонування тих фінансових інститутів, які проводять ефективну інвестиційну політику щодо інноваційних виробництв. Отже доцільні такі заходи:

- диференціювання ставок податку на прибуток комерційних банків у залежності від напрямів використання фінансових ресурсів: знижені – за довгострокового кредитування високотехнологічних інноваційних проектів, і підвищені – за вкладання ресурсів у високоприбуткові операції на різних сегментах фінансового ринку;

- створення системи пільгового рефінансування для банків, які надають пільгові кредити на реалізацію інвестиційних проектів з розробки і

впровадження високотехнологічного устаткування та іншої інноваційної продукції;

- запровадження державного страхування кредитів, наданих малим і середнім фірмам венчурного типу, що розвиваються і впроваджують інноваційну високотехнологічну продукцію;

- заохочення фінансових інститутів купувати акції підприємств, які виробляють високотехнологічну інноваційну продукцію, шляхом звільнення від оподаткування тієї частини їхніх прибутків, що інвестуються в акції зазначених підприємств;

- встановлення для банківських установ, які здійснюють пільгове довгострокове кредитування інноваційних проектів, знижених ставок норм обов'язкового резервування коштів.

Отже в цілому система оподаткування в Україні не спрямована на стимулювання розвитку інноваційного підприємництва. Практично відсутній механізм заохочення інвестування прибутку у виробництво, не створено стимулів щодо науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт. Існує значна неадекватність між наявними джерелами фінансування та потребами інноваційного розвитку. Традиційні засоби фінансування непристосовані до впровадження інновацій.

2.3 Фінансово-кредитні інститути в забезпеченні інноваційних процесів.

Економічне та інвестиційне пожвавлення в останні роки поки що не сприяло докорінній зміні ситуації щодо вибору адекватної стратегії інноваційного економічного і соціального розвитку. З огляду на це пріоритетним для Уряду України є завдання визначення можливостей більш повного й ефективного використання усіх можливих джерел фінансування інновацій для забезпечення щорічного економічного зростання. Однак, можливості державних інвестицій дуже обмежені, до того ж ефективність їх надто низька. Отже, вони не вирішують проблеми.

Останніми роками фінансування інноваційної діяльності в промисловості України дещо покращилось, хоча все ще залишає бажати кращого (табл. 2.).

З таблиці 2.7 видно, що в 2012 р. обсяг коштів, спрямованих на інноваційну діяльність, збільшився. Крім того, підвищився абсолютний показник обсягу власних коштів, проте їх частка у загальному обсязі джерел фінансування зменшилася в порівнянні з 2004 р. (на 2,3 відсоткового пункту). Зменшилася також частка коштів позабюджетних фондів (на 2,0 відсоткового пункту), іноземних інвесторів (на 5,1 відсоткового пункту) та інших джерел (на 0,5 відсоткового пункту).

Важливу роль у процесі забезпечення стабілізації розвитку економіки України, яка взяла курс на інноваційні перетворення, відіграють фінансові та кредитні ресурси. Тому проблема пошуку джерел фінансування та кредитування інноваційного розвитку потребує залучення фахівців та здійснення комплексних досліджень в цьому напрямі.

Таблиця 2.7

Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості України за джерелами фінансування у 2004-2012 рр.*

	2004		2011		2012	
	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу
Всього у т.ч. за рахунок коштів	1757,1	100	3059,8	100	4534,6	100
власних	1399,3	79,6	2148,4	70,3	3501,4	77,3
державного бюджету	7,7	0,4	93,0	3,0	63,4	1,4
місцевих бюджетів	1,7	0,0	3,1	0,1	1,6	0,0
позабюджетних фондів	33,4	2,0	0,5	0,0	0,6	0,0
вітчизняних інвесторів	49,4	2,8	112,0	3,7	10,6	0,2
іноземних інвесторів	133,0	7,6	130,0	4,2	112,4	2,5
кредитів	110,0	6,3	551,1	18,0	806,4	17,8
інших джерел	22,5	1,3	21,7	0,7	38,2	0,8

*Джерело: [88, 209].

Вибір інноваційної діяльності як основного фактору економічного зростання ставить проблему підвищення ефективності використання

обмежених інвестиційних ресурсів для забезпечення більшого і стійкого економічного зростання.

Одним із головних джерел фінансування реалізації інноваційної політики в Україні повинен стати державний кредит, призначення якого виявляється, в першу чергу, в тому, що він є засобом мобілізації в руках держави додаткових фінансових ресурсів. У випадку дефіцитності державного бюджету додатково отримані фінансові ресурси спрямовуються, в основному, на фінансування соціальних витрат. При позитивному бюджетному сальдо, отримані за допомогою державного кредиту фінансові ресурси, повинні прямо використовуватися для фінансування програм інноваційного розвитку України. Це означає, що державний кредит, будучи засобом збільшення фінансових можливостей держави, може виступати важливим фактором прискорення соціально-економічного розвитку країни, зокрема зростання її інноваційного потенціалу.

Держава може допомогти приватному капіталу, взявши на себе зобов'язання та ризик у сфері фінансування. Однак ключове місце в концентрації фінансових ресурсів інноваційного розвитку, узгодженні державного і приватного інвестування належить розробці “бюджету розвитку” за умови забезпечення їх цільового використання коштів. Поряд з прямою бюджетною підтримкою повинна існувати та розвиватися більш гнучка та ефективна схема, що включає формування інститутів розвитку, які повинні від імені держави проводити відповідну роботу з залучення інвестицій.

В Україні досі не створено жодного інвестиційного банку довгострокового кредитування. Надто повільно відбувається створення й розвиток державного Українського банку реконструкції і розвитку (УБРР), передбаченого п. 21 Указу Президента України № 41 від 21.01.1998 р. Без такого банку фактично неможлива ефективна реалізація інноваційної стратегії. Саме в рамках його діяльності цього банку має відбуватися реалізація “бюджету розвитку”, надання цільових кредитів під інвестиційні проекти інноваційного спрямування на пільгових умовах та з майновими гарантіями їхнього цільового

використання. Саме УБРР міг би стати основним механізмом фінансової політики держави щодо інноваційного розвитку, в тому числі шляхом використання емісійного механізму. Враховуючи підвищення попиту на готівковий залишок в національній валюті з боку суб'єктів господарювання та високі темпи збільшення обсягу ВВП, на нашу думку, без ризику виходу інфляційних процесів з-під контролю можна розраховувати на застосування емісійного механізму до 5–7% наявної грошової маси, що дало б змогу залучити 5000–7000 млн. грн. додаткових фінансових ресурсів для інноваційного розвитку. Хоча, звичайно, обсяг контрольованої емісії має бути відповідним до показників загальної макроекономічної динаміки і коригуватися залежно від зміни економічної ситуації.

В системі важелів, що визначають механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку у сфері приватних фінансів, особливого значення набувають критерії і стимули підвищення ефективності використання амортизаційних відрахувань. Водночас, цей чинник важливо також пов'язувати й зі сферою державних фінансів. Це зумовлено тим, що хоча в ринкових умовах підприємницькі структури переважно самі вирішують питання використання власних коштів, у трансформаційний період розвитку економіки істотного значення набувають важелі державного впливу, за умови їх виваженості як у просторі, так і в часі.

За всієї очевидності цього висновку він залишається важливою проблемою на шляху створення ефективного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Амортизація як джерело простого відтворення капіталу за певних умов може перетворитися на важливий ресурс фінансування складової системи інноваційного розвитку – виробництва імітаторів. Існує суттєвий дисбаланс між фіскальними та підприємницькими інтересами за визначення амортизаційної політики. Для подолання суперечностей і перетворення амортизаційного джерела на фактор інноваційної активності, з нашого погляду, необхідні радикальніші дії щодо амортизаційної політики, однак не лише в якості складової податкової політики, але й самостійного чинника.

Створена в Україні модель інвестиційної діяльності все ще неефективна і примітивна. Ні фондовий ринок, ні банківська система не виконують своїх функцій з акумулювання внутрішніх заощаджень й їхньої трансформації в інвестиції. Головними інвесторами інноваційної діяльності в промисловості України, як видно з табл. 2.7, все ще залишаються самі підприємства, частка яких у структурі джерел фінансування становить більше 70% від усього обсягу ресурсів. Це насамперед прибуток від фінансово-господарської діяльності підприємств та їхні амортизаційні відрахування.

На прикладі розвинутих країн можна побачити, що серед фінансових інститутів, які беруть участь в інноваційній діяльності, найактивнішими є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, комерційні банки, венчурні фонди.

Специфічне функціонування двох перших структур передбачає наявність у них так званих «довгих грошей». Це надає їм можливість брати участь в інноваційних проектах зі значним терміном реалізації та здійснювати довгострокове інвестування на відміну від банківських установ, які володіють переважно «короткими грошима», що ускладнює їх подальше розміщення і реалізацію довгострокових інноваційних проектів.

Проте банківські установи передових країн світу беруть активну участь в інноваційній діяльності, чого, на жаль, не можна сказати про Україну. На підтвердження цього положення можна проаналізувати кредитну діяльність банківських установ України (табл. 2.8).

Дані таблиці 2.8 свідчать, що у банківській системі України протягом 2004–2011 рр. відбувалося стійке збільшення наданих кредитів, причому обсяг короткострокових – зріс у шість разів, а довгострокових – майже у двадцять. Однак таке значне збільшення обсягів довгострокових вкладень засвідчує лише, що зростання цих вкладень відбувалося з досить низького рівня.

Таблиця 2.8

Кредити банківських установ в економіку України у 2004-2011 рр.*

Рік	Загальна сума кредитів (млн. грн.), у т.ч.:	Довгострокові		Короткострокові	
		млн. грн.	% до загальної суми	млн. грн.	% до загальної суми
2004	298452	31807	11,1	274845	88,9
2005	349295	34773	10,6	304522	89,4
2006	381673	71633	18,4	308240	81,6
2007	426787	82645	22,4	342142	77,6
2008	734121	129421	17,9	643700	82,1
2009	723792	146025	21,7	580767	78,3
2010	732199	226661	28,3	529538	71,7
2011	778834	234278	28,8	478556	71,2

*Джерело: Бюлетень НБУ. – 2012. - № 3.

Починаючи з 1996 р. інфляційний чинник поступово зменшує свій вплив на рішення про інвестиції та заощадження, що позитивно відбивається на структурі кредитних вкладень банків, тобто зростають обсяги довгострокових кредитів. Проте і сьогодні короткострокові вкладення банків перевищують довгострокові у 2,5 разу, що залишає банківську систему України слабкою ланкою системи інноваційного розвитку економіки країни. Фактично це відбувається через неефективність кредитного механізму, що є частиною механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку, бо короткострокові банківські кредити не мають ні інвестиційної, ні інноваційної спрямованості.

Інвестиційна діяльність банківських установ на відміну від соціально-значущих формувань регламентується менш жорстко. Це з одного боку полегшує залучення банків до фінансування інноваційних проектів, а з іншого – ускладнює його, оскільки буває досить важко переконати банк взяти участь у інноваційному кредитуванні через високий рівень невизначеності та ризику, а також відсутність відповідних стимулів (зокрема податкових).

У такому випадку доцільно вжити заходів державного стимулювання розвитку банківської системи України. Найдієвішими з них у цьому напрямки такі:

- державне страхування кредитів на інноваційні проекти;

- державні гарантії щодо стратегічного кредитування шляхом рефінансування банківських установ з урахуванням наявності у позичальників високотехнологічних та стратегічних інноваційних проектів;
- державні дотації, відсоткові ставки за кредитами на інноваційний проект;
- податкові пільги на кошти, інвестовані в інноваційні проекти;
- звільнення від оподаткування банківського прибутку, отриманого від операцій довгострокового кредитування інноваційних проектів.

У порівнянні з іншими суб'єктами інвестиційного ринку банківські установи мають велику перевагу, особливо в інноваційній сфері: по-перше, вони володіють інформацією про становище більшості підприємств різних форм власності, мають досвід роботи з ними; по-друге, терміни погашення позик можна легко пристосувати до того періоду, протягом якого позичальник відчуває додаткову потребу в коштах; по-третє, емісія цінних паперів та їх розміщення на ринку потребує витрат, а у разі несприятливої ситуації на фондовому ринку розміщення нових випусків цінних паперів може бути взагалі недоцільним.

Саме тому досить часто в передових країнах підприємства користуються довгостроковими позиками банків на придбання основного капіталу та реалізацію своїх інноваційних проектів з випуском акцій чи облігацій. Цей вид інвестування дає змогу вигідно використовувати можливості грошового ринку, причому не послаблюючи управління підприємством і не маючи проблем з погашенням облігацій чи викупом акцій, коли позичені кошти вже не потрібні.

Важливим інструментом фінансово-кредитного механізму може бути державне інвестування стратегічних підприємств. Ідеться про державне інвестування як різновид фінансування реконструкції стратегічних підприємств під заставу державних пакетів акцій. Інакше кажучи, держава залучає інвестиції без продажу своїх пакетів акцій.

Така система має суттєві переваги над способом передачі в управління державних пакетів акцій. По-перше, такий спосіб започаткував велику олігархічну спокусу працювати на себе, використовуючи державну власність. По-друге, передання в управління корпоративних прав є ширмою для

державних чиновників які не бажають брати на себе відповідальність, і своєрідною гарантією від банкрутства для новоявлених керівників.

Керівникам не подобається ідея передачі державного пакета акцій під заставу, адже впровадження інвестицій відповідно призведе до збільшення статутного фонду, тобто викупити пакет акцій, які подорожчали, стане значно важче.

Держава, віддаючи свій пакет акцій під заставу, може його втратити тоді, коли настане час повернути кредитний борг. Однак для держави є інший варіант. За виконання всіх умов договору вона може продати для поповнення бюджету свій пакет акцій уже високоліквідного підприємства. Перевагою такої схеми інвестування є те, що держава отримує змогу провести комплексну реконструкцію більшості стратегічних підприємств, оновити їхні основні фонди, не даючи урядових фінансових гарантій.

Структурна складова інноваційного розвитку на макрорівні передбачає: реформування організаційно-управлінської структури підприємств; суттєве поліпшення корпоративного управління, розвиток менеджменту і маркетингу, готовність до процедури банкрутства і санацій; розвиток фінансової інфраструктури інновацій і передусім – залучення заощаджень населення; надання пільг для інноваційного кредитування малих і середніх підприємств; надійне страхування інноваційної діяльності; діяльність інноваційних бірж й інноваційних фондів.

<i>Нові</i>	<i>Досвідчені</i>
Визначення ефективнішої організаційної структури підприємств	Поліпшення показників потоку коштів
Пошук іноземного партнера	Намагання найкращим чином виявити своїх конкурентів
Поліпшення показників потоку коштів	Визначення ефективнішої організаційної структури підприємства
Залучення інвестиційного капіталу	Аналіз витрат підприємства
Збільшення прибутків	Збільшення продажу

Рис. 2.2. Пріоритетні завдання нових і досвідчених інвестиційних посередників

У структурній перебудові підприємств та економіки в цілому позитивним є залучення так званих інвестиційних посередників, завдання яких полягають у наступному:

Нові інвестиційні посередники – це ті, які не мають досвіду роботи за проектом. Досвідчені інвестиційні посередники співпрацювали з консультантами проекту протягом першої стадії його втілення і мають річний досвід реструктуризації. Нові посередники спрямовують свої зусилля на залучення зовнішніх інвестицій і прагнуть відшукати зовнішні чинники змін на підприємстві, а досвідчені – концентрують діяльність на власних внутрішніх чинниках для таких змін.

Питання кредитування є ключовими для розвитку інноваційно орієнтованого малого підприємництва. Якщо потенційними споживачами продукції малих підприємств стають великі фірми, то вони можуть бути безпосередніми інвесторами, чи за відсутності вільних коштів – гарантами для банківських установ, які кредитують малі підприємства. За умов дефіциту вільних фінансових ресурсів навіть у великих фірм у разі їхньої зацікавленості в реалізації інноваційних проектів, банки можуть кредитувати малі підприємства під певні гарантії цих фірм. Гарантіями в разі надання позик малим підприємствам можуть слугувати векселі великих фірм, застава акцій, які котуються на фондовому ринку.

Держава за рахунок власних бюджетних ресурсів, не в змозі провести структурну перебудову економіки через нестачу коштів для виконання зобов'язань перед мільйонами пенсіонерів, лікарів, учителів, військових та інших категорій населення.

Інвестиційно-структурний прорив в економіці України можливий тільки за використання позабюджетних, зокрема, приватних інвестицій та прискорення процесів грошової приватизації. Однією з найпомітніших тенденцій нинішнього етапу приватизації в Україні є легалізація створених раніше фінансово-промислових груп (ФПГ). Їх планували створювати для реанімації промислових підприємств, прив'язуючи до велетнів, що занепадали

та малопотужних українських банків. І тим, і іншим гарантували сприяння на державному рівні і податкові пільги. Проте законопроект виявився нежиттєздатним, підприємства були покинуті самі на себе.

Водночас необхідно визнати, що не перешкоді створенню фінансово-промислових груп була й інша причина. На початку 90-х років ХХ ст. українським комерційним банкам законодавчо було заборонено інвестувати більше 15 % власного капіталу. В 1996 р. цю норму відмінено. Тепер уже багато банків без будь-яких урядових стимулів, а лише згідно з власними інвестиційними планами контролюють діяльність підприємств за досить простою схемою: відкривають кредитну лінію під заставу будівлі, виробничих потужностей, пакета акцій або іншої власності.

В разі, якщо підприємство з будь-якої причини не повертає кредит, власність переходить до банку. Співробітництво триває, банк обслуговує заводські проекти, вексельні схеми, проводить взаємозаліки, стає фінансовим консультантом.

Зарубіжна практика переконує в тому, що національний капітал лише тоді може стати конкурентною силою, якщо він структуризований у ФПП, які підтримує держава. У провідних індустриальних державах великі промислові компанії пов'язані з фінансово-кредитними структурами – банками, пенсійними фондами, страховими та інвестиційними компаніями. Ці об'єднання мають більші можливості для проведення НДДКР й освоєння високотехнологічних виробів, ніж малі і середні фірми,

Специфічною формою залучення виробничого капіталу способом капіталізації інвестицій є лізинг. Лізинг спроможний відкрити доступ до найпередовішої техніки і створити умови для розв'язання суперечності між необхідністю використання прогресивних технологій та швидким її моральним старінням. Фінансування у такий спосіб доцільно застосовувати у галузях з високим ступенем ризику ведення бізнесу.

У випадку фінансування форфейтингом здійснюється кредитування експортера банком чи іншою фінансово-кредитною установою шляхом

придбання боргових зобов'язань інвестора, які банк потім продає на вторинному ринку, повертаючи таким чином витрачені кошти. За такої форми кредитування інвестор позбавляється кредитних ризиків. На думку вітчизняних економістів, в Україні доцільно використовувати форфейтинг при здійсненні науково-технічних і технологічних проектів у рамках реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки та при формуванні механізмів трансферу технологій [51, 84–85].

У контексті стратегії економічного зростання важливе місце відводиться більш глибокому інтегруванню України з функціональними системами європейського та світового економічного простору.

Уряду України необхідно створити необхідні передумови для вільного руху капіталу, збільшення обсягів кредитування реального сектора економіки, прогнозованості рівня інфляції, припливу капіталів в економіку України, забезпечення доступу до фінансових ресурсів на ринкових умовах.

Продовж 1992–2001 рр. законодавчою та виконавчою владами було вжито заходів з для покращення ситуації щодо фінансування інноваційних проектів ділових підприємств. У 1992 р. Кабінет Міністрів України на виконання Закону України “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності” створив Державний інноваційний фонд, який введений у дію Постановою Верховної Ради України від 13 грудня 1991 р. за № 1978-ХІІ. 18 лютого 1992 р. Кабінет Міністрів України затвердив Постанову “Про створення Державного інноваційного фонду” (зміни і доповнення – від 6 грудня 1993 р.).

В ст. 38 нової редакції Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1998 р.) зазначено, що з метою фінансового забезпечення проведення державної політики у науковій і науково-технічній діяльності і заходів, спрямованих на розвиток та використання досягнень науки в Україні, створюється Державний інноваційний фонд, положення про який затверджено Кабінетом Міністрів України [36].

Джерелами формування фонду були: частина бюджетних коштів, які

виділяла держава для підтримки науково-технічної діяльності; позабюджетні надходження у вигляді обов'язкових внесків підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності; повернені кошти інноваційної позики, лізингу та інвестиційного внеску і частина прибутку від реалізації інноваційних проектів; добровільні внески юридичних і фізичних осіб.

У 1998 р. Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено новий «Порядок формування та використання коштів Державного інноваційного фонду».

Обсяги збору коштів Державного інноваційного фонду України мали бути такими: 1995 р. 3,1 трлн. крб., 1996 р. 20,8 млрд. крб., 1997 р. 228,0 млн. грн., 1998р. 923,9 млн. грн., 1999 р. 739,9 млн. грн.

В 1998 р. тільки збори підприємств і організацій до Державного інноваційного фонду (згідно з Законом про державний бюджет України) планувалися в обсязі 923,9 млн. грн. Однак на фінансування його видатків спрямовано лише 403,9 млн. грн. (43,7% від обсягу загальних надходжень), з яких передбачено фінансувати створення та освоєння потужностей з виробництва нових видів прокату для автомобілебудування (50 млн. грн.), а також розвиток літакобудування (30 млн. грн.). Решту коштів призначено на погашення заборгованостей державного бюджету за соціальними виплатами (420 млн. грн.) та продовження будівництва Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд (100 млн. грн.).

У кінцевому підсумку видатки Державного інноваційного фонду на фінансування інноваційної діяльності за 1998 р. становили лише 55,5 млн. грн. Розподіл коштів Державного інноваційного фонду за видами економічної діяльності наведено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Розподіл коштів Державного інноваційного фонду для фінансування інноваційної діяльності за видами економічної діяльності в 1998 році*

Галузь	Видатки Державного інноваційного фонду	
	Всього, тис. грн.	% до загального обсягу
Всього по економіці України	55498,8	100,0
Електроенергетика	–	–
Паливна промисловість	–	–
Чорна металургія	5206,2	9,4
Кольорова металургія	545,5	1,0
Хімічна і нафтохімічна промисловість	5563,6	10,0
Машинобудування і металообробка	20735,9	37,4
у т.ч. машинобудування	16459,1	29,6
Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість	848,5	1,5
Промисловість будівельних матеріалів	2083,4	3,8
Легка промисловість	7378,0	13,3
Харчова промисловість	8847,4	15,9
Медична промисловість	–	–
Поліграфічна	–	–
Інші галузі	4290,3	7,7

*Джерело: за даними Державного інноваційного фонду України.

За 1994–1998 рр. кількість профінансованих інноваційних проектів зменшилась з 649 до 87. Проте, середня вартість профінансованого проекту збільшилась за цей період з 24 до 2282 тис. грн. (Табл. 2.10).

Тепер критика законності і доцільності збору коштів у Державний інноваційний фонд набула особливої гостроти. Серед загальнодержавних податків та зборів одним із суперечливих були вищезазначені збори.

По-перше, тому, що у 1993–1997 рр. зборів до цього фонду не було у переліку загальнодержавних обов'язкових платежів, означених у Законі України «Про систему оподаткування», тобто кошти вилучали незаконно.

**Показники діяльності Державного інноваційного фонду України
за 1993-1998 рр.***

Роки	Кількість профінансованих інноваційних проектів	Обсяги фінансування проектів ДІФ, тис. грн.	Середня вартість профінансованого проекту, тис. грн.
1993	112	710	6
1994	649	16018	24
1995	466	90151	193
1996	215	80061	372
1997	258	214633	832
1998	87	186749	2282

*Джерело: за даними Державного інноваційного фонду України.

По-друге, законодавчо не було визначено ставок інноваційного збору. Річ у тім, що Постановою Кабінету Міністрів України від 1993 р. підприємствам призначено сплачувати державі тільки 0,3% від обсягів грошового обороту, а 0,7% можна було залишити на їх потреби. Починаючи з 1997 р., інноваційний збір повністю перераховували державі. У Законі України „Про Державний бюджет України на 1998 рік” було зафіксовано, що ставка збору в 1 % від обсягів грошового обороту чинна для всіх без винятку підприємств.

По-третє, інноваційний збір вилучали незалежно від результатів діяльності і пояснювали це тим, що необхідно інтенсифікувати інноваційну діяльність для зростання виробництва. Проте, в умовах бідності і не виплати зарплати такі пояснення просто не сприймаються.

По-четверте, значну частину інноваційного збору держава витратила на погашення заборгованості з зарплат і пенсій. Причому очевидна абсурдність відбирання у підприємств 1% від обороту коштів, щоб згодом їх повертати у вигляді погашення боргів із зарплатні.

По-п'яте, інноваційний збір за змістом є податком з обороту. Для малорентабельних підприємств він означає вилучення всього прибутку, а для нерентабельних – збитковість діяльності. Крім того, за чинності ПДВ не потрібен ще один податок з обороту, яким є інноваційний збір. Якщо ж діє

інноваційний збір, то не має бути ПДВ.

По-шосте, чому підприємство, яке сплачує всі податки, змушене віддавати державі кошти з обороту?

Негативний вплив збору в інноваційний фонд на економічне зростання ілюструють дані табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Виплати у дорожній та інноваційний фонди в Україні за галузями за період 1998–1999 рр.*

Галузь	1998		1999	
	нараховано, % до ВВП	сплачено, % до ВВП	нараховано, % до ВВП	сплачено, % до ВВП
Промисловість	5,2	2,5	4,7	4,3
Чорна металургія	10,6	5,4	5,5	6,8
Легка промисловість	1,9	1,2	2,0	1,4
Харчова промисловість	2,7	2,0	2,8	2,1
Сільське господарство	3,5	0,6	0,2	0,2
Транспорт	3,7	2,1	3,4	2,2
Зв'язок	3,3	3,1	3,4	3,3

*Джерело: [75, 37].

У 1998 р. обсяг податкових платежів у дорожній та інноваційний фонди в цілому по промисловості становив 5,2% ВВП, а у чорній металургії цей показник становив 10,6, у легкій промисловості 1,9 %. Отже застосування названих показників нерівномірно і необґрунтовано збільшувало податкове навантаження на підприємства різних галузей.

Слід зазначити, що Закон України «Про Державний бюджет України на 2001 рік», на відміну від попередніх, не містив вимоги сплачувати ці кошти, переліку його платників, вказівок на об'єкт оподаткування та ставку збору. Тож сплачувати його не було потрібним.

У цілому діяльність Державного інноваційного фонду України, який мав би акумулювати відповідні кошти, була малоефективною та асоціювалась переважно з обтяженням роботи бізнес-структур, вимушених сплачувати збір до нього, а не фінансувати технологічний розвиток [68, 295].

У 2000 р. Державний інноваційний фонд було ліквідовано і на його базі створено Державну інноваційну компанію, основне завдання якої – надання

кредитів на інноваційні проекти за рахунок своїх коштів, а також залучення інвестицій на інноваційні проекти [105].

З метою активізації роботи зі залучення коштів, необхідних для реалізації інноваційних проектів, з різних джерел фінансування на початку 2001 р. було створено Інноваційну палату України (ІП). Співпраця з ІП відбувається на основі Договору про спільну фінансово-господарську діяльність з нею в рамках проекту та вступу підприємства до ІП. Причому ІП зобов'язується докласти максимум зусиль для пошуку джерела фінансування проекту. Умови фінансування проектів залежать від конкретного інвестора, з яким має бути досягнуто домовленість про надання коштів. Крім того, Інноваційна палата оголосила про свої наміри щодо розробки схеми фінансування інноваційних проектів, які не потребуватимуть гарантій та застави з боку підприємства. Однак, діяльність цієї структури також малоефективна.

Можна дійти висновку, що в Україні до цього часу інфраструктура фінансової підтримки науки та інноваційної діяльності не отримала достатнього розвитку. Спеціалізовані фінансово-кредитні установи, позабюджетні галузеві, венчурні фонди та фонди підтримки наукових ініціатив є суттєвими чинниками проведення інвестиційної та інноваційної політики на макро- і мікрорівні, спрямованої на технічне освоєння виробництва, впровадження новітніх науково-технічних розробок, відродження вітчизняного конкурентоспроможного виробництва. Якщо за допомогою амортизаційних фондів зберігаються і створюються робочі місця, то завдяки діяльності інноваційних та венчурних фондів впроваджуються вітчизняні науково-технічні розробки та технології, що стримують вплив інтелектуального потенціалу з України, підтримують вчених, гальмують втрату Україною нових ідей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Дослідження механізму реалізації фінансової політики інноваційного розвитку в Україні є підставою для наступних висновків.

1. Ефективне управління фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку потребує дієвої фінансової політики, інноваційного розвитку. Формування інноваційно-орієнтованої економіки потребує визнання держави одним із головних інвесторів, який через прямі бюджетні інвестиції може чинити вагомий вплив на інноваційні та загалом ринкові перетворення.

Бюджетний механізм потребує удосконалення та посилення його впливу на підвищення раціонального та ефективного використання фінансових ресурсів.

2. У сфері державних і приватних фінансів є суттєві суперечності, що потребують формування і гармонізації нового типу економічних відносин між цими секторами для залучення фінансових резервів інноваційного розвитку.

3. Необхідне істотне підвищення регулятивного потенціалу податкових важелів, в першу чергу податку на прибуток. Вони ґрунтуються на: перегляді переліку витрат, що суттєво визначають рівень оподаткування; впровадженні диференційованого підходу, заснованого на врахуванні якісних характеристик інновацій. Підвищення ефективності запровадження інструментів пільгового оподаткування інноваційного розвитку передбачає: перехід від галузевої до функціональної схеми пільг; охоплення всіх складових і елементів інноваційного розвитку; окреме законодавче закріплення в спеціальному розділі Податкового кодексу податкових пільг інноваційного спрямування.

4. Для розвитку інноваційного підприємництва пропонується практикувати запровадження державних гарантій при застосуванні нововведень, сприяти (у першу чергу з боку держави) розвитку джерел фінансування, які можуть дати венчурні фірми, інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, кредитні спілки, гранти тощо.

5. Гальмують розвиток кредитування інноваційних проектів: висока платність позики, відсутність гарантій повернення довготермінових кредитів, малопотужність фінансового ресурсного потенціалу банківських установ для надання кредитів.

6. В сфері банківського кредитування відсутній ефективний механізм трансформації заощаджень громадян в інвестиції.

РОЗДІЛ 3

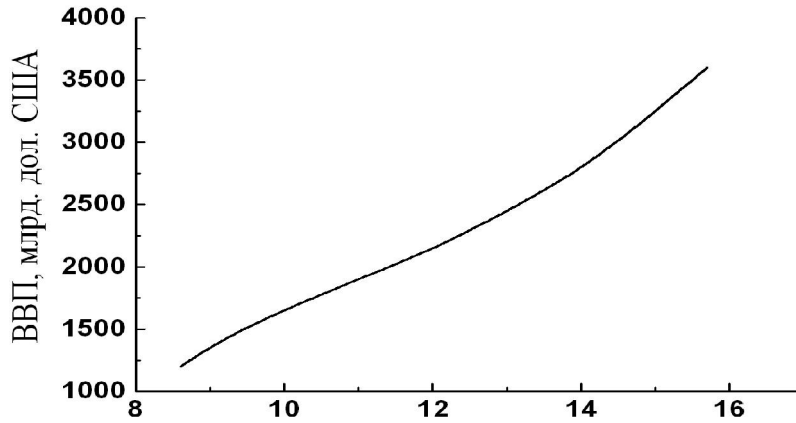
ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

3.1 Пріоритети фінансової політики в забезпеченні інноваційного розвитку держави.

Досягнення збалансованості економічного і соціального розвитку країни, ліквідація диспропорції між платоспроможним попитом населення і матеріально-речовим забезпеченням ринку потребує чіткого визначення пріоритетних напрямів розвитку економіки. Тоді як промислово розвинуті країни перейшли до постіндустріального способу виробництва, Україна все ще залишається на індустріальній стадії і не спроможна забезпечити інтенсивний розвиток новітніх технологій, задіяти значний інтелектуальний потенціал, що впливає на темпи економічного зростання. Сьогодні для нашої держави необхідно посилити інноваційний характер виробничої діяльності, що сприятиме зростанню ролі інтелектуальної власності, збереженню і примноженню інтелектуального потенціалу. Тому формування стабільних джерел фінансування інноваційних процесів в існуючих умовах має стати органічною складовою управління і регулювання економіки.

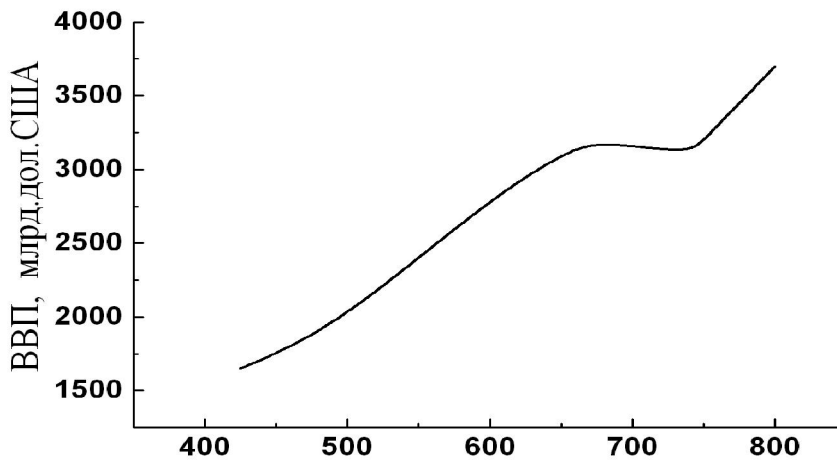
Важливою складовою, що регулює інноваційний процес та його вирішальною передумовою є високий рівень професійно-освітньої підготовки населення. Це один з тих показників, які визначають належність країни до економічно-розвинутих. За даними Національної доповіді про розвиток людини ПРООН, валовий показник охоплення навчанням в Україні у 2003 р. становив 79,6%, тоді як у високорозвинутих країнах ОЄСР – 94% [122, 56]. У США цей показник до 2012 р. планується довести до 90%, що повинно забезпечити приріст національного багатства на 10%. До того ж на прикладі США можна прослідкувати, як збільшення частки висококваліфікованих фахівців у структурі робочої сили, збільшення чисельності наукових працівників та випускників вищих навчальних закладів у кінцевому результаті

ПОЗИТИВНО ВПЛИВАЄ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ (рис. 3.1, рис. 3.2).

частка спеціалістів вищої кваліфікації в структурі робочої сили США, %

Рис. 3.1 Співвідношення динаміки зростання частки висококваліфікованих спеціалістів та ВВП в США

чисельність наукових працівників, тис. осіб

Рис. 3.2 Співвідношення динаміки зростання чисельності наукових працівників та ВВП в США

В Україні питома вага працівників з вищою освітою III–IV рівнів акредитації складає лише 20,1%, а I – II рівнів – 23,2% від загальної кількості працюючих в цілому в економіці. Наука та наукове обслуговування мають найбільшу частку працівників з вищою освітою III – IV рівнів акредитації –

53,5%. Система органів державного і господарського управління, органів управління громадських і кооперативних організацій мають в своєму складі 50,2% працівників з вищою освітою, інформаційно-обчислювальна галузь – 47,5%. Проте у промисловості цей показник становить 13,7%, а в сільському господарстві лише 5,5%.

Така ситуація стає цілком зрозумілою з огляду на структуру випуску фахівців за окремими галузями знань. У 1990–2001 рр. темп зростання випуску фахівців вищими навчальними закладами України становив 125,9%. За деякими спеціальностями він був, %: юридичні – 988,7, економічні спеціальності 304,5, а інженерні – лише 105. Слід зазначити, що фахівці ООН особливо виділяють питому вагу студентів, які вивчають технічні та природничі науки, як основний показник розвитку освіти, адже знання в цих областях – це вимоги майбутнього прогресивного суспільства.

Розбудовчі процеси, започатковані в освіті, сприяли інтенсивній трансформації цієї галузі. Збільшилась чисельність бажаючих отримати вищу освіту чи перекваліфікуватися та кількість закладів освіти, внаслідок чого зріс рівень конкуренції між ними. Джерела фінансування стали диверсифікованішими, з'явилася можливість надання платних послуг. Відбуваються зміни у нормативно-правовій базі (стають чинними нові закони про освіту, державні стандарти, положення про атестацію та акредитацію освітніх установ тощо).

Розглядаючи освіту як одну з найважливіших складових національної стратегії економічного зростання, слід зазначити, що в Україні послуги в цій сфері є однією з найрентабельніших видів економічної діяльності. У 2010 р. рентабельність освіти становила 15,8%, поступаючись лише фінансовій діяльності (21,4%) і торгівлі (20,9%). Проте двома роками раніше рівень рентабельності надання освітніх послуг був найвищим, у 2006 р. склав 13,7% та посів другу позицію в 2009 р. (11,6%).

Таблиця 3.1
Структура витрат щодо надання освітянських послуг в Україні
за 2006-2011 рр.*

<i>Показник</i>	2006	2009	2010	2011
Витрати на виробництво продукції (робіт, послуг) у т.ч. за елементами:	100	100	100	100
матеріальні витрати	24,2	19,9	19,8	19,0
амортизаційні відрахування	7,0	6,8	6,5	6,5
витрати на оплату праці	35,0	37,9	39,7	39,8
відрахування на соціальні заходи	11,3	11,5	11,7	12,4
інші операційні витрати	22,5	23,9	22,3	22,3

*Джерело: [101].

Як видно з табл. 3.1 п'ята частина всіх витрат, здійснених за надання освітянських послуг, припадає на матеріальні витрати. У порівнянні з показником питомої ваги матеріальних витрат у структурі собівартості виробленої продукції інших видів економічної діяльності в Україні в освіті він найнижчий. Така ситуація пояснюється специфікою освітянської діяльності: процес отримання знань, навичок, кваліфікації ніколи не був матеріаломістким. Водночас інформатизація системи освіти підвищує цей показник. Отже, тенденція зменшення питомої ваги матеріальних витрат з 24,2% у 2006 р. до 19,0% у 2011 р. має позитивний характер.

Поширення в суспільстві ідей теорії людського капіталу і практики їх реалізації дає можливість вирішити проблеми мотивації людського розвитку, – зокрема зростання рівня освіти. В цьому аспекті вирішальна роль належить державі. Вона передусім, має визнати пріоритетними проблеми людського розвитку і, відповідно вживати необхідних заходів фінансового забезпечення в цій сфері. Адже в 2001 р. в Україні інвестиції в галузь освіти склали 406,8 млн. грн., а в 2002 р. – лише 199,4 млн. грн., що становить 1% від обсягів капітальних вкладень в економіку України. З них на дослідження і розробки припадає всього 46,8 млн. грн. (0,2% від обсягу означених капітальних вкладень), тоді, як на державне управління було витрачено 328 млн. грн. у 2001 р. та 109,1 млн. грн. у 2002 р.

З огляду на нормативні вимоги ЮНЕСКО щодо обсягів державних витрат на освіту (що найменше 6% від обсягу ВВП), а також на підвищені вимоги, які необхідно виконувати в перехідних економіках, і економіках, які переходять на інноваційний шлях розвитку, фінансове забезпечення освіти в Україні не відповідає зазначеним стандартам. Наприклад, у Росії в Національній доктрині розвитку освіти визначені значно більші обсяги фінансування цієї галузі і становлять не нижче 7% від обсягу ВВП – для першого етапу (2000 – 2005 рр.), не нижче 8% ВВП – для другого (2006-2010рр.) та не нижче 10% ВВП – для третього (2011 – 2025рр.).

Державна політика регулювання оплати праці та доходів населення має ґрунтуватися на тому, що освіта – визначальний чинник соціально-економічного розвитку. Вона надає робочій силі продуктивні знання, сприяє накопиченню нових знань, стимулює процес продукування нових ідей. На сьогодні в Україні немає прийняттого паритету заробітних плат (*табл. 3.2*).

Таблиця 3.2

**Середньомісячна заробітна плата в Україні
за видами економічної діяльності у 2012 р. ***

Вид діяльності	Усього, грн.	% від середнього рівня в економіці
Всього	1690	100
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1311	52,7
Промисловість	1743	126,1
Будівництво	1809	120,2
Оптова та роздрібна торгівля	1509	86,3
Готелі та ресторани	1429	72,8
Транспорт і зв'язок	1843	143,0
Фінансова діяльність	2258	213,4
Державне управління	1691	117,2
Освіта	1429	72,8
Охорона здоров'я та соціальне забезпечення	1351	59,5

*Джерело: [137].

Як видно з табл. 3.2, працівники сфери освіти перебувають серед тих, хто отримує найменшу заробітну плату після робітників медичних закладів та сільського господарства. Відповідність заробітних плат в освітянській галузі

порівняно з іншими видами економічної діяльності, на нашу думку, має бути більшою.

Предметом постійної уваги держави і влади має стати підвищення соціального статусу освітян, зокрема вчителів, викладачів, суспільного престижу їх професії.

Результативність освітянської діяльності значною мірою залежить від рівня матеріально-технічного забезпечення освіти та науки, який характеризується показниками кількості персональних комп'ютерів та Інтернет-користувачів. В Україні нараховується близько 1 млн. комп'ютерів тоді, як в Росії та Польщі – по 9 млн. комп'ютерів. Кількість користувачів мережі Інтернет в Україні становить приблизно лише 15% населення тоді, як в європейських країнах цей показник становить 31%, а в Норвегії, наприклад, – 49 % [134, 123]. У світовій класифікації за цими показниками наша держава посідає 106 та 130 місця відповідно. Отже в Україні процеси комп'ютеризації науки, освіти та інших галузей суспільного життя, поширення Інтернету, інформаційно-телекомунікаційних технологій відбуваються незадовільними темпами. Це недопустимо в сучасних умовах розвитку цифрових технологій.

Таким чином, незважаючи на позитивні тенденції зростання витрат на освіту з боку держави, продовжують існувати деякі негативні тенденції у цій сфері:

- невідповідність обсягів фінансування освіти міжнародним стандартам;
- структурний дисбаланс державних видатків на потреби освітянської галузі;
- незадовільний стан матеріально-технічної бази;
- відсутність з боку уряду системних і послідовних заходів із фінансової підтримки освіти.

Звичайно, вирішення проблем фінансування освіти не забезпечить Україні інтеграцію у світовий економічний простір як країни з конкурентоспроможною економікою. Фінансова підтримка освітянської сфери з боку держави – це одна з

багатьох передумов запровадження інноваційної моделі розвитку.

Велику роль у забезпеченні ефективності освітянського потенціалу відіграє подолання “розриву” між освітою та наукою. Висвітлення цієї проблеми потребує оцінки стану наукової діяльності.

До найузагальнюючих показників, які характеризують науково-технічний потенціал насамперед належить кількість наукових працівників. В країнах ЄС офіційно затверджений індикаторів науково-технічного розвитку – показник кількості працівників, які виконують дослідження і розробки, в загальній чисельності зайнятих в економіці країни (у розрахунку на 1 тис. осіб). В Україні на 1 січня 2012 р. в організаціях, підприємствах й установах виконували наукові та науково-технічні роботи майже 143 тис. фахівців, що у розрахунку на 1 тис. осіб зайнятого населення становить 5,3 особи (в 1995 р. – 6,3). Для порівняння: в Польщі цей показник на рівні 5,3, в Словаччині 6,7, в Іспанії 8,4, у Німеччині 12,5 особи. [86, 30]

Впродовж 1993–2011 рр. в Україні простежується тенденція до зменшення загальної кількості працівників, зайнятих у науково-технічній сфері. Якщо для країн – членів ЄС цей показник становить 1,2%, то в Україні частка працівників науково-технічної сфери у загальній кількості зайнятих в економіці зменшилася з 1,95% в 1993 р. до 0,88% в 2006 р. Починаючи з 2003 р. чисельність докторів та кандидатів наук щороку збільшувалась в середньому на 3,3%. Проте вікова структура наукових кадрів погіршується. В 2011 р. частка докторів наук до 40 років становила 1,97% (в 2001 р. – 2,78%), а пенсійного віку – 53,4% (в 1998 р. – 36,9%). Вікова структура кандидатів наук становила у 2011 р.: до 40 років – 22,14%, пенсійного віку – 26,21%. В 1998 р. аналогічні показники для кандидатів наук становили відповідно 21,81% та 13,1% (табл. 3.3).

Загалом за 1998–2012 рр. спостерігалось поступове зменшення чисельності виконавців НДДКР з науковими ступенями з 32,2 тис. в 1998 р. до 21,1 тис. у 2012 р. Разом з тим внаслідок більш швидкого зменшення загальної чисельності працівників науково-технічної сфери концентрація докторів і

кандидатів наук серед виконавців НДДКР збільшувалась з 10,6% у 1998 р. до 19,8% у 2012 р. [137, 177].

Таблиця 3.3

**Структура докторів та кандидатів наук,
зайнятих в економіці України, за віком у 1998–2012 рр. ***

	Роки				
	1998	2003	2010	2011	2012
доктори наук					
Всього, осіб (% до загальної кількості)	9759 (100)	10339 (100)	11008 (100)	11259 (100)	11573 (100)
<i>у т.ч. за віком</i>					
до 40	2,78	2,26	2,06	2,1	1,97
41-50	18,71	16,43	15,03	14,33	14,28
51-55	14,97	16,04	15,68	15,26	14,69
56-60	26,68	15,85	13,53	14,26	15,67
61-70	27,37	36,54	38,09	37,81	36,97
71 і старшому	9,49	12,88	15,62	16,24	16,42
кандидати наук					
Всього, осіб (% до загальної кількості)	57610 (100)	58741 (100)	62673 (100)	64372 (100)	65839 (100)
<i>у т.ч. за віком</i>					
до 40	21,81	18,93	19,89	20,61	22,14
41-50	30,25	28,35	26,80	26,06	25,31
51-55	13,89	15,94	15,62	14,75	13,93
56-60	21,00	12,59	10,49	11,44	12,41
61-70	11,26	20,78	22,88	22,52	21,64
71 і старшому	1,79	3,41	4,32	4,63	4,57

*Розраховано за даними: [127, 180; 88, 86].

Одним із важливих факторів скорочення наукових кадрів став їх вплив з науки, у тому числі – еміграція за кордон. За останні п'ять років понад 700 докторів та кандидатів наук виїхало за кордон через привабливіші умови для наукової діяльності. Вплив спеціалістів із наукової сфери був, крім того, спричинений низьким рівнем заробітної плати в цій галузі. За даних табл. 3.4 видно, що продовж 2006–2012 рр. заробітна плата працівників, зайнятих у науці та освіті була значно меншою, ніж заробітна плата зайнятих в промисловості та економіці. Слід зазначити, в країнах Східної Європи, навіть у важкий перехідний період, заробітна плата працюючих у сфері НДДКР перевищувала середній її рівень в економіці, що дало змогу значно стримати вплив наукових кадрів із науки. Наприклад, в 1985–1994 рр. у Польщі заробітна плата працівників наукової сфери була на 24 % вищою за середню в

економіці.

Таблиця 3.4

Динаміка показників, що характеризують рівень заробітної плати працівників, зайнятих у науці та освіті в Україні за 2006–2012 рр. (%)*

Рік	Відношення заробітної плати працівників, зайнятих у науці та освіті, до заробітної плати працівників	
	економіки	промисловості
2006	67,8	51,7
2009	72,0	55,2
2010	71,0	55,1
2011	73,6	57,5
2012	72,7	57,7

*Розраховано за даними: [127, 210].

Для оцінки результатів діяльності вітчизняного науково-технічного комплексу за певний період використовують показник обсягу наукових та науково-технічних робіт, виконаних науковими організаціями країни. В останні роки в Україні цей показник має тенденцію до збільшення (з 1978,4 млн. грн. у 2006 р. до 4112,4 млн. грн. у 2012 р.). Проте, частка його в обсязі ВВП змінюється дуже повільно, до того ж вона у 2–2,5 разу менша, ніж у провідних країнах світу, %: (2012 р. – 1,19; 2011 р. – 1,26; 2010 р. – 1,13; 2009 р. – 1,11) [87, 83; 127, 177]. Водночас витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні у розрахунку на одного виконавця (15,4 тис. грн. у 2010 р.) у 50–80 разів нижчі, ніж у економічно розвинутих країнах.

Головним завданням державної інноваційної політики є забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технічного й виробничого потенціалу, тому встановлення між ними механізмів фінансового взаємозв'язку набуває важливого значення. Багаторічний досвід управління науково-технічним розвитком переконливо доводить, що система адміністративних дій завжди включала пошук шляхів оптимізації співвідношень при фінансуванні окремих стадій науково-технічного прогресу. Так, в СРСР у 1970-1980 рр. структура затрат на науку в середньому характеризувалася наступним розподілом: фундаментальні дослідження – 9%, прикладні – 28%, розробки – 63%, а з урахуванням затрат на впровадження нової техніки: фундаментальні дослідження – 5%, прикладні – 18%, розробки – 56%, впровадження – 21% [97,

50]. У вигляді пропорцій ці показники становили відповідно 1:3:7 та 1:3,6:11,2:4.

За світовими оцінками, пропорції між фундаментальними, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками становлять 1:2:10. Наприклад, в Росії у 2003 році це співвідношення становило 1:1,2:5,25 [140, 42]. В Україні, як свідчать дані табл. 3.5, сформовані далекі від світових стандартів співвідношення. (Додаток 3)

Таблиця 3.5

Співвідношення між окремими видами НДДКР в Україні за обсягом робіт, виконаних власними силами наукових організацій *

Види НДДКР	2006	2009	2010	2011	Середнє значення
Фундаментальні дослідження	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Прикладні дослідження	1,6	0,9	0,8	0,9	1,1
Науково-технічні розробки	4,1	3,7	3,3	3,7	3,7

*Розраховано за даними: Послання Президента України до Верховної Ради України Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2011 році // <http://www.president.gov.ua/>.

Увагу привертає значне недофінансування прикладних досліджень (майже на половину), а також суттєвого перегляду потребує стадія науково-технічних розробок, яка вимагає, з огляду на світові стандарти, майже втричі більшого фінансування.

Курс на запровадження інноваційної моделі перебудови економіки потребує правильного розміщення акцентів стосовно співвідношень, що склалися при фінансуванні як окремих видів НДДКР, так й освоєння їх результатів, що представляють собою доповнюючий інструмент системи обґрунтування фінансової складової інноваційної політики. Є. Бліков представляє розподіл НДДКР за структурою науково-виробничого циклу у вигляді наступної пропорції: 1:3:9:27 [12, 42]. Н. Ейсен вважає, що забезпечити зростаючу тенденцію частки ефективних розробок за умови мінімальних втрат можливо, дотримуючись наступного співвідношення фундаментальних, прикладних досліджень, науково-технічних розробок, їх

впровадження та освоєння: 1:2:4:8:16 [140, 46].

Для України сьогодні необхідний перегляд державної політики стимулювання науково-технічного розвитку на користь його впроваджуючої та реалізаційної стадій. Відповідно до цього повинна бути спрямована і фінансова політика.

Чинна законодавчо-нормативна база України не сприяє масовій реалізації інновацій. Інноваційна діяльність має відбуватися на підставі відповідного Закону України “Про інноваційну діяльність” та Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Проте у прийнятому Законі не визначено головного – хто і як виконує науково-дослідні роботи, хто вивчає ринок, хто розробляє проектну документацію, хто впроваджує інновації і хто має від того заробіток [106, 14]. Цей закон – своєрідна інструкція для тих структур, які надають фінансову підтримку організаціям та підприємствам для впровадження нововведень, а також органам, які реєструють інноваційні проекти.

За основним принципом взаємодії науки та бізнесу генератори оригінальних ідей – наукові установи, конструкторські бюро, проектні організації тощо, мають отримувати винагороду від впровадження протягом всього часу продажу інноваційної продукції на ринку в обумовлених обсягах. Урахування цього принципу в законодавстві України надало б можливість більшою мірою стимулювати інноваційну діяльність вищезазначених структур.

На прикладі розвинених країн можна побачити, що серед фінансових інститутів, які приймають участь в інноваційній діяльності, найбільш активними є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, комерційні банки, венчурні фонди тощо.

Інвестиційна діяльність цих структур різна і характеризується головними відмінностями, з одного боку засобами залучення коштів, а з іншого, рівня державної регламентації їхньої інвестиційної діяльності. Специфічне функціонування пенсійних фондів і страхових компаній

передбачає існування в них так званих „довгих грошей”. Це надає їм можливість брати участь в інноваційних проектах із значним терміном реалізації та здійснювати довгострокове інвестування, на відміну від комерційних банків, які володіють переважно „короткими грошима”, що утруднює їх подальше розміщення на довгі строки.

Проте комерційні банки передових країн світу приймають активну участь в інноваційній діяльності, чого, на жаль, не можна сказати про Україну.

З іншого боку, з огляду на значне соціальне значення страхових та пенсійних фондів держава повинна жорстко регулювати норми та напрямки інвестиційної діяльності для цих фінансових інститутів. Тому, на нашу думку, в Законі України „Про недержавне пенсійне забезпечення” повинно бути чітко визначено яким чином проводити інвестування у високо ризикові цінні папери. Зокрема, в законі треба обумовити яку частку пенсійних активів можна використати для інноваційного кредитування (не більше 5% від загальної суми пенсійних активів).

Інвестиційна діяльність банківських установ регламентується менш жорстко, на відміну від соціально-значущих формувань. Це з одної сторони полегшує залучення банків до процесу фінансування інноваційних проектів, а з іншої – ускладнює, оскільки іноді досить важко переконати банк прийняти участь у інноваційному кредитуванні через високий ступінь невизначеності та ризику, а також нестачу відповідних стимулів (зокрема податкових).

Одним з інструментів фінансової політики інноваційного розвитку є податкові методи. Специфіка використання даного інструменту полягає в тому, що його використання спрямоване як на стимулювання тих видів діяльності, які безпосередньо пов’язані з інноваціями, так і на підтримку інноваційної інфраструктури, без розвитку якої стає неможливим здійснення підприємствами інноваційної діяльності. Тому необхідно передбачити систему надання пільг з оподаткування в разі створення та випуску наукоємної продукції, а також забезпечити її відповідними нормативними актами. До Закону України «Про банки та банківську діяльність» необхідно внести зміни,

які повинні передбачити можливість надання пільгових кредитів для інноваційної сфери, надання пільг банкам, які фінансують інноваційні проекти, а також необхідно передбачити відповідальність за надання банками кредитів на потреби, не пов'язані з інноваційною діяльністю. З метою активізації інноваційного розвитку регіонів та територій в Законі «Про місцеве самоврядування» варто зменшити обсяги відрахувань до Державного бюджету та одночасно надати можливість регіонам самостійно розпоряджатися місцевими коштами, спрямовуючи їх у науково-технологічну сферу.

Першочергової уваги потребують нормативні акти, що стосуються податкових стимулів для інноваційних процесів, амортизації тощо. З цією метою вже розроблений проект Закону України «Про амортизацію», реалізація якого дозволить активізувати інноваційну діяльність. Не виконується Закон України «Про інноваційну діяльність», прийнятий 4 липня 2002 року. Для його реалізації необхідно задіяти механізм практичного виконання.

Враховуючи ситуацію, що склалася в Україні сьогодні, не безпідставним буде запровадження дієздатної системи контролю з боку держави за цільовим використанням коштів та спрямування їх у реальні об'єкти загальнодержавного значення.

Основним напрямком державного сприяння розвитку інноваційної діяльності має стати підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Досягнення прийнятого рівня конкурентоспроможності, як окремого підприємства, так і економіки країни в цілому, є одним з факторів, що спонукають підприємства здійснювати інноваційну діяльність. Підтримка інноваційної діяльності загалом заохочується з точки зору конкурентоспроможності: нові продукти, нові послуги, нові технології є її передумовою.

З метою скасування перешкод на шляху розробки та випуску інноваційної продукції необхідно вдосконалити законодавчу базу щодо охорони інтелектуальної та промислової власності. Захист інтелектуальної власності – ключовий момент інноваційної діяльності, оскільки дає

можливість підприємствам отримувати прибуток від впровадження нововведень. На великий жаль, отримання патентів відбувається протягом 4-5 років. Для наукоємної продукції, яка характеризується надмірним прискоренням тривалості життєвого циклу, це дуже тривалий час. Це призводить до морального старіння продукції, а в подальшому – до втрати можливості укладання ліцензійних угод. За кордоном аналогічна операція потребує набагато менше часу (наприклад, в Росії – це 1-1,5 року), тому українські винахідники змушені отримувати патенти в інших країнах, а у нас згодом – лише їх підтверджувати

У сучасному світі посилюється тенденція перетворення міжнародного співтовариства в цілісну систему, зростає взаємозалежність окремих держав у багатьох сферах міжнародного співробітництва, насамперед, у світовій економіці, яка сьогодні розглядається, на думку багатьох вчених, «як об'єднання взаєпов'язаних суверенних національних економік внаслідок їх інтеграції та інтернаціоналізації» [102, 573]. Тому інноваційні процеси, які є характерною рисою сучасної ефективної економіки технологічно розвинених країн, набувають міжнародного характеру. Існує багато форм кооперації різних країн в інноваційній сфері – об'єднання ресурсів з метою отримання нових науково-технічних результатів, міжнародний трансфер технологій, створення інноваційно-інфраструктурних комплексів, впровадження інновацій, що мають глобальний характер, діяльність яких повинна регулюватися відповідними нормативними актами. Потребує уваги з боку держави законодавче забезпечення міжнародного трансферу технологій та практика укладання ліцензійних угод. Деякі іноземні замовники при укладенні договорів на дослідження іноді вимагають передачі прав не тільки на інтелектуальну власність, яка створюється. Вони прагнуть отримати права на розробки та дослідження, на базі яких створюється винахідницька продукція за умовами угоди. Досить часто замовники вимагають безкоштовної передачі будь-яких удосконалень щодо предмету ліцензійного договору.

Глобалізаційні процеси, які відбуваються в економіці, також

підтверджують доцільність існування стратегічних альянсів, оскільки економічно вигідніше розвивати співробітництво, ніж повторювати те, що вже зроблено та здійснено. Вони полегшують створення інноваційного продукту, розробку нових технологій, а також єдиних стандартів для них. Одна фірма не завжди спроможна зробити це самостійно. Також альянси можуть спростити доступ до ресурсів, оскільки світові ринки мають властивість інтегруватися.

Для України значним резервом інноваційного розвитку, який би забезпечив взаємний обмін ідеями, можливостями, потребами, є створення нового типу партнерської взаємодії між відомими світовими й вітчизняними науковими центрами, бізнесом та державою. Тому вдосконалення законодавства щодо розширення можливостей створення таких альянсів обов'язково активізує науково-технічний та інноваційний розвиток.

Слабкий розвиток інноваційного підприємництва в Україні пов'язаний з нерозвиненою інкубаційною інфраструктурою – інтелектуальних, людських, фінансових, інформаційних ресурсів та ділових послуг. Корисним для України стає досвід провідних країн світу щодо створення та функціонування інкубаторів. Вивчення особливостей організації виконання інкубаторних програм у цих країнах дасть можливість знайти найсприятливіші для України шляхи розвитку вітчизняних інкубаційних структур, а також стане підґрунтям для розвитку складніших інноваційних об'єктів – технопарків і технополісів.

Як зазначає М. Крупка технопарк (науково-технологічний парк) – це компактно розміщений комплекс, який охоплює наукові установи, вищі навчальні заклади, підприємства промисловості, інформаційно-виставкові комплекси, служби сервісу та житлово-побутовий сектор [68, 31–32]. Отже це – одна з форм інтеграції науки з виробництвом. З огляду на дефіцит фінансових ресурсів у науково-дослідній та виробничій сферах, в Україні стає доцільним розглядати формування подібної структури як ефективний принцип взаємовідносин між наукою та виробництвом.

Особливою рисою технополісів є їх розташування в межах конкретного населеного пункту (невеликого міста). Такий інноваційний об'єкт має на меті

найшвидше впровадження та поширення наукоємних розробок і високих технологій. Отже концепцію розвитку технополісів потрібно будувати на перетворенні галузевих організацій і підприємств з розвиненою виробничо-технічною інфраструктурою на сучасні центри впровадження інноваційної продукції та новітніх високотехнічних технологій. Створення та розвиток таких об'єктів забезпечує розвиток основних галузей економіки в інноваційному напрямі, чого на сьогодні бракує Україні.

Фінансування прогностичних досліджень здійснюється за рахунок коштів венчурних та інноваційних фондів на договірних умовах, що дозволяє залучити маркетингові компанії до спільної відповідальності за достовірність прогнозу щодо впровадження оригінальної ідеї у виробництво.

Розмір прибутку науково-прогностичних маркетингових компаній залежить від того, наскільки точно, професійно та виважено був зроблений прогноз, а також наскільки наполегливо певна компанія працювала у сфері поширення нової продукції.

Інформаційне забезпечення сьогодні – це, як вже відзначалося, один із найважливіших компонентів інноваційної діяльності. Ефективність функціонування інформаційних структур, в першу чергу, залежить від рівня технічних можливостей використання даних про новітні технології та науково-технічні розробки. Створення інноваційно-інформаційного центру в Україні, який би оперативно вів облік та поширював інформацію про попит і пропозицію на вітчизняні та зарубіжні дослідження, є необхідною умовою належної взаємодії між усіма елементами інноваційної інфраструктури. Доцільним та необхідним було б створення при національних наукових центрах інформаційно-пошукових систем, які б мали повну інформацію про наукові структури, фірми, які займаються відповідною проблематикою, а також містили патентну інформацію та публікації [1, 149–150].

Про необхідність розвитку інформаційної інфраструктури наголошувалося у Посланні Президента України до Верховної Ради: «Для прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір слід

визначити і реалізувати заходи щодо глибокої комп'ютеризації, насамперед навчальних закладів, заохочення їх доступу до вітчизняних та світових інформаційних ресурсів» [102].

Формування інформаційного суспільства визнано одним з головних завдань на Світовому економічному самміті, який проходив у грудні 2003 року в Женеві [31, 63–64].

З огляду на вищезазначене, стає зрозуміло, що формування інноваційного простору неможливе без створення та належного розвитку інформаційних та прогнозно-маркетингових структур. Проте на сьогодні в Україні цього елемента інноваційного ринку взагалі немає.

Викликає стурбованість і той факт, що інноваційна сфера української економіки залишається поза увагою малого підприємництва. Малі форми підприємництва відіграли провідну роль у створенні ефективної ринкової економіки багатьох країн світу. В цьому контексті можна говорити про створення сприятливого макроекономічного середовища та активізацію державної підтримки малого інноваційного бізнесу. Зокрема, одним із ключових завдань стратегії державної підтримки малого підприємництва має стати упорядкування і вдосконалення з врахуванням світового досвіду законодавчо-нормативної бази, що регламентує діяльність малого підприємництва, а також її адаптація до принципів і норм Європейського Союзу.

Узагальнюючи вищезазначене можна сказати, що законодавча база України залишається на рівні кінця 90-х років, це не дає змогу застосовувати механізми інноваційного оновлення економіки. Одним з ключових засад фінансової політики щодо інноваційного розвитку є формування необхідної законодавчо-нормативної бази, яка б забезпечила реалізацію інтересів не тільки суб'єктів фінансової діяльності, але й інтереси держави.

3.2 Механізми покращення фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств України

Зміни технологічного укладу та організаційної структури виробництва –

фундаментальна основа всіх економічних реформ. Вона повинна відповідати не стільки сучасному стану економічного потенціалу України як самостійної держави, скільки перспективним можливостям створення вільної економіки, яка повинна бути ефективною, гнучкою, здатною до реагування на динамічні зміни умов ринку і орієнтованою на задоволення потреб споживачів.

Структурна перебудова економіки має орієнтуватися не тільки на кількісне зменшення екологічно забруднюючих галузей і збільшення наукоємних галузей та галузей, що забезпечують споживчий попит. Структурна перебудова економіки також має забезпечити гармонізацію її технологічної структури і не за рахунок зниження випуску у високотехнологічних галузях, що має місце в Україні, а за рахунок підтягування до їх рівня інших виробництв.

Відповідно інвестиції та інновації повинні спрямовуватися, по-перше, на гармонізацію технологічної і, по-друге, - на гармонізацію галузевої структури виробництва. Саме гармонізація технологічної структури, тобто вирівнювання якісних рівнів розвитку галузей, потягне за собою і зміни галузевої структури. Тим більше, що вона й так дуже змінилася у 90-і роки в умовах нерівномірного спаду виробництва у різних галузях. Виходячи з цієї концепції необхідно визначити науково-технічні та інвестиційні пріоритети в галузях економіки України.

Негативна соціоекодинаміка в Україні не є винятком. Саме на 90-ті роки минулого століття припав патовий депресивний період світової економіки у великому циклі кон'юнктури М.Кондратьєва. В США така динаміка проявилась вже в 1990-1991 рр. Тоді її промисловість зменшила свої обсяги на 9%, а будівництво - на 15%. Але економіка США вистояла і загального спаду виробництва ВВП не було. Адже промисловість, сільське господарство і будівництво займають у структурі ВВП США трохи більше чверті. Тому навіть зменшення обсягів їх виробництва не призвело до загальноекономічного спаду. Інші галузі, і перш за все інфраструктурні, витягли господарство США з прірви. В українській економіці ці галузі

займають близько 10% і щось змінити у вкрай негативній тенденції її падіння вони неспроможні.

З циклічної парадигми розвитку світової економіки видно, що в США структура економіки наближається до вимог постіндустріального суспільства, а в Україні шлях до нього треба тільки розпочинати. Одними монетаристськими маневрами з кризи не вийти, необхідна технологічна і структурна перебудова української економіки, галузі якої сьогодні відповідають світовим технологічним укладам від другого до п'ятого, відповідно до “кондратьєвських довгих хвиль”. З такою розтягнутою технологічною структурою українська економіка буде неспроможна динамічно розвиватися навіть після фінансової стабілізації.

Таким чином, необхідна переорієнтація розвитку економіки України з екологічно брудних сировинних та оборонних галузей на цивільні наукоємні галузі та галузі, які забезпечують споживчий попит. Але цього замало. Необхідні субвенції в інфраструктуру сільського господарства та переробні галузі АПК, які б підняли їх якісний технологічний рівень хоча б до четвертого технологічного укладу, не кажучи вже про п'ятий, у який входять розвинуті країни. А Україна за рівнем життя за останні роки змістилася з групи менш розвинених країн до групи країн, що розвиваються, у якій знаходяться найбільш відсталі країни. Гармонізація її технологічної структури відбувається, але не за рахунок підтягування відсталих виробництв до рівня високотехнологічних галузей, а саме за рахунок зниження випуску продукції у цих галузях. Зрозуміло, що в умовах суттєвого зниження інвестиційної активності, яка забезпечує тільки звужене відтворення суспільного продукту, важко сподіватися на щось інше.

Загальновідомі успіхи України у розробці нових матеріалів, технологій завоювання космосу, літако- та суднобудування. У той же час дуже відстала Україна у впровадженні біотехнологій і сучасних технологій переробних галузей харчової та легкої промисловості. Тому концепція збереження високих технологій і підтягування до їх рівня відсталих виробництв найбільш

відповідає сучасному етапу розвитку економіки України.

Інвестиційний та інноваційний розвиток промислових підприємств України стає вирішальною ланкою всієї економічної політики держави. Без нього не вдасться швидко подолати загальноекономічну кризу і вийти на межу економічного зростання, забезпечити приріст соціального ефекту, підвищити оплату праці до рівня стимулювання її високої продуктивності та ринкової платоспроможності, що є могутнім каталізатором загальноекономічного піднесення і прогресивних зрушень.

Сьогодні більше половини інвестицій в економіку фінансується за рахунок власних коштів підприємств і отриманих ними кредитів, але інвестиційні можливості підприємств на сучасному етапі зведено до неприпустимо низького рівня через погіршення їх фінансового стану, що проявляється не тільки в зменшенні реального прибутку, але й у зниженні рентабельності, у збільшенні кількості збиткових підприємств, у зростанні заборгованості і неплатежів.

Проблема інвестицій, як основна складова інноваційного процесу, залишається однією з найбільш гострих для промисловості України. Зберігається незначна частка витрат на інноваційну діяльність у загальному обсязі інвестицій.

Основним джерелом надходження інвестицій в основний капітал у 2012р., як і в попередні роки, залишаються власні кошти підприємств – 61,7 % (від загального обсягу інвестування). На кошти з державного сектору (державного бюджету, місцевих бюджетів) припадає – 15,2 %. Все ще мало залучаються до інвестиційної діяльності банки. Про це свідчить незначна частка кредитів банків та інших позик у загальному обсягу інвестування (7,6%) (табл.3.6, Додаток К).

Як свідчить проведений аналіз, у 2012р. обсяг інвестицій в основний капітал із Державного бюджету склав незначну суму від загального обсягу інвестицій. Важливе значення має проблема пошуку нових нетрадиційних джерел їх фінансування і підвищення ефективності використання грошових

засобів. Зокрема, для України важливим питанням є пошук і розробка схем залучення засобів населення для фінансування пріоритетних інноваційних проектів, а також використання системи мікrokредитування для активізації підприємницької діяльності.

Таблиця 3.6

**Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування
за 2006–2012 рр.***

	2006		2011		2012	
	млн. грн.	% до загаль- ного обсягу	млн. грн.	% до загаль- ного обсягу	млн. грн.	% до загаль- ного обсягу
Всього у т. ч. за рахунок	23629	100,0	51011	100,0	75714	100,0
коштів державного бюджету	1210	5,1	3570	7,0	7945	10,5
коштів місцевих бюджетів	975	4,1	2095	4,1	3544	4,7
власних коштів підприємств і організацій	16199	68,6	31306	61,4	46685	61,7
коштів іноземних інвесторів	1400	5,9	2807	5,5	2695	3,6
коштів населення на індивідуальне будівництво	1176	5,0	1822	3,6	2577	3,4
кредитів банків та інших позик	391	1,7	4196	8,2	5735	7,6
інших джерел фінансування	2279	9,6	5215	10,2	6533	8,5

*Джерело: [120].

В умовах гострого дефіциту інвестиційних ресурсів перед підприємствами постає першочергове завдання підвищення ефективності використання основних засобів, як важливого матеріального елементу виробництва, що в значній мірі визначає його потенціал. В 2003 р. було пожвавлення інвестиційної діяльності. Вартість основних засобів підприємств, установ та організацій станом на початок 2003р. становила 965,8 млрд. грн., що на 20,3 % більше, ніж у 1991р [122, 51].

Найбільший обсяг основних засобів (понад 71%) зосереджено на підприємствах та в організаціях таких видів економічної діяльності як: промисловість; операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам (включаючи житлове господарство), транспорт і зв'язок.

Це незначною мірою відрізняється від розподілу основних засобів за галузями економіки у попередні роки. Так, у 1990 році 32,4% основних засобів було зосереджено у промисловості, 18,7% – житловому господарстві, 4,8% – комунальному господарстві і побутовому обслуговуванні, 12,5% – транспорті та зв'язку. Поряд з цим значно знизилась питома вага основних засобів сільського господарства (на 7,3 відсоткового пункту) [там само, 52].

Ключовим завданням випереджальної модернізації є технологічне оновлення існуючої індустріальної бази, тобто доведення до сучасного рівня виробничої, транспортної, комунікаційної інфраструктури "первинного" та "вторинного" секторів української економіки за їх рахунокбезстимулювання зростання їх частки у загальній структурі. Одночасно необхідно прагматично підходити до необхідності згортання старих, архаїчних індустріальних виробництв, що нерационально витрачають дорогі сировинні ресурси, забруднюють довкілля і є економічно збитковими для країни. Натомість – розгортання й всіляка підтримка сучасних виробництв, докорінне переобладнання існуючих заводів та будівництво нових. Акцент має бути зроблений на виробництво дорогої на світових ринках продукції глибокого рівня переробки з мінімальними енерго- та ресурсовитратами у вартості кінцевого продукту.

Одним з найважливіших показників інновативності економіки є частка підприємств, що впроваджують інновації. За даними Держкомстату України у 2003–2011 рр. інноваційною діяльністю в промисловості займалося у середньому 14–18% загальної кількості промислових підприємств, а впроваджували інновації лише біля 13%, що набагато менше, ніж у провідних країнах ЄС, де це значення коливається у межах 60-70% (табл. 3.7).

До того ж дані табл. 3.7 свідчать, що рівень інноваційної активності промислових підприємств протягом 2003–2011 рр. знижується. Так, у 2011 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося 1359 підприємств, а впровадженням інновацій – 958 підприємств, тоді як у 2003 р. аналогічні показники були відповідно 1705 та 1491.

**Інноваційна активність промислових підприємств України
у 2003–2011 рр.***

	Рік				
	2003	2006	2009	2010	2011
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю:					
всього	1705	1697	1808	1496	1359
% до загальної кількості обстежених промислових підприємств	18,0	16,5	18,0	15,1	13,7
Кількість підприємств, що впроваджували інновації:					
всього	1491	1503	1506	1120	958
% до загальної кількості обстежених промислових підприємств	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0

*Джерело: [87, 182; 88, 188].

Дещо активізувалась робота підприємств із технічного переоснащення виробництва. У порівнянні з 1998 р. кількість підприємств, що здійснювали механізацію та автоматизацію виробничих процесів, у 2011 р. зросла більш ніж в 1,4 рази, проте послаблюється інноваційна активність підприємств, які свої інновації спрямовують на освоєння нових видів продукції (в 2011 р. кількість таких підприємств зменшилась майже у 2,4 рази в порівнянні з 1998р.) (табл. 3.8).

Дані табл. 3.8 свідчать про те, що у 2011 р. лише 4,9% обстежених підприємств запроваджували прогресивні нові технологічні процеси, у тому числі лише 2,3% впроваджували маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні інновації. Для порівняння в 1998 році аналогічні показники були відповідно 8,4% та 3,4%.

**Кількість промислових підприємств України, що впроваджували
інновації у 1998-2011 рр.***

	1998		2010		2011	
	Всього	% до обстежених	Всього	% до обстежених	Всього	% до обстежених
Всього	2002	22,9	1120	11,5	958	10,0
з них						
проводили комплексну механізацію й автоматизацію виробництва	251	2,9	315	3,2	356	3,7
впроваджували нові технологічні процеси	730	8,4	476	4,9	473	4,9
з них маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні	297	3,4	230	2,4	224	2,3
освоювали виробництво нових видів продукції	1776	20,3	917	9,4	742	7,8
з них нових видів техніки	307	3,5	185	1,9	192	2,0

*Джерело: [87, 220; 88, 219].

Слід відзначити певні досягнення окремих підприємств, які мають передові технології виробництва. Так, Україна належить до восьми країн світу, що мають необхідний науково-технічний потенціал для створення і виробництва найсучасніших моделей авіаційної техніки, входить до десятки найбільших суднобудівних держав світу. Вітчизняна продукція енергетичного машинобудування займає одне з передових місць.

Як правило, більш активно впроваджували інновації великі підприємства з кількістю працюючих понад 5 000 осіб. Так, у 2011 р. серед підприємств з чисельністю працівників 5–10 тис. осіб та 10,1–25 тис. осіб інновації здійснювали 63,8% та 62,5% відповідної групи підприємств, а з чисельністю працівників 100 – 200 осіб та 50 – 99 осіб – 13,5% і 8,7% підприємств (табл. 3.9). При цьому більшість інноваційно активних підприємств (понад 80%) складала підприємства колективної форми власності.

Таблиця 3.9

**Групування промислових підприємств України, що впроваджували
інновації у 2006-2011 рр.***

	2006		2009		2010		2011	
	всього	% до загальної кількості	всього	% до загальної кількості	всього	% до загальної кількості	всього	% до загальної кількості
Кількість промислових підприємств, які займалися інноваційною діяльністю у т.ч. з чисельністю працюючих, осіб	1697	16,5	1808	18,0	1496	15,1	1359	13,7
менше 50	143	5,4	185	6,6	186	6,0	131	4,4
50 – 99	272	11,1	287	12,8	231	10,9	184	8,7
100 – 199	346	16,4	372	18,3	294	15,4	269	13,5
200 – 499	398	23,0	423	24,9	350	21,6	337	20,5
500 – 999	207	31,4	232	37,6	173	29,5	167	28,4
1000 – 4999	278	44,3	261	44,6	222	41,3	230	42,1
5000 – 9999	37	71,2	33	73,3	30	60,0	30	63,8
10000 – 24999	15	83,3	14	82,4	9	75,0	10	62,5
40000 – 49999	1	100	1	100	1	100	1	100
50000 і більше	–	0	–	0	–	0	–	0

*Розраховано за даними: [87, 193; 88, 193].

В українській економіці зберігається вкрай низький рівень наукового забезпечення цілої низки галузей вітчизняного виробництва. У провідних галузях промисловості, які випускають три чверті товарної продукції, відношення витрат на НДДКР до вартості товарної продукції складає менш ніж 0,4%, а у деяких галузях воно є меншим за 0,05%. При цьому у 2011 р. близько 60% коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю нового обладнання, в той час як на закупівлю прав на той чи інший вид інтелектуальної власності було витрачено 1,2% відповідних асигнувань. Особливістю структури інноваційних витрат у промисловості України є також незначна частка витрат на рекламу і маркетинг (6,6% у 2011 році) (табл 3.10, Додаток Л).

Занадто повільно йде переорієнтація виробничого потенціалу на новітні технології з метою подолання технологічного відставання від світових лідерів. Це відставання суттєво збільшилося за останнє десятиліття.

Таблиця 3.10

**Структура загального обсягу інноваційних витрат у промисловості
України у 2006-2011 рр.***

	2006		2010		2011	
	млн. грн.	% до загального обсягу	млн. грн.	% до загального обсягу	млн. грн.	% до загального обсягу
Всього у т.ч. за напрямками	1979,4	100,0	3059,8	100,0	4534,6	100,0
Дослідження і розробки	171,7	8,7	312,4	10,2	445,3	9,8
Придбання нових технологій	125,0	6,3	95,9	3,1	143,5	3,2
з них придбання права власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензій на використання зазначених об'єктів	92,4	4,7	28,0	0,9	52,6	1,2
Виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва	183,8	9,3	527,3	17,3	808,5	17,8
Придбання машин, обладнання, установок, інших основних фондів та капітальні витрати, пов'язані із упровадженням інновацій	1249,4	63,1	1873,7	61,2	2717,5	59,9
Маркетинг, реклама	156,8	7,9	169,0	5,5	297,5	6,6
Інші	92,7	4,7	81,5	2,7	122,3	2,7

*Джерело: [87, 195; 88, 195].

На жаль, пріоритет державної фінансової підтримки насправді надається галузям первинної переробки сировини. У ці галузі вкладається до 70% бюджетних коштів, в тому числі в паливну промисловість і чорну металургію — понад 50%. В той же час частка машинобудування в товарній продукції промисловості скоротилася з майже 30% у 1990 р. до близько 10% у 2006 р., а у кризовому 1998 р. дорівнювала всього 8,3%.

Для більшості існуючих виробництв використання інновацій ще не стало головним фактором розвитку. Це має цілу низку причин, головними з яких є брак вільних обігових коштів для модернізації виробництва та недостатньо ефективна державна політика у галузі підтримки інновацій.

Характерною ознакою фінансування інноваційної діяльності в Україні є те, що основним джерелом фінансування технологічних інновацій протягом останніх років були власні кошти підприємств, частка яких у загальному

обсязі становила близько 80%. Частка ж державного бюджету у загальному обсязі фінансування інноваційних робіт залишається незначною і становить у 2012 році всього 1,4%, проти 3,0% у 2011 році. Для розвитку інноваційної діяльності 81 підприємство (6,0% інноваційно активних підприємств) використовувало кредити, проти 77 підприємств (5,1%) у 2011 році. Сума кредиту становила 806,4 млн. грн., а частка у загальному обсязі фінансування інновацій – 17,8% (у 2006 році – 110,0 млн. грн., або 6,3%) [88, 166; 209]. Залишаються вкрай обмеженими фінансові можливості венчурного фінансування. Підприємці та менеджери покладаються здебільшого на власні фінансові ресурси у проведенні інноваційної діяльності, а не на підтримку спеціалізованих фінансових інститутів.

Для обґрунтування необхідних заходів, які мають сприяти розбудові в Україні інноваційної моделі економічного розвитку, важливо визначити системні труднощі і бар'єри на цьому шляху. Найсерйозніші з них знаходяться в підприємницькому секторі. Зокрема, до них відносяться наступні:

- структурна деформованість економіки України, домінування в ній сировинних галузей і галузей з низьким рівнем обробки, які природно мають порівняно низький потенціал інноваційної активності і ефективності;
- практично відсутній попит на високотехнологічну вітчизняну продукцію на внутрішньому і особливо зовнішньому ринках;
- неадекватність системи організації виробництва і рівня менеджменту завданням інноваційного розвитку;
- відсутність системи підвищення кваліфікації і досвіду організації праці робочої сили в умовах інноваційного розвитку;
- незадовільний стан виробничого апарату більшості галузей, зумовлений зношеністю основних фондів;
- відсутність на підприємствах ефективних структур, що спеціалізуються на зборі, зберіганні, обробці науково-технологічної та економічної інформації з метою її оперативного використання;
- відсутність законодавчого механізму дієвого захисту інтелектуальної

власності, а також об'єктивної інформації про наявний інтелектуальний потенціал країни;

- в своєму інноваційному розвитку вітчизняні підприємства вимушені розраховувати в основному на власні фінансові ресурси, в Україні як державні, так і недержавні фінансові інституції дуже слабо орієнтовані на інвестування інновацій.

Отже, інноваційний шлях розвитку промислового виробництва пов'язаний із необхідністю пошуку нових методичних підходів, що дозволяють оцінювати найбільш ефективні напрями наукових досліджень, технологій, відновлення виробничого потенціалу і випуску нової конкурентоспроможної продукції.

Оцінка й вибір інноваційних пріоритетів – одна з найважливіших складових науково-технічної й інноваційної політики кожної країни. Вони ґрунтуються на системі як коротко- і середньо-, так і довгострокових прогнозів і експертних оцінок. Активізація інноваційної діяльності залежить від стану інвестиційної сфери, на яку істотно впливають регіональні особливості її розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У результаті проведених досліджень ефективності фінансового забезпечення інноваційної політики як фактора забезпечення макроекономічного зростання України можна зробити наступні висновки.

1. Визначено, що основним завданням становлення та розвитку інноваційної моделі є забезпечення структурних зрушень в економіці у напрямку зростання ролі високотехнологічних галузей з великою часткою доданої вартості, високої технологічної укладності.

2. В умовах трансформації суспільно-політичних та економічних відносин, процесів переведення економіки держави на інноваційний шлях розвитку та інтеграції в світовий науково-технічний та геополітичний простір пріоритетними сферами повинні стати наука та освіта. Достатнє фінансове забезпечення освіти і науки сприятиме зростанню якості робочої сили та ефективності використання освітнього потенціалу країни, переорієнтації системи підготовки кадрів на потреби інноваційного розвитку економіки України.

3. Інфраструктура інноваційного розвитку в Україні представлена лише окремі типи інноваційних структур, зокрема технопарки, бізнес-інкубатори, спеціальні економічні зони. Діяльність лише незначної їх частини відповідає завданням, які мають вирішуватися ними. Необхідна довготермінової державна програма інноваційного розвитку економіки, яка б координувала діяльність органів виконавчої влади, відповідних інституцій та суб'єктів господарювання.

4. Перешкодами на шляху інноваційного розвитку економіки є хронічна нестача власних коштів в підприємств, проблеми з позиковими і залученими ресурсами, що зумовлює необхідність венчурного фінансування, яке є однією з успішних форм організації інноваційної діяльності в світовій економіці. Розвиток системи венчурного фінансування інновацій передбачає створення фондів фінансування інноваційних проектів за рахунок власних

капіталів та грантової системи комерціалізації результатів наукових досліджень.

5. З метою стимулювання створення, охорони і використання інтелектуальної власності при здійсненні інноваційної діяльності необхідно закріпити відповідні положення, спрямовані на регулювання відносин авторів і роботодавців; оподаткування фізичних і юридичних осіб; діяльності державних органів управління, зокрема, патентних відомств; відносин у частині морального і реального стимулювання інноваційної діяльності, а також розробки нормативно-методичної бази щодо оцінки інтелектуальної власності підприємств та її інвентаризації з включенням на баланс у вигляді нематеріальних активів, уточнення фінансово-економічних механізмів обліку інноваційної діяльності, створення механізму управління інтелектуальною власністю, створеної за участю держави.

ВИСНОВКИ

У роботі науково обґрунтовано теоретичні положення та визначено підходи щодо формування фінансової політики інноваційного розвитку України на різних рівнях управління, розроблено пропозиції щодо вдосконалення класифікації джерел фінансово-кредитного забезпечення суб'єктів інноваційної сфери з урахуванням засад становлення ринкової економіки. Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Забезпечення соціально-економічного розвитку загострює об'єктивну потребу подальшого поглиблення його загальнотеоретичного підґрунтя, яким є теорія інноваційного розвитку. На підставі аналізу різних підходів до визначення категорії “інновація”, їх класифікації було визначено властивості та економічну ефективність новацій. Досліджено та проаналізовано різні моделі економічного зростання, в результаті чого було доведено, що на нинішньому етапі трансформації ринкових відносин інновації виступають головним фактором економічного зростання.

2. На основі узагальнення методологічних підходів щодо сутності інновацій через призму закономірностей та тенденцій соціально-економічного розвитку доведено, що адекватно відобразити перспективні напрямки розвитку економічної системи держави можливо лише за допомогою тих моделей економічного зростання, які враховують інноваційні процеси. Встановлено, що фінансова політика забезпечення економічного зростання повинна враховувати такі важливі властивості інновацій, як “ефект масштабу інновацій”, “мультиплікаційний ефект” тощо.

2. Сучасна стратегія інноваційного розвитку вимагає формування дієвої фінансової політики держави, основними завданнями якої є активізація інноваційної діяльності суб'єктів господарювання та створення цілісної системи їх фінансового забезпечення. Цьому сприятиме систематизація державного фінансування та стимулювання інноваційного розвитку національної економіки. Науково обґрунтовано, що фінансову політику щодо

активізації комплексного фінансового забезпечення інноваційного розвитку слід проводити з урахуванням притаманних інноваціям наступних класифікаційних ознак: типу інновацій; сфери застосування та розповсюдження; результативності впровадження; рівня новизни; способу заміщення існуючими аналогами тощо.

3. Доведено, що механізм фінансового забезпечення інноваційної діяльності використовує систему методів, інструментів та інституцій, які сприяють формуванню позитивних фінансових потоків, що спрямовуються в інноваційну діяльність з метою досягнення інноваційного прориву та прибутковості від вкладень коштів в реальному сегменті економіки. Відтак, ефективність фінансової політики у сфері інноваційної діяльності залежить від узгодженості взаємозв'язків між елементами даного механізму. З'ясовано, що суб'єкти фінансового ринку повинні стати одними з основних інститутів, що забезпечуватимуть реалізацію фінансової політики інноваційного розвитку в Україні.

4. На основі комплексного аналізу стану фінансового забезпечення інноваційного розвитку і альтернативних джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні обґрунтовано перспективні напрямки підвищення ефективності використання залучених фінансових ресурсів, а також оптимізації співвідношення між власними і залученими коштами суб'єктів господарювання з метою забезпечення успішної реалізації виробничих програм розвитку їхнього інноваційного потенціалу. Зазначено, що кожне підприємство повинно індивідуально розробити систему заходів, спрямованих на синхронізацію термінів залучення фінансових ресурсів з етапами реалізації інноваційних проектів.

5. Виявлено, що розвиток кредитування банками інноваційних проектів та програм вимагає: створення законодавчої бази щодо державного страхування кредитів, наданих на фінансування інноваційної діяльності підприємств; перегляду банками кредитної політики щодо збільшення обсягів

кредитування та часової структури кредитів з урахуванням пріоритетності забезпечення інноваційного розвитку держави.

6. Обґрунтовано, що одним із завдань фінансового забезпечення інноваційного розвитку є диверсифікація джерел ресурсів, що створюють фінансове підґрунтя для реалізації інноваційних процесів. Доведено, що амортизація є одним із основних джерел фінансування інноваційної діяльності. Аналіз існуючих суперечностей здійснення амортизаційної політики виявив, що фінансове забезпечення нововведень потребує акумуляції амортизаційних коштів у спеціальних фондах, призначенням яких має бути фінансування фундаментальних досліджень, інноваційних проектів та програм.

7. Обґрунтовано, що фінансовий ринок сприяє акумуляції та консолідації фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення розвитку інноваційної сфери, оскільки дозволяє прискорити залучення грошових коштів та спрямувати їх у прибутковіші інноваційні проекти. З метою реалізації механізму конкурентних переваг запропоновано організаційно-правові заходи щодо функціонального забезпечення довготермінового і відносно дешевого фінансування інноваційних програм інститутами фінансового ринку.

8. Для забезпечення інноваційного розвитку національної економіки варто особливу увагу приділити професійно-освітньому рівню підготовки населення, зокрема, покращенню якості підготовки наукових кадрів та створенню відповідних умов для повноцінного відтворення трудових ресурсів, які є потенціалом для забезпечення інноваційної сфери. З цією метою запропоновано переглянути статті видатків державного бюджету в напрямку збільшення обсягів бюджетного фінансування освіти та науки.

9. Збереження та розвиток інноваційного потенціалу можливі лише в тому випадку, якщо вони підкріплені заходами з розвитку інноваційної інфраструктури. Інноваційна інфраструктура, що включає різноманітні науково-технологічні, наукові, дослідницькі парки (технопарки), бізнес-інкубатори, технополіси та ін., сприяє активізації творчого процесу та піднесенню економіки, тому комплексні заходи, спрямовані на її формування і

розвиток в Україні повинні стати складовою пріоритетних державних програм. Проте, донині увага до формування інноваційної інфраструктури з боку держави залишається недостатньою, темпи створення технопарків і бізнес-інкубаторів не відповідають інтересам країни.

10. Переорієнтація вітчизняної економіки у напрямі інноваційного розвитку потребує створення передумов та системи стимулювання інноваційної моделі розвитку економіки. Успішність інноваційної тактики та стратегії неможлива без системи ефективної державної підтримки. Для вирішення цих питань серйозним надбанням для України є світовий досвід та практика щодо системи державної підтримки суб'єктів науково-технічної та підприємницької діяльності.

11. Визначено, що основним завданням становлення та розвитку інноваційної моделі є забезпечення структурних зрушень в економіці у напрямку зростання ролі високотехнологічних галузей та високої технологічної укладності. Структурна перебудова економіки має орієнтуватися на кількісне зменшення екологічно забруднюючих галузей і збільшення наукоємних галузей.

12. Дослідження суперечностей реалізації фінансової політики України дозволило визначити напрямки підвищення ефективності механізму фінансового забезпечення та стимулювання інноваційних процесів з позицій організаційно-правового, інституційного, інформаційного та економічного забезпечення, а саме:

- сучасні підходи в інноваційній сфері потребують формування відповідної інформаційно-нормативної бази для залучення в інноваційну сферу вітчизняних та іноземних інвесторів, чому сприятиме створення інформаційного банку даних про інноваційні продукти і технології, який забезпечить прозорість інформаційного простору та розширить доступ до них;

- перспективними напрямками розвитку інноваційного підприємництва є застосування державних гарантій при фінансуванні інноваційних розробок і випуску інноваційної продукції, що є важливим нововведенням для

гарантування економічної безпеки національної економіки. Для забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів держави в інноваційній сфері та ефективності впровадження інноваційних проектів доцільно створити інститут, який би координував цю діяльність. Запропоновано в приватному секторі економіки розширити сферу діяльності венчурних фондів та компаній, які здійснюють спільне інвестування інноваційних проектів і програм;

- доведено, що діюча система оподаткування підприємств інноваційної сфери недостатньо сприяє підвищенню інноваційної активності суб'єктів господарювання. Для активізації інноваційних процесів доцільно запровадити диференційований підхід встановлення адресних податкових ставок та пільг із жорстким їх законодавчим закріпленням з метою стимулювання реалізації економічних інтересів суб'єктів науково-технічної та підприємницької діяльності;

- з метою створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та стимулювання використання й охорони інтелектуальної власності доцільно застосовувати системний підхід щодо закріплення відповідних організаційно-правових засад функціонування державних ліцензійно-патентних відомств; регулювання відносин авторів і роботодавців; розробки нормативно-методичної бази оцінки інтелектуальної власності та її інвентаризації у юридичних і фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання методології та практики науково-технічної політики / Б.А.Малицький, І.О.Булкін та ін. - К.: УКРІНТЕІ, – 2001. – 201 с.
2. Алексеєнко Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). – К.: Видавничий будинок “Максимум”; Тернопіль: “Економічна думка”, 2000. – 592 с.
3. Алипов С. Венчурный бизнес в США: Аналит. обзор // Рынок ценных бумаг. –1999. – № 18 – С. 22-27.
4. Арефьев М.И. Концепция формирования источников финансирования в экономике // Финансы и кредит. – 2011. – № 11(83). – С.22-25.
5. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін. Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.
6. Бажал Ю.М. Інноваційна теорія економічного розвитку: М.Туган-Барановський, Й.Шумпетер і проблеми перехідної економіки України // Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Наукові записки, економічні науки. – 2011. – Т. 18. – С. 3-7.
7. Бартнев С.А. Экономические теории и школы (история и современность): Курс лекций. – М.: Издательство БЕК, 1996, – 352 с.
8. Баумоль І. Чего не знал Альфред Маршал: вклад XX столетия в экономическую теорию // Вопросы экономики. – 2012. – №2. – С.73-107.
9. Безчасний Л.К., Онишко С.В. Тенденції на світовому ринку капіталів та їх вплив на інвестиційну діяльність в Україні // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 4-12.
10. Белман Р., Дрейфус. Прикладные задачи динамического программирования. М.: Наука, 1965. – 458с.
11. Бланк И.А. Управление формированием капитала. – К.: Ника-Центр, 2005. – 512 с.
12. Блюков Е.Н. Концепция оценки эффективности и ценообразования на научно-техническую продукцию. – М., 1995. – 142 с.

13. Бунчук М. Роль венчурного капитала в финансировании малого инновационного бизнеса // Технологический бизнес. – 2012. – № 1. – С. 3-8.
14. Валдайцев С.В. Оценка бизнеса и инноваций. – М.: Информационно-издательский дом “Филинь”, 1997. – 336 с.
15. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 277с.
16. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
17. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
18. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: НІОС, 2002. – 608 с.
19. Вернер Эбелинг, Андреас Энгель, Райнер Файстель. Физика процессов эволюции: Пер. с нем. Ю.А.Данилова. – Эдиториал УРСС, 2001. – 328с.
20. Геєць В.М. Інновативно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХІ століття // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 3-32.
21. Геретик Ш. Критика буржуазных теорий политэкономии / Под общ. ред. Г.Б.Хромушина. – М.: Прогресс, 1977. – 375 с.
22. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. М.:ВлаДар, 1993. – 310 с.
23. Голиченко О.Г. Проблема регулирования экономического роста в макроэкономических моделях // Экономика и математические методы. – 2011. – Т. 37.– № 4 – С. 33-43.
24. Голубова О.А. Реформування сфери державних фінансів Центральної та Східної Європи // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - № 4. – С. 17-19.
25. Гэлбрейт Джон К. Экономические теории и цели общества. – М.: Прогресс, 1979. – 406 с.
26. Дагаев А. Рычаги инновационного роста // Проблемы и практика управления. – 2012. - № 5. – С. 73-79.

27. Дані звіту про діяльність Державного інноваційного фонду України у 1998 році”. – С. 8.

28. Денежное обращение и кредит в СССР: Учебник / Под ред. И.В. Левчука. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 205 с.

29. Деятельность инновационных фондов // Экономист. – 2008. – № 3-4. – С. 92-96.

30. Донцова Л.В. Инновационная деятельность: состояние, необходимость государственной поддержки, налоговое стимулирование // Экономика XXI века. – 2009. - № 1. – С. 38–43.

31. Економіка України у 2000-2009 роках: становлення інноваційної моделі економічного зростання, – К.: НІСД, 2010. – 74 с.

32. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2011. – 1008 с.

33. Економічна енциклопедія: У трьох томах / редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с. (Т.1).

34. Економічний розвиток і державна політика: Навч. Посібник/ Ю.Бажал, О.Кілієвич, О.Мертенс та ін.. – К.: Видавництво УАДУ, 2001. – 480 с.

35. Ермасов С.В. Финансовое стимулирование инновационной деятельности. – СПЭА, 1997. – С. 51.

36. Закон України „Про внесення змін до Закону України ”Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності” від 1 грудня 1998 року № 284-XIV. Сайт Верховної ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

37. Закон України „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23 березня 2000 р. № 1602-III. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

38. Закон України „Про Державний бюджет України на 2010 рік” від 20 грудня 2009 р. № 2905-III. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

39. Закон України „Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 21 грудня 2010 р. № 380-IV. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

40. Закон України „Про Державний бюджет України на 2012 рік” від 27 грудня 2011 р. № 1344-IV. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

41. Закон України „Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р. № 40-IV. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

42. Закон України „Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” від 15 березня 2001 р. № 2299-III. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

43. Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 16 січня 2003 р. № 433-IV. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

44. Закон України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” від 11 липня 2001 р. № 2623-III. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

45. Закон України „Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” № 991 – XIV від 16 липня 1999 року від (зі змінами та доповненнями). Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

46. Закон України „Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу „Курортіполіс Трускавець” від 18 березня 1999 р. № 515-XIV. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

47. Занг Вэй-Бин. Синергетическая экономика. /Пер. с англ. Н.В. Островской под ред. В.В.Лебедевой и В.Н. Разжевайкина – М.: Мир, 1999. – 335 с.

48. Захарін С.В. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств // Фінанси України. – 2010. - № 1. – С. 13-20.

49. Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 72–81.

- 50.Інноваційна складова економічного розвитку: Монографія / НАН України, Ін-т економіки/ Від. Ред. Л.К.Безчасний. – К., 2000. – 261с.
- 51.Інноваційний фактор сталого економічного зростання: Зб. наук. пр./ Інститут економіки НАН України / Л.К.Безчасний (відп. ред.). – К., 2002. – 128 с.
- 52.Келле В. Государство в сфере инноваций // Свободная мысль – XXI. – 2002. – №9. – С.43-55.
- 53.Келле В. Инновационная политика // Свободная мысль – XXI. – 2009. – №6. – С.68-80.
- 54.Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського університету імені Івана Франка. – 2002. – 396 с.
- 55.Ковалюк О.М. Фінансовий механізм як економічна категорія // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 25-29.
- 56.Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2009. – 608 с.
- 57.Кучма Л.Д. Утверджувати інноваційну модель розвитку економіки України: Виступ Президента України Л.Д.Кучми на науково-практичній конференції 21 лютого 2003 р. – К.: Преса України, 2003. – 32 с.
- 58.Лапко О.О. Економічне стимулювання інноваційної діяльності в умовах перехідної економіки // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2011. – № 2. – С. 4-7.
- 59.Лапко О.О. Розвиток системи управління науково-інноваційною сферою в Україні // Економіка і прогнозування. – 2008. № 1. – С. 61
- 60.Лапко О.О.Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Інститут економічного прогнозування НАН України; Івано-Франківський державний технічний університет нафти і газу. – К., 1999. – 253 с.

- 61.Литвиненко Є.О. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності промислових підприємств // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 33–39.
- 62.Литвиненко Є.О. Податкове стимулювання розвитку промислового виробництва // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 69–75.
- 63.Лунина И.А. Ключевые проблемы налоговой политики Украины в 1998-2001 годах // Економіка і прогнозування . – 2011. – № 1. – С. 37- 45.
- 64.Львовчкін С.В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання // Фінанси України. – 2000. - № 12. – С. 25-33.
- 65.Лютий І.О. Концептуальні засади та суперечності реалізації фінансової політики держави // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. Київ, 2004, –Вип. 79. – С.4–6.
- 66.Лютий І.О., Петренко М.О. Від теорії інвестицій до інноваційної політики // Наукові праці НДФІ. Вип. 3. – 2003. – С. 152-159.
- 67.Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс. Принципы, проблемы и политика: Учебник в 2 т. / Н.Н. Барышникова (пер. с англ.) – 13-е изд. – М.: Издательский Дом «Инфра-М», 2003. – Т. 1 – 485с., Т. 2 – 527с.
- 68.Макроекономіка. Підручник / Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. - К.: Либідь, 1999. – 288 с.
- 69.Мартынов А., Федотов А., Рыночные механизмы структурной и научно-технической политики // Вопросы экономики – 1991. – № 11. – С. 24-32.
- 70.Марчук Є.К. Соціполіс – модель майбутнього суспільства. – День. – 2000. – 1 вересня – С. 5.
- 71.Медынский В.Г., Скамай Л.Г. Инновационное предпринимательство: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 589 с.
- 72.Наука і виробництво: партнери чи конкуренти? // Президентський вісник - № 3 – 7 квітня 2009 р. <http://www.visnyk.org.ua/>
73. Наука стран Европы на пороге III тысячелетия / Авсеев Е.В., Егоров И.Ю., Карпов В.И., Слонимский А.А. – К.: НИИ статистики Госкомстата Украины, 1998. – 107с.

- 74.Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держкомстат. – К. - 2009. – 341 с.
- 75.Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держстат. – К. - 2012. – 360 с.
- 76.Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб./Держстат. – К. 2013. – 360 с.
- 77.Національні заощадження та економічне зростання / Ін-т економічного прогнозування: За ред. Б.Є.Кваснюка. – К.: МП “Леся”, 2000. – 304 с.
- 78.Никитин С., Никитин А., Степанова М. Налоговые льготы, стимулирующие предпринимательскую деятельность в развитых странах Запада // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - № 11. – С. 48–56.
- 79.Нікбахт Е., Гроппеллі А. Фінанси / Пер. з англ. В.Ф.Овсієнка та В.Я.Мусієнка. – К.: Вік, Глобус, 1992. – 383 с.
- 80.Основи економічної теорії: підручник / А.А.Чухно, П.С.Єщенко, Г.Н.Климко та ін.; За ред. А.А.Чухна. – К.: - Вища школа, 2001. – 600с.
- 81.Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Г.Н.Климко, В.П.Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа. – Знання, 1997. – 743с.
- 82.Панасюк Б. Економічна політика в Україні ХХ століття. – К.: Новий друк, - 2008 – 744 с.
- 83.Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні. – К.: ТОВ «Лібра», 1998. – 392 с.
- 84.Пинзеник В.М. Коні не винні, або реформи чи їх імітація. - К.: Видавничий центр “Академія”, 1998. – 128 с.
- 85.Покровский В.А. Ускорение научно-технического прогресса (организация и методы). – М., 1983. – 356 с.

86. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2009 році”. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

87. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2010 році”. Сайт Верховної Ради України. <http://zakon.rada.gov.ua/>

88. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2000 р. № 979. Статут Української державної інноваційної компанії. Сайт Верховної Ради України <http://zakon.rada.gov.ua/>

89. Рижов В. Світ, інновації і ми // Дзеркало тижня. – 2003.- № 5 (430) 8 лютого – С. 14.

90. Розпорядження Президента України «Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів». 23 січня 1996 р. № 17/96 // Уряд. кур’єр. – 1996. – 25 січня – С. 6.

91. Романовський М.В. Финансы и управление научно-техническим прогрессом. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 171 с.

92. Сіваченко Є.Б. Підтримка розвитку інкубаційної інфраструктури малого інноваційного бізнесу на регіональному рівні (з досвіду США) // Актуальні проблеми державного управління. – 1999. – № 1(3). – С. 111-128.

93. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / Мазур А.А., Маринский Г.С., Гагауз И.Б. и др.; Под ред. А.Мазура. – Харьков: «Институт монокристаллов». – 2000. – 256с.

94. Соколенко С.И. Украинская наука на голодном пайке // Діловий вісник, 2008. – № 47. – С.27.

95. Статистичний щорічник України за 2012 р./ Державний комітет статистики України/ За ред. О.Г.Осауленка. – К.: Вид-во “Консультант”, 2013. – 592 с.

96. Стеченко Д.М. Інноваційні форми раціонального розвитку: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2002. – 254 с.

97. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2011-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / Авт.кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратегічних досліджень, Ін-т прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європейської інтеграції України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2011. – 416 с.

98. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. – М., 1989. – 271с.

99. Теория и механизм инноваций в рыночной экономике / Под ред. проф., д.э.н., академика РАН Яковца Ю.В. – М., 1997. – 183 с.

100. Титов А.Б. Маркетинг и управление инновациями. – СПб.: ИДПитер, 2007. – 240 с.

101. Туган-Барановский М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. – М.: Наука, 1997. – 574 с.

102. Україна у цифрах у 2012 році. Статистичний довідник / За ред. Осауленка О.Г. – К.: Видавництво „Консультант”, 2013.- 263 с.

103. Финансы и кредит СССР / Под ред. проф. В.В.Лаврова.– М.: Финансы, 1997. – 438 с.

104. Финансы СССР. Учебник для вузов / Под ред. Шерменева М.К. – М.: Финансы, 1977. – 360 с.

105. Хэмилтон Аян. Инновационная и корпоративная реструктуризация в мировой экономике // Проблемы теории и практики управления. – 2000. - № 6. – С. 35-36.

106. Цыганов С.А. Государственная поддержка инновационной деятельности (опыт программ SBIR и STTR в США). Управление инновациями. Становление развития малой технологической фирмы. Сборник статей. – М.: АНХ, 1999. – С. 201.

107. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. – К.: Знання, 1999. – 516 с.

108. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. . – К.: Логос, 2003. – 632 с.
109. Чухно А.А. Сучасні закономірності суспільно-економічного розвитку та їх значення для України // Наукові записки. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Економічний факультет. Юридичний факультет. – К.: КПВД “Педагогіка”. – 2004. – Том I. – С.114-131.
110. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення. – Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 316 с.
111. Шаблиста Л.М. Активізація ролі держави в створенні умов для інноваційного розвитку // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2010. - № 3. – С.176-183.
112. Яновский А.М. Венчурные, инжиниринговые, внедренческие фирмы // ЭКО, 2005. № 10. – С.46-49.